

קונטרס

גבול יך שלום

יבואו בו ספיקות בירורים ופרפראות בדיני ברכת הנהנין אשר עלו

לעת האוכל

תוכן

יב	קונטרס גבולך שלום
יב	השם גבולך שלום
יג	הקושי לאכול בקדושה
יג	עצה בענין זה
יג	אם המברך על קוגל חוזר לברך על מציות
יד	אם הערינג טפל למציות
יד	אם ברכת הערינג פוטר משקים
יד	חביב מחמת דבר אחר
יד	ברכת הירקות של הערינג
טו	ב' מיני פהב"כ אם מתחייב בהמוציא
טו	אם חייב בברכהמ"ז בכה"ג
טו	ברכת הטשולנט
טז	אם ברכת הטשולנט פוטרת את הקוגל
טז	תוספת ביאור בענין גבולך שלום
יט	אות א'
יט	דין קדימה וטעות בברכה בסלק וביצים
יט	טעה לברך שהכל על הסלק אם נפטרו הביצים
יט	פלוגתת תבואות שור ופרי חדש
יט	הדמיון לדין
כ	לא נפטרו מדינא דהרשב"א
כ	אם מאכל שברכתו אדמה חשוב יותר מחביב
כ	עוד נ"מ בספק זה
כא	להקדים האורז מסברא אחרת

כא	אות ב'
כא	מתי מברך שנית כשרוצה לאכול עוד
כא	צורתא דשמעתתא
כב	ציורים לדינא
כג	אות ג'
כג	אם יש לברך שהחיינו על שזיף אדום אחרי אכילת ירוק
כג	אם לא נשאר אלא מעט
כד	הבנה נוספת בספק זה
כד	שמא תליא בפלוגתא הפוסקים
כד	אות ד'
כד	פרי אדמה חביב מפרי עץ
כה	אות ה'
כה	בירך על סלט מקולקל ורוצה לאכול ירק אחר
כה	אם תליא בפלוגתא דתורמוס
כה	שמא חלה הברכה על הגזר לחוד
כה	אם הדבר שהתקלקל הוא עיקר
כו	אם הוי חביב ולא יפטר משום דינא דהרשב"א
כז	אות ו'
כז	חידה ברכה העולה ויורדת ועולה
כז	אות ז'
כז	עצה במקום ספק על המחיה
כח	אות ח'
כח	ספק בדיני קדימה
כט	אות ט'
כט	הטעם שברכת בור"נ נקראת "ולא כלום"
כט	גם עתה אינו חיוב גמור
ל	אם בור"נ על מים מוציא אחר שאכל בשר
ל	נ"מ בזה
ל	עוד נ"מ בדברי הגר"א
לא	קפה מעורב בחלב
לא	מים שלא לצומא וישם תמצית פטל אם נחשב כרביעית

לא	אות י'
לא	סלט גזר וצימוקים
לב	פלוגתת הפוסקים בתערובת הניכרת
לב	ההנהגה הנכונה בתערובת ב' מינים
לג	עצות למעשה
לג	אם המיעוט חביב
לג	חומרא להט"ז בברכה אחרונה
לד	טפל שלם וחביב
לד	אות י"א
לה	אם יש דין קדימה על שלם שמעורב בתבשיל
לה	אם מעוך דינו כשלם
לה	אות י"ב
לה	עוגיות שיבולת שועל שמעורב בהם קמח לדבק
לו	אות י"ג
לז	מה שיש להיזהר בתבשיל שיש בו דגן [כגון טשולנט]
לז	אות י"ד
לז	כמה ציורים בנידון אם ברכה שבירך בשעת פטור מועילה לשעת חיוב
לז	בירך על אפרסק סתמא אם חוזר לברך על אבוקדו
לח	הוברר שברכת האפרסק לא חלה אם מהני ברכת האבוקדו על שאר פירות
לח	כיו"ב לגבי שהכל על משקין
לח	אם כיון להדיא על המים
לט	ראיה לנידון זה מדברי רע"א
לט	שמא שאני הציור הראשון
מ	אות ט"ו
מ	ציורים לברכה למפרע
מא	אכל קוגל ובירך על מלפפון חמוץ
מא	נ"מ מה אכל קודם
מא	שמע ברכה מאחר באמצע הסעודה
מב	אות ט"ז
מב	דין תורמוס שנפל במצוות
מב	אות י"ז

מב	אם יוגורט פירות בא מחמת הסעודה
מג	אות ח"י
מג	הנותן ריח טוב על לימון
מד	אות י"ט
מד	מקום הבציעה בפהב"כ
מד	אות כ'
מד	ציורים העולים מעוגיות "אלפחורס"
מד	אם יר"ש יברך עליהם מזונות
מה	האיך הסוכר משתער לצירוף לברכה אחרונה
מה	אם הקורנפלור מצטרף לכזית
מה	אם צריך נט"י
מו	אות כ"א
מו	בירך על לחם והוברר שהוא מעופש
מו	אם לברך שנית על רוגלך
מו	אם אין הרוגלך נפטרים משום דינא דהרשב"א
מז	אם יש לפת חביבות משום שעשויה לשבוע
מז	אם ברכת נט"י חלה על המעופשת
מח	דברי הריטב"א שהנמלך מלאכול אין ברכת נט"י לבטלה
מח	אות כ"ב
מח	דיני הקדימה בכמה מיני פת הבאה בכיסנין
מט	אות כ"ג
מט	רשימה בדין ספק בירך על המחיה ושבוע
נ	אות כ"ד
נ	ברכת הטחינה
נא	השותה קפה ואוכל ירקות אם נפטר בבור"ג
נא	בור"ג בלא דעת להסתלק
נא	אות כ"ו
נא	בירך ולא שתה בסעודה אם ישתה אח"כ

נב	אות כ"ז
נב	מים לצמא ודין המברך על דעת דדבר הפטור
נב	ציורים במים שלא לצמא
נב	בירך אדעתא דדבר הפטור אם מועיל למחויב
נב	עוד ציורים בזה
נג	אות כ"ח
נג	אם עיקר וטפל תלוי בכוונת האוכל
נג	אות כ"ט
נג	מין דגן שנדבק שלא ע"י בישול
נד	אות ל'
נד	אכל אורז ומע"ק על מה יקדים לברך
נד	להקדים לאקשן קוגל על אורז
נד	המברך על אורז יכוין להדיא לפטור
נה	אם להקדים בור"נ לפני על המחיה
נה	אם יברך גם על הפירות
נה	למה על המחיה לא פוטר תמרים
נו	אות ל"א
נו	דייסת שיבולת שועל וזיתים מה יקדים בברכה ראשונה ואחרונה
נז	חילוק בין דייסא לפהב"כ
נז	אות ל"ב
נז	תערובת דגן בכדא"פ בשאר מינים ונוסף על שאר המינים אם צריך לברך גם בור"נ
נח	אות ל"ג
נח	תפוח שמנת ושמן זית
נח	לברך על שניהם יחד
נט	בירך על השמן זית לחוד אם נפטר השמנת
ס	אם יש קדימה לעיקר הפוטר טפל חשוב
ס	קדימה לטפל חשוב הנאכל לבד
סא	אם דבש תמרים כבוטר
סא	אות ל"ד
סא	אכל קוגל וירקות ועקר ממקומו
סב	אם שייך היסה"ד מברכה

סב	אם מהני קביעות הקוגל לירקות
סג	אם מהני לזה השאיר מקצת חבירים
סג	דין מקצת חבירים באסיפת ארעי
סג	אות ל"ה
סג	בננות או תמרים חתוכים בגבינה
סג	מה העיקר
סד	אם כה"ג לרמ"א מברך על טפל חביב
סד	חתיכות גדולות של בננות ותמרים
סד	שהחיינו על תמרים
סה	שהחיינו על טפל
סה	אם פירות טפילים נפטרים במעי"ג
סו	אות ל"ז
סז	למה אין מברכים הטוב והמיטיב בלידת בת
סז	אות ל"ח
סז	דין קדימה בשקד משופשף חביב ותפוח שלם
סז	אות ל"ט
סז	קדימה לפירות שביעית
סח	אות מ'
סח	אם לא כיון על הממרח
סט	*
סט	מעשה שהיה בטעות בנגינת הטעמים בקריאת התורה
סט	*
ע	"אין מעבירין" כשאינו מקיים מיד
ע	*
ע	גדול לצי"ח קידוש מבן י"ג
עא	*

עא	הלכה שלא למעשה
עא	ברכת זרעי המלפפון לר' יהודה
עא	אות מ"א
עא	קדימה ודינא דהרשב"א בזית תפוח ואבוקדו
עב	אם יש לברך על הסלטים שע"ג מציות
עב	יש לכיין על החביב
עב	אם לא כיין
עב	אם כיין על חביב אם מהני לחביב הימנו
עג	אות מ"ב
עג	מיונז משמן זית
עד	אות מ"ג
עה	קרקר ספק מזונות ספק שהכל
עה	אולי תליא בפלוגתת מ"ב ואג"מ
עה	אם ליפת את המסופק בזיתים
עו	אות מ"ד
עו	ברכת מאכל ספק העץ ספק מזונות
עו	טעם נוסף לדבריו
עז	עצה למעשה
עז	ציורים לזה
עח	אות מ"ה
עח	מאכל שיש בו ממיני דגן והתחייב בו בבור"נ אם מהני לברך מעי"ג ממקו"א
עח	משמע מדברי הרב שלא נפטר
עט	קושי ההבנה בזה
עט	אות מ"ו
עט	תמר פרוס ואבוקדו שלם
פ	אות מ"ז
פ	עוגת בייסקוויטים עם תערובת שוקולד וגלידת "קסטה"
פ	אם יש לברך מזונות על גלידת "קסטה"
פא	להיזהר לחתוך גם מעט מהגלידה בשעת ברכה

פא	אות מ"ח
פא פא	הפסק בנט"י לדבר שטיבולו במשקה אם צריך ניגוב לפירות
פא	אות מ"ט
פב פב פב	מציות לבן וביצה אם אוכל שלם קודם למשקה באופן שהלבן טפל
פג	אות נ'
פג פג	בירך על תערובת איסור חד בחד בירך על ביצת נבילה שהתערבה
פג פג פד	אות נ"א בירך על ענבים אם פטר בננה בירך על מלפפון אם פטר טחינה ובמבה
פד פד	אות נ"ב י' חידושי דינים במין קבוקים [בוטן מצופה] הנקרא "קראנץ ישראל"
פז פז	אות נ"ג אשר יצר וברכת המזון מה קודם
פח	אות נ"ד
פח פח פח פט פט צ	חשבון של דיני קדימה האיך יתכן ששלם שהוא רשות קודם לחביב שהוא חיוב דוגמאות ומשל בזה עוד ביאור בזה טהור דינו כחביב לכוין להדיא על הטחינה
צ	אות נ"ה
צ	ברכת הטוה"מ על טלית של אחים
צ	אות נ"ו
צ	להקנות חצי טלית
צא	אות נ"ז

צא	עוגת חלבה שקדים ודבש
צב	אות נ"ח
צב	ברכת שמן זית שלא היה דעתו עליו
צג	אות נ"ט
צג	לברך על קליפת התמר
צד	אות ס'
צד	פריכיות מדגנים מעורבים ועוגיות קווקר
צד	ברכת הפריכיות
צד	קדימת פת שאינה מעורבת
צד	אם יש חסרון בעירוב שקדים וכדו'
צה	דין "גרירא" בחיטה ואורז
צו	אות ס"א
צו	אם להרמב"ם שלם קודם לחביב
צז	אות ס"ב
צז	לחם משנה משיפון ופרוסה של חיטים
צז	אם שייך "מניח את הפרוסה" בחיטה ושיפון
צח	אם שייך כשצריך שיפון ללחם משנה
צח	אם נפטר החיטים בסתמא
צח	אם מהני כוונת משמיע לשומע
צח	אם מהני דעת לאכול
צט	דברי משברי ים בכלל ענין זה
ק	סיום טוב
קא	שיעור
קא	קדימת שלם אינה חיוב גמור
קא	שלם נפטר בסתמא
קא	מקור לזה בפמ"ג בשם רבינו יונה
קב	הרי חביב קודם לשלם
קב	למה המברך על השלם פוטר חביב
קב	קדימה של חביב הוי מעיקר הדין
קב	רבינו יונה לשיטתו שחביב קודם אתי שפיר
קג	אם יש ראייה מדברי הרמב"ם
קג	לדעת הרמב"ם המברך על שלם לא פטר חביב
קד	לענין דינא
קד	השלם יותר חשוב מצד מעלתו ולא מצד חיובו
קד	ביאור סברת הדברים
קה	דיני הקדימה הם ענף מחיוב ההודאה

קה
קה
קו
קו
קו

בשלם אין הנאה מתוספת החשיבות
ההודאה על שלם חשובה אע"פ שאין בו הנאה שמחייבת הודאה
למה לא מצאנו בחביב ושלם לברך על שניהם
לברך גם על אינו חשוב המתחרה מחסיר במעלת הקדימה
ביאור דברי התוס' בזה

קונטרס גבולך שלום

הנה עתה אבד ממני מכונת כתיבתי אשר היה לי בה אלפי שעות של חידושי תורה, ונתחמץ לבבי, ואומר כי התעוררות היא לי מן השמים להוציא לאור כתובים הישנים אשר המה בכת"י, ויש לרמז בזה מש"כ ישן מפני חדש תוציאו.

ואמרתי תחילה להוציא לאור מש"כ בעת האכילה, שהיה לי התעוררות לכתוב בכל יום בעת האוכל נ"מ למעשה העולות מארוחה זו, ולא נסדרו הדברים לפי סדר מסוים, אלא בכל פעם מה שעלה במחשבתי, וממה שאירע לידי או דבר הדומה לו.

ולעת עתה עדיין לא הוחלט אצלי האיך נכון יותר להוציאו, אם ראוי לסדרו ע"פ סדר שו"ע או ע"פ סדר הנושאים. גם לא סיפק בידי לברר את הדברים עד היכן שהיד מגעת, כי צריך לזה עיון רב וכעת אין עיתותי פנויות לזה.

לכן אמרתי לסדר את הדברים בערך לפי סדר כתיבתם, [עם מעט תוספת נופך וסדר הנצרך כדי להטעימו לפני הקורא], וכך יהיה ברור לפני כל מעיין שלא נכתבו הדברים בעיון הראוי ובכבוד ראש הנצרך לברר את ההלכה לאמיתתה, כי עיקר התועלת אשר יבוא ממנו הוא להתעורר ולהשים על לב שיש בענין זה דבר הטעון בירור, כי הלכות ברכות מצויות הם בכל יום, ורק יש קושי בתחילה לתרגם את הדברים למעשה. אבל אחר שמתרגלים לחשב טרם כל ברכה האריך ראוי לנהוג ע"פ הלכה, יכולים למצוא ההרים של ספיקות בירורים וחידושים, אשר המה כמרגליות תחת רגלי האדם ורק צריך לכפוף מעט קומתו ולקחתם.

ובזה ידע הקורא שגם במקום שכתבתי הכרעות למעשה, לא נכתבו הדברים בכבוד ראש הראוי לקביעת הלכות בספר, אלא מה שהיה נראה לפום ריהטא נכתב כדי לעורר ולשמח לב הקוראים.

השם גבולך שלום

וקראתי שמו גבולך שלום, על שם הכתוב השם גבולך שלום חלב חיטים ישביעך. [ואם אמנם דכתיב גבולך בלא י' הוספתי בו י' לרמוז בו שם אבי ואימי שלא חסכו ממני מאומה למען גדליני על אדני התורה והיראה].

כי האדם מורכב מגוף ונשמה, וכסדר מריבים הם זה עם זה, כמו שנאמר אין שלום בעצמי מפני חטאתי. ומקום הגבול בין הגוף לנשמה הוא האכילה, כי בלא האכילה הנשמה פורחת וע"י האכילה נשארת הנשמה בגוף. גם כל עניני ההשתמשות מעוה"ז נקראים גבול, כיון שהם ממוצעים בין הקודש לחול, שאם אוכל בקדושה כמבואר בסימן רל"א, הרי כל אכילתו מצווה, ואם זולל וסובא

אכילתו רעה. א"כ ענין האכילה הוא נמצא על הגבול בין הקודש לחול. ובגבול הוא תמיד מקום המריבה, שהגוף מושכו להיות לחלקו, והנשמה רוצה להביאה אל קדושתה.

ויש לבאר בזה מש"כ "השם גבולך שלום", דהיינו האיך אפשר שיהיה ב"גבול" [והיינו עניני האכילה וכדו'] "שלום" [כלומר שלא יהיה מריבת הגוף והנשמה]. זה רק ע"י חלב חיטים ישיביעך, שע"י שהאדם משיביע עצמו מדושנה ["חלב"] של תורה, [הנקראת חטה, שהיא נוטריקון כ"ב אותיות התורה כמבואר בקדמונים]. בזה יכול לזכות לעשות שלום בדברים הגשמיים, והיינו שיזכה לאכול באופן הראוי.

הקושי לאכול בקדושה

והנה הרבה רוצים לקדש את עצמם בענייני האכילה, ומנסים שלא לחוש טעם באוכל או שלא לתבלו וכדו', וזו דרך שחסר בה שמחה, וקשה להצליח בה. ואמנם הצדיקים הגדולים מעלים את טעם האוכל עצמו בצורה נעלית, שע"י שהורגלה נפשם בעונג העליון אזי גם העונג של המאכל מתפרש בכלי נפשם לעונג זך, וא"כ לא די בכך שאין תענוג המאכל מפריע, עוד אדרבה הוא נעשה שורש וכלי לתענוג רוחני.¹

אלא שגם זו דרגא שקשה לעמוד בה, בפרט בימות החול.

עצה בענין זה

ואמרתי למצוא עצה איך ליהנות מהאוכל באופן קדוש, שירגיל את עצמו לדון בכל מאכל ושתייה, איזה היכי תמצוי יכול להיות מאכילה ושתייה זו, וכשנעשה זה לו כטבע שני, אזי כל מעיניו נתונים בהלכות העולות מאכילה זו.

כגון כשמתישב לאכול ב"קידוש" בביהמ"ד קוגל אטריות, מציות עם הערינג, עוגות וטשולנט וכדו'. איננו נטרד מהמאכלים, כיון שהוא רק רואה שכאן יש לו פת הבאה בכיסנין, וזה מעשה קדירה, וחושב אם צריך להקדים את הפת הבאה בכיסנין על המעשה קדירה, ואם הקוגל יותר חביב עליו שמא בכה"ג אין קדימה לפהב"כ.

אם המברך על קוגל חוזר לברך על מציות

¹ [ולא כטועים החושבים שאין לצדיקים טעם באוכל, וכבר מעשה היה אצל א' שאמר לפני אדמו"ר ממאכנובקא זלה"ה שוודאי אין הרבי מרגיש טעם בקוגל והתפלל עליו אדמו"ר זלה"ה בזה"ל וואס בין איך א שלאנג... (וכי הנני כנחש, שהתקלל ועפר תאכל.)]

ואח"כ יתפשו שרעפיו מה יהיה אם ישכח ויברך על הקוגל, האם יצטרך יחזור לברך על המציות, משום דינא דהרשב"א, או שמא מש"כ הרשב"א שהמברך על מע"ק חוזר לברך על פהב"כ זה משום שאזיל לשיטתו שס"ל שאין לברך על פהב"כ בסעודה, ומזה חזינן שס"ל שיש חשיבות של פת על הפהב"כ אע"פ שאין קובע סועדתו עליה. אבל אנן שקימ"ל לברך על פהב"כ בסעודה, [כשהיא ודאי פהב"כ, כגון שיש בה ג' תנאים]. זה ראייה שס"ל שאין לזה כ"כ חשיבות.

אם הערינג טפל למציות

ושוב חושב האם צריך לברך על הערינג, כמו שמבואר במ"ב בדובשנים שיש עליהם מרקחת, שאם הדובשנים טובים למאכל גם לבדם, אין המרקחת טפילה אלא א"כ נאפתה יחדיו, וכאן הרי לא נאפה הערינג עם המציה. אלא שלאידך גיסא י"ל שלא איירי המ"ב אלא במרקחת על דובשנים, שעיקר המאכל הוא המרקחת והסיבה שנאכלים יחדיו הוא כדי שלא יטנפו הידיים, וא"כ אין למאכלים התאחדות ממש, ולכן כל שהדובשנים ג"כ טובים יש לו לברך גם עליהם. אבל בהערינג שהמציה היא גם סיבה לעצמה, ונתינת הערינג עליה היא גם כדי להטעימה, ושב יש לו לברך רק על המציה.

אם ברכת הערינג פוטר משקים

ואח"כ יחשוב שאם באמת הוא טפל, מה הדין אם כן בירך עליו, האם פטר בברכה זו משקאות המונחות על השולחן, או שמתקיים בו מש"כ הפמ"ג שהמברך על הטפל אינו פוטר את העיקר, משום דינא דהרשב"א שאין החשוב נפטר בגררא.

[וכן יש לדון אם בשעה שבירך על הערינג היו המשקים פטורים משום שבירך על היין, ועתה רוצה לשתות אחר שבירך מעי"ג, אם מהני ברכת הערינג, היה שכיון שהיו אז פטורים מחמת היין לא חיילא ברכת שהכל עליהו.]

חביב מחמת דבר אחר

ועוד יש לו לדון אם הקוגל בעצם יותר חביב לו מהמציות, אבל מכיון שיש על המציות הערינג הם יותר חביבות לו, האם גם בזה יש קדימה לחביב, או שכיון שהחביבות באה רק ע"י דבר נלווה אי"ז נחשב חביב. [וזה על הצד דלעיל שקוגל חביב קודם לפהב"כ.]

ברכת הירקות של הערינג

ושוב ידון האם הירקות נפטרים בברכת הערינג או המציה מדין טפל, כיון שבאים להטעים את הערינג, או שכיון שעתה אוכלם מחמת עצמם הרי הם טפלים ונפטרו בברכת המציה או הערינג. [שזה תלוי אם מברך בכלל על הערינג.]

ואם אין הירקות טפילים, מה ברכת הבצל, האם ברכתו שהכל ככל בצל חי, או שכיון שהוא ראוי שהרי הוא ממולח ומשומן נתעלה לברכת אדמה.²

ב' מיני פהב"כ אם מתחייב בהמוציא

וכשאוכל את העוגה יתיישב לחשוב אם צריך לברך עליה המוציא, כיון שהמציה היא פהב"כ מצד שהיא "נכסס" והעוגה מצד "ממולא", ואנן רק משום ספק ברכות נקטינן לברך על שניהם מזונות.

אבל כאן שאוכל מב' המינים שמא אין יכול לעשות תרתי דסתרי, ויצטרך לברך על השני המוציא. או שכיון שאי"ז בבת אחת רשאי לעשות תרתי דסתרי.

אם חייב בברכהמ"ז בכה"ג

ואמנם לגבי ברכה אחרונה שמא בזה כבר ממ"נ מחויב בברכת המזון, ואע"פ שהמאמר מרדכי כתב שכולם מודים זה לזה, הרי סתימת הב"י וכל הפוסקים אינה כן.

אמנם אם המציה היא גם נילושה בשמן וכדו' אזי שוב אין לו ממ"נ. וכן אם העוגה היא טורט זה מזונות לכו"ע מצד דין "טרוקנין".

ברכת הטשולנט

וכאשר יחשוב על ברכת הטשולנט יכול להעמיק בו אין חקר, אם לא נדבקו הגרעינים אם מברך אדמה או מזונות, ואחר שנדבקו האם כל התבשיל מזונות, או שיש לו לברך על התפוא"א והבשר לבד.

ובעיקר בדין כל שיש בו כזית בכדי אכילת פרס שרבו פרטיו, כי אם יש בטשולנט כשמינית גריסים אזי י"א שאע"פ שאכל כזית מהטשולנט הזה יש לו לברך על המחיה. וי"א שדוקא באכל כזית של דגן, א"כ מה יעשה, האם רשאי לברך בור"נ מספק.

ולמ"ד שמספיק כזית מהתערובת לברכת על המחיה, אם אכל רק חצי כזית האם מצטרף לחצי כזית מציות שאכל, או שבעינן לאכול כזית מהתערובת עצמה. [ולע"ע איני יודע כלום בזה].

ולמ"ד שצריך לאכול דוקא כזית דגן, מה יהיה אם אכל כזית מהתערובת אשר יש בה חצי כזית דגן, ובירך בור"נ, ושוב חזר לאכול עוד חצי כזית דגן. האם מתחייב

² וכד נימא שהוא שהכל, האם בדיעבד יועיל אדמה.

עתה בברכת על המחיה, או שכיון שבירך כבר על חצי כזית זה בור"נ שוב אינו מצטרף לעל המחיה.

ואם נימא שמצטרף יש לדון האם מה שבירך בהתחלה בור"נ נעשה למפרע ברכה לבטלה, שהרי אישתכח שהחצי כזית דגן שאכל לא נפטר בברכת בור"נ זו, אלא בעל המחיה שמברך עכשיו, ונמצא שבירך על חצי כזית של תפו"א. ונ"מ בזה האם ראוי לעשות כן, וכן שאם יצא אחר ממנו בבור"נ זה, שמא יש לו לחזור ולברך, כיון שנעשה למפרע לבטלה.

אם ברכת הטשולנט פוטרת את הקוגל

וכן יש לדון אם יש לו לברך מזונות על הקוגל או על הטשולנט, כי הקוגל הוא מקמח חיטה, וגריסי הטשולנט הם שעורה, אלא שהטשולנט חביב עליו יותר מחמת חמימותו, וא"כ יש לדון אם כיון ששניהם ממין ז' יש לו להקדים החביב, או שכיון שהקוגל מחיטה יש לו להקדימו על החביב. וגם אם נימא שקדימה שבתוך מין ז' שווה לקדימה של אינו מין ז', ויש לו להקדים את הקוגל, עדיין יש לדון לדעת הרמב"ם שחביב קודם למין ז' האם יש לו להקדים את הטשולנט, משום חביבותו. או שכיון שאינו מחבב בעצם את הטשולנט יותר מהקוגל, ורק בגלל שהוא חם יותר הוא מחבבו, אי"ז נחשב חביב.

ועיקר הנ"מ בזה הוא לענין דיעבד, אם בירך על הטשולנט, אם פטר בסתמא את הקוגל. שאם הוא נחשב חביב אין לו לחזור ולברך על הטשולנט, כי יש לחוש לדעת הרמב"ם שבירך על החשוב. אבל אם נימא שאי"ז נחשב חביב, אזי כיון שהקוגל הוא חיטה יש לו לחזור ולברך עליו, כי אינו בדין שיפטר החשוב בסתמא.

עתה תראה כמה יש לדון בב' וג' מאכלים, וודאי כהיום הזה אשר לברכת ה' עלינו רבו כמו רבו כל מיני מאכל ומשתה, ואין סוף למה יש לדון בברכת מה שלפניו ומה שהובא לו מבחוץ ובעקירת מקום וכו' וכו' עד אשר מכל סעודת חתונה יכולים להוציא ספר נכבד אם נקבץ כל השאלות שאירעו למעשה בענייני ברכות אצל כל האורחים.

תוספת ביאור בענין גבולך שלום

ושמא יכולים לרמז גם עצה זו בפסוק הנ"ל, כי כל ענין היפך השלום בא מפני שאין האחד רוצה להכיר במעלת השני, שכל א' חושב שרק הוא עליון על השני, וענין השלום בא ע"י שכל א' מכיר שאע"פ שבענין המסוים שלו הוא נעלה על השני, הרי שבענין המיוחד של השני הוא נעלה ממנו. ולכן כל זמן שכופר כ"א בעליונותו של חברו לא יוכלו להשלים יחדיו.

והנה מריבת הגוף והנשמה היא מריבה תמידית, ואין הא' רוצה להכיר במעלת חבירו, כי הגוף חושב שאין לנשמה מה לתת לו, והיא רוצה רק לכפות אותו ליסרו ולהעציבו, ולכן אין הוא מעונין בכלל לשמוע את קולה ולהשלים עימה. כמו כן הנשמה כועסת על הגוף, כיון שהיא רוצה להיות כל כך נעלה להיות דבוקה בקונה בתורתו ויראתו, והגוף עם צרכיו רצונותיו ומאוויו מבלבלה ומטרידה מתכליתה, ולכן היא כועסת על הגוף ומריבה עימו.

וכיון שהם במריבה תמידית, לכן פעם מנצחת הנשמה לגמרי, ומצליחה לשכוח מבלבולי הגוף, ופעם גובר הגוף ומצליח להשתחרר מלפיתת הנשמה ולקרוא דרור לרצונותיו.

ואמנם יש עצה האיך לעשות שלום, שכל א' יכיר במעלות וביכולותיו של השני, כי הגוף ידע שאין הנשמה רוצה ליסרו ולעשות לו חיים מרים וקשים, אלא רק ללמד אותו קצת דעת שידע ליהנות מדברים יותר עדינים, שבהתחלה תלמדנו איך במקום ליהנות ממאכלים גסים יכולים ליהנות ממאכלים עדינים, ואין צורך לטרוח ולאבוס את האוכל כי גם אם יאכל בעדינות ושלווה יהנה ג"כ ממאכלו, ואדרבה יתווסף לו הנאה על הנאותו, כי מתוך שלווה יחוש יותר טעם מאכליו.

ושוב תלמדו ליהנות מדברים יותר עדינים כמו כבוד וכדו', ואח"כ תוסיף להראותו איך יכולים ליהנות מסיפוק עצמי שהחלטתי ואני עומד בהחלטה וכדו'. וכך ע"י שיכיר במעלת החכמה שגם היא יכולה להביאו על סיפוקו, לאט לאט יוכל להיכרך יותר אחרי הנשמה ולעשות שלום עימה.

ואולם גם הנשמה צריכה לדעת את מעלות הגוף, שאין הוא רק חמור נרפה שקושר אותה בהבליו אשר טוב העדרו ממציאיותו. כי יש לגוף מעלות אשר אין לנשמה וצריכה היא להגיע אליו כדי לקנות את שלימותה. שהרי כל דרכי התורה תלויים ויכולים להיעשות ע"י הגוף דוקא.

וכמו עד"מ כל דיני חביב בברכות, הוא דין שתלוי בחשקת הגוף. נמצא שכדי שתדע הנשמה מה רצון אביה שבשמים על איזה מאכל יש לה לברך, יש לה להיוועץ בגוף ושואלו מה מחבב יותר, ורק כך תוכל הנשמה לקנות שלימותה. ואי' מהאר"י שראשי התיבות בפסוק הריעו לשם כל הארץ עולים הלכה, ולכאורה הביאור בזה שדוקא מהארץ הגשמית עולה קול תרועת ניצחון של כבוד השם, כיון שרק ע"י הארציות והרצונות הנמוכים של הגוף מתקיים כל הלכות התורה.

נמצא שיש לגוף עליונות על הנשמה, ושוב א"צ הנשמה לבטלו מכל וכל כדי לנצחו, אלא לראות לחנכו ולהטותו אל הדרך הישר, וע"י הכרת כ"א מעלת השני יבוא השלום על מכונו.

טרם אכלה אודיע חסד ה' אשר עשה עימי, שמצאתי מכונת כתיבתי, ונדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו, בהדפסת דברי אלה למען לא יאבדו שוב ממני ומכל אדם, ועיני למרום אדלה שימצאו הדברים חן בעיני אלוקים ואדם ויבוא הקונטרס אל יד אותם אשר ימצאו תועלת בו וישמחו בו, ואזכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות מתוך בריות גופא ונהורא מעליא ונחת מכל יוצאי חלצי.

אות א'

דין קדימה וטעות בברכה בסלק וביצים

מי שלפניו סלט חריין עם סלק, וסלט ביצים וטונה. נראה דיש לו להקדים את החריין בסלק אע"פ שאינו חביב לו כמו הביצים בטונה. דכיון שברכת החריין אדמה, יש להקדים אדמה לברכת שהכל אע"פ שאינו חביב.

טעה לברך שהכל על הסלק אם נפטרו הביצים

ואמנם אם בשעת אוחזו את החריין נפלט מפיו שהכל נ"ב, יש לדון האם נפטרו הביצים, כיון שבירך ברכה הראויה להם, או שלא נפטרו כיון שלא חשב בברכה זו לברך אלא על החריין.³

פלוגת תבואות שור ופרי חדש

ונראה שדבר זה תליא בפלוגת התו"ש ופר"ח, שנחלקו האם מועיל לכיון שלא לפטור בברכה. שלדעת הפר"ח אם לפניו ב' אגוזים וכיון שלא לפטור השני בברכה, הועיל לו מה שהתכוין להגביל את הברכה, וממילא צריך לחזור ולברך על השני. אבל לדעת התו"ש לא הועילה הכוונה כי השני נפטר בע"כ. שכל שהיתה דעתו עליו לאוכלו, שוב אין בכוחו לכיון שלא יפטר בברכתו.

ולכאורה סברת מחלוקתם מה הפירוש "כוונה" שפוטרת את המאכל, שלדעת הפר"ח צריך שיהיה כוונה בברכה לפטור את המאכל, ולכן ביכולתו לכיון שלא לפטור. משא"כ לדעת התו"ש אין הכוונה כדי לפטור את המאכל, אלא שכיון שדעתו עליו לאוכלו [ואינו בגדר "נמלך" עליו]. שוב נפטר בברכתו אע"פ שלא כיון לברך עליו.

הדמיון לדידון

והשתא הא דמיא לדידו"ד, כי בשעת הברכה כבר היה דעתו לאכול את הביצים, אלא שלא חשב לברך עליו. וזה לכאורה דומה לנידון של התו"ש ופר"ח. שלדעת

³ ועתה העירני ידידי ר' אשר זעליג בנינפעלד [בן מו"ר הגאון רא"מ שליט"א]. שיש לדון בזה מה היתה כוונתו בעת שאמר השם ומלכות של ברכה זו, שאם היתה כוונתו לומר אדמה, אזי בשלמא לגבי החריין ודאי הועיל, כיון שגם אם היה מסיים באדמה היה מועיל, [וגדולה מזו שנינו שאם אחז כוס יין והיה דעתו לומר שהכל וסיים מהני, כיון שאם היה מסיים שהכל היה מועיל, וכ"ש בהאי שאדמה הוא עיקר ברכתו].

אמנם לגבי הביצים, הרי איכא ספיקא בגמ' אם מועיל כיון שסיים שהכל, או שכיון שהיתה כוונתו לומר אדמה אינו מועיל לגבי שהכל. ולפי זה יהיה נכון הדין שבפנים רק אם גם בעת השם ומלכות כבר טעה לומר שהכל.

אלא שלמעשה נקטינן לדינא להקל בזה משום ספק ברכות להקל. [ואם כי היה מקום לומר שאין כוונתו לפטור את הביצים בברכה המועלת רק דיעבד, אין נראה לומר כן, דכיון שנקטינן שדיעבד חלה הברכה לאו כל כמיניה לומר שאינו רוצה לצאת בברכה זו.]

הפר"ח כיון שלא חשב לברך על מאכל זה, לא יצא יד"ח וחוזר לברך עליו שנית. ולדעת התו"ש, כיון שחשב לאוכלו כבר נכלל בברכתו אע"פ שלא חשב לפוטרו.⁴ [ועתה אמרתי דברים אלו לפני מוריניו הגאון ר' מרדכי גרינפעלד שליט"א, והיה נראה מתוך דבריו שגם הוא הבין מסברא שתליא נידון זה בפלוגתת התו"ש ופר"ח].⁵

לא נפטרו מדינא דהרשב"א

אמנם מאידך גיסא י"ל שלא יפטרו הביצים בסתמא בברכת שהכל זה אפילו לדעת התו"ש, דכיון שהביצים חביבים יותר משום דינא דהרשב"א, שוב אינו בדין שיפטרו בלא כוונה מפורשת. וכאן הרי לא חשב לפוטרו בברכה זו.

אם מאכל שברכתו אדמה חשוב יותר מחביב

אלא שעדיין י"ל שהחריין חשוב יותר מהביצים, שהרי ברכתו אדמה, ושמא זה נותן לו חשיבות יותר מהביצים, דכמו שמצאנו שיש להקדים ולברך על מה שברכתו אדמה לפני שמברך על החביב, ה"ה שהוא יותר חשוב ממנו, ויכול לפטור אותו בסתמא.

ותורף הספק בזה הוא במה שאמרו חז"ל שברכה מבוררת קודמת, האם הוא רק משום כבוד הברכה, ואילו המאכל עצמו אינו חשוב יותר. או שכוונת חז"ל שדבר שתיקנו עליו ברכה מבוררת הוא ראיה שהמאכל עצמו יותר חשוב. ולסברא זו יהיה חשוב החריין יותר מהביצים, אע"פ שהביצים חביבים יותר.

עוד נ"מ בספק זה

ונראה לומר נ"מ נוספת בזה, שאם יש לפניו פת אורז וביצה, והוא נוהג לברך על פת אורז שהכל. [כי אע"פ שהמ"ב הכריע לעיקר לברך מזונות על אורז וממילא ה"ה לפת שדינם שווה, וכן שמעתי שהרב ואזנער זי"ע קאמר "אני מורה ובא שברכתו מזונות". הרי רבים וטובים נוהגים לברך שהכל מספיקא דשמא אורז שלנו הוא דוחן, וכ"ה בשו"ע הרב].

והנה מצד דיני המעלות הביצה חשובה יותר, כיון שהביצה שלימה והפת פרוסה. או משום שהיא חביבה עליו יותר מהפת, ולכאורה יש לו להקדימה על הפת אורז, שהרי על שניהם מברך שהכל.

⁴ ויל"ע בשו"ע הרב שהביא דברי התו"ש האם זה ראיה שהכריע כמותו.
⁵ ומדומני שאמר שהפמ"ג הסכים לפר"ח. [ובאמת שמ"ב נראה כמ"פ שס"ל כפר"ח. ומדומני שהרב ואזנער היה נוהג לומר "סוגין דעלמא אתיא שצריך לברך בנידון זה כפר"ח"].

אבל עתה לפי מה שהעלנו שיתכן שעצם הדבר שברכתו חשובה נותן לו חשיבות, שוב יתכן שיש לו להקדימו, כיון שלעיקר הדין נקטינן שברכתו מזונו, א"כ אע"פ שבפועל מברך עליו שהכל י"ל שהמאכל עצמו חשוב יותר. ומדומני שכן משמע בשו"ע הרב שמה שיש לו ברכה חשובה, זה משום שהמאכל עצמו חשוב יותר, אבל אי"ז ראייה שס"ל כן גם לגבי דינא דהרשב"א.

להקדים האורז מסברא אחרת

ולדינא נראה לומר מסברא חיצונית שיש לו לברך על הפת אורז, שהרי נחלקו גדולי עולם אם מועיל לברך אדמה על פרי האדמה לפטור פרי עץ. שדעת השו"ע שמועיל, ולדעת השאגת אריה בשיטת רש"י לא יצא, אע"פ שכיון להדיא לפוטרו, כי לא נאמר הדין שמברך אדמה פטר פרי עץ אלא אם מברך עליו בעצמו.

וא"כ גם בעינינו כיון שלעיקר הדין ברכתו מזונו, ורק מחומרא חושש לברך עליו שהכל, א"כ בשלמא אם יברך עליו בעצמו יצא יד"ח, דעל הכל אם אמר שהכל יצא. אבל אם יברך על הביצה, יש לחוש שעל הצד שברכתו מזונו לא יצא, כיון שבירך שהכל על דבר אחר. וכיון שכן גם אם לא נסכים עם החידוש שיש דין קדימה משום עצם שהברכה שלו מבוררת, [כי נימא שהוא קדימה רק לברכה ולא למין]. יש סברא אחרת להקדימו.

[וכמו שמצאנו שיכולים להקדים משום טעמי בריאות, מסתבר שיכולים להקדים כדי לצאת מספיקות].

שו"ר בפמ"ג דלא כסברא זו, שכתב דיש להקדים את המאכל הודאי, כי הוא יותר מעלה לברכה שתחול על מאכל שודאי זו היא ברכתו, וצע"ג לדינא.

אות ב'

מתי מברך שנית כשרוצה לאכול עוד

אכל סלט ביצים, ועכשיו רוצה ללכת למקרר לראות מה עוד יאכל, יש לדון על מה יצטרך לברך שנית, ומה נפטר בברכה שבירך על הסלט.

צורתא דשמעתתא

הנה המחבר כתב שכל דבר שברכתו כברכת הראשון א"צ לברך עליו שנית. וכתב הרמ"א שלכתחילה יכוין לפטור.

והנה הט"ז פליג על השו"ע וכתב שמועיל רק באותו המין ממש. [וגם זה רק אם דרכו לפעמים להימשך]. אבל במין שונה קצת, אע"פ שהוא מעין המין הראשון צריך לחזור ולברך עליו.

ואילו המג"א כתב שהשו"ע איירי ע"י כוונה מפורשת, ולכן נפטר כל שברכתו כברכת הראשון, אבל בסתמא לא נפטר.

אמנם אם השתייר עדיין מהמין הראשון נפטר אפילו מין שונה מעט, כל שהוא מעין המין הראשון. אבל אם לא השתייר מברך שנית. [אפילו באותו המין ממש]. נמצא שלדעת הט"ז יש להקל באותו המין ממש גם בלא כוונה כלל, משא"כ לדעת המג"א בלא כוונה אין להקל אפילו באותו המין. [שהרי לדידיה השו"ע איירי ע"י כוונה דוקא]. וכתב מ"ב דקימ"ל להקל כהט"ז. ובמה שהיקל המג"א במין דומה למין הראשון ע"י שהשתייר, כתב המ"ב שגם הט"ז מודה לו.

וא"כ לע"ע אית לן ב' קולות, שכל שהוא אותו המין ממש, נפטר בלא שום תנאי, ואם הוא מעין המין הראשון, נפטר באם השתייר מהמין הראשון.

ואמנם החי"א הוסיף עוד קולא, שלא רק השתייר, אלא אפילו אם קבע עצמו לאכילה, זה מועיל למין הדומה קצת, כמו שמועיל אם השתייר.

נמצא שלדינא באותו המין ממש יש להקל בלא שום תנאי, ובמין שונה קצת, יש להקל רק אם קבע⁶ או נשתייר.

ציורים לדינא

נמצא בנידון דידן כיון שבירך על סלט ביצים, אזי אם יאכל עוד ביצים מהמקרר, לדעת המחבר והרמ"א מועיל כיון שזה אותה ברכה, ואע"פ שלדעת המג"א לכאורה צריך לחזור ולברך, אפילו באותו מין ממש, כבר שלא השתייר כלום מהביצים שבירך עליהם. אעפ"כ יש להקל בזה כהט"ז שבאותו המין ממש מועיל אפילו בלא דעת ובלא השתייר, כמוש"כ המ"ב. [וכן אם היה קובע על הביצים היה מועיל כדברי החי"א].

ואם ירצה לאכול טונה, לדעת המחבר מועיל, כיון שזה אותו מין ברכה, אבל למג"א לא מועיל, אא"כ השתייר, כיון שזה מין הדומה לביצים. (כנלע"ד) [וגם הט"ז מודה להקל אם השתייר כנ"ל]. ולחי"א מועיל גם אם קבע.

ואם ירצה לשתות בראנפן, אזי רק למחבר א"צ לברך, אבל לכל הפוסקים יש לו לחזור ולברך, כיון שזה מין אחר לגמרי, וכן נקטינן לדינא. וכן אם ירצה לאכול גלידה יש לו לחזור ולברך. אע"פ שקבע ונשתייר.

⁶ אלא שלא ברירא לי מה נחשב "קבע".

[ואם ירצה בשר, לא ידעתי אם נחשב כמו מין אחר לגמרי, או שהוי כעין המין הראשון שמועיל קבע או נשתייר. וכן יש לדון בדגים, אבל טונה פשיטא לי שהוי כעין אותו המין.]

אות ג'

אם יש לברך שהחיינו על שזיף אדום אחרי אכילת ירוק

נשאלתי ממי שכבר אכל שזיפים אדומים, [וגם בירך עליהם שהחיינו.], ועתה היה לו שזיפים ירוקים למאכלו, ושאלתו האם היה צריך לברך שהחיינו.

והשבתי שיש לו לברך שהחיינו על שמחת התחדשות השזיפים הירוקים, וכפשטות פסק השו"ע (סימן רכ"ה סע"ד) שעל שיריא"ש וגינדיאש מברך פעמיים שהחיינו, אע"פ שנכללים תחת סוג פרי א', וכתב המג"א שה"ה תאנים לבנים ושחורים וכל כיו"ב. ואע"פ שאיכא פוסקים [הגר"א והחכ"צ] שפקפקו בזה, הרי ודאי עיקר ההכרעה כדברי השו"ע כמו שכתב במ"ב.

והגם שכתב בשעה"צ שיותר טוב שיקח פרי אחר לברך עליו שהחיינו, זה משום "מהיות משוב", אבל לעיקר הדין נקט כדעת השו"ע. וכן הוא הוראת המורים.

אם לא נשאר אלא מעט

ויאמר השואל שעד עתה חשב שהעיקר בזה שאין לברך שוב שהחיינו, והוא כבר סיים לאכול את השזיפים הירוקים, האם יכול עתה עדיין לברך. והשבתי שאין לברך אחר האכילה. שאע"פ שכתב המ"ב שיכול לברך אחר תחילת האכילה, אבל אחר האכילה לגמרי אין לברך.

ושוב ראה שעדיין נשאר מעט לפניו אותו המין, ולא ידעתי להשיבו דבר, האם נימא שעדיין יכול לברך שהחיינו כיון שנחשב באמצע האכילה הראשונה. שהרי באותו המין אפילו לא היה לו דעת כלל א"צ לחזור ולברך, וכ"ש שאין בזה היסח הדעת, שהרי באמת היה לפניו אלא שלא השיג ליבו, ולא הסיח מפורש דעתו מאכילה. וא"כ נחשב שהוא עדיין באמצע אכילה הראשונה ויכול לברך.

או דילמא שמש"כ המ"ב שיכול לברך כשעדיין לא גמר את האכילה הראשונה, הוא רק באופן שהוא ממש באמצע אותה האכילה, אבל היכא שכבר סיים את אותה האכילה, ורק מצד דיני גרירא אמרינן שעדיין דעתו להמשיך לאכול, יתן שלגבי ברכת שהחיינו כבר ייחשב כאכילה שניה. שהרי אי"ז האכילה הראשונה ממש, אלא נגררת אחריה, ובאכילה זו אין התחדשות.

ולכאורה יש לחוש לסברא זו, בפרט בהאי עניינא שברכת שהחיינו הוא רשות, וגם איכא דפליגי על ב' מיני שזיפים, וצע"ג למעשה.

הבנה נוספת בספק זה

ועתה לאחר זמן נראה להגדיר ספק זה, האם כמו שאמרנו שהפסק מועט כזה אינו הפסק לגבי הברכה הראשונה שתוכל לחול גם על אחר ההפסק, אזי הוא הדין שאינו נחשב כהפסק לגבי להחיל את מה שמברך אחר ההפסק [היינו ברכת שהחיינו] על האכילה שאכל קודם לה.

או דילמא שיש חילוק ביניהם, כי רק לגבי שלא תפסיק הברכה לחול אמרינן שאין ההפסקה מקלקלת, אבל לגבי להחיל למפרע את הברכה, אמרינן שסו"ס הם מופסקים.

שמא תליא בפלוגתת הפוסקים

והיה נראה מקופיא לתלות דבר זה בפלוגתת הפוסקים בהלכות מזוזה, לגבי מה דקימ"ל שבמצוה שקיומה המשכי יכול לעשות את המצווה ואח"כ לברך עליה כל זמן משך עשייתה, מה הדין אם אחר שהתחיל המצווה עשה הפסק מועט שבעלמא אינו מפסיד את הברכה, כגון שפשט טליתו, האם גם עתה יכול לברך ותחול הברכה למפרע על תחילת הליבישה. או דילמא שכיון שכבר היה הפסק כבר לא תחול הברכה למפרע, כי לגבי להמשיך את הברכה על אחר ההפסק אמרינן שאי"ז נחשב הפסק, אבל אי"ז ממועיל על למפרע כיון שסו"ס לבישות חלוקות הן.

וזכורני שדבר זה תליא בפלוגתת ש"ך ורע"א בהלכות מזוזה. ושמא יש לשייכו גם לנידו"ד.

[ונידון זה מאוד נוגע למעשה ממי שלובש טליתו בצפרא דשבתא בלא ברכה, כי אינו רוצה לברך עד אחר הטבילה, האם מהני מה שמברך אח"כ לפטור את לבישתו של קודם המקווה, ככל מצווה שעשייה המשכית. [ומקווה שלנו אינו כמרחץ להיות הפסק, אלא כביהכ"ס.] או שלא מהני זה אלא להחיל את הברכה להבא ולא למפרע, וצ"ב.]

אות ד'

פרי אדמה חביב מפרי עץ

הנה דעת המחבר וכל הפוסקים שאם פרי האדמה חביב מפרי עץ יש להקדים את פרי האדמה. ודלא כדעת הבה"ג שס"ל שהעץ קודם אפילו אם הפרי אדמה הוא חביב וממין ז'.

[וראיתי מי שהביא שראוי לנהוג כבה"ג, ושכן מנהג העולם, וזה פלא גדול, שהרי הכרעת כל הפוסקים שהיכא שפרי האדמה חביב יש להקדימו.]

אות ה'

בירך על סלט מקולקל ורוצה לאכול ירק אחר

בירכתי אדמה על סלט גזר במיונו, ובשעת בליעה חשתי בו שהוא מקולקל עד שאינו ראוי כלל, אפילו ע"י הדחק. [גם לאכול ביצה מקולקלת אי אפשר כי יש בו מהסכנה.] ועתה ברצוני לאכול מלפפונים המונחים לפני על השולחן.

ויש לדון האם חלה ברכתו הראשונה, ויכול לאכול עתה את המלפפונים, או שכיון שהיה הסלט מקולקל לא חל ברכתו וצריך לברך שנית עליהם.

אם תליא בפלוגתא דתורמוס

הנה אם נימא שבאמת לא חלה ברכתו על הסלט, יהיה דבר זה תלוי בפלוגתת הפוסקים, שנחלקו [בדין "תורמוס שנפל"] מה הדין אם בירך על מאכל ונפל אם חלה ברכתו על שאר המאכלים שלפניו. שלדעת המחבר צריך לחזור ולברך עליהם, ולדעת הרמ"א אם היתה דעתו עליהם א"צ לברך, אבל אם היו מונחים לפניו בסתמא יש לו לחזור ולברך עליהם, כיון שנפל הראשון שבירך עליו. ודעת הראב"ד שהו"ד בבה"ל שהברכה חלה על כל מה שהיה מונח לפניו. והכי נקטינן משום סב"ל.

ואמנם כל קולות אלו הוי רק אם רוצה לאכול את המלפפונים מיד, ולא הפסיק בדיבור מעת שבירך על הסלט גזר. אבל אם הפסיק בדיבור [שאינו מהענין.] אזי לכו"ע יש לו לחזור ולברך, כד נימא שלא חלה ברכתו על הסלט גזר.

שמא חלה הברכה על הגזר לחוד

אלא שלמעשה נראה שחלה ברכתו על הסלט, כי אע"פ שהמיונו התקלקל הרי הגזר שבו הוא עדיין ראוי, וכיון שאילו רציתי הייתי יכול לשטוף היטב את הגזר מהמיונו וכבר יהיה ראוי לאכילה, א"כ חלה הברכה על הגזר.

אם הדבר שהתקלקל הוא עיקר

ואמנם היה נראה לומר שכל זה דוקא באופן שהגזר עיקר והמיונז טפל, אבל אם יהיה הדבר המקולקל עיקר, שמברך עליו שהכל. כגון שרובו ביצים והתקלקלו. לא יוכל לאכול על סמך ברכה זו ביצים אחרים שהיו מונחים לפניו, אם הפסיק בדיבור, [או לדעת בעלי השו"ע שלא חלה הברכה על מה שמונח לפניו]. ויש לו לחזור ולברך.

אלא דשוב נראה שאין נ"מ בזה. כי אע"פ שהגזר הוא מועט, סו"ס יכול לשוטפו ותחול הברכה גם עליו, ואע"פ שמברך שהכל על הביצים, הרי ודאי גם הגזר הטפל בכלל הברכה, שהרי כתב החזו"א בשם תוס' שהטפל חייב בברכה אלא שברכת שהכל שמברך על העיקר מועיל גם לטפל. וא"כ חלה הברכה עליו. ויכול על סמך ברכה זו לאכול מאכלים אחרים שברכתם שהכל.

וכ"כ גם הט"ז ריש סימן ר"ב, שבתערובת שהרוב פטור מברכה והמיעוט חייב, יש לו לברך על המיעוט עיי"ש ובפמ"ג.

אם הוי חביב ולא יפטר משום דינא דהרשב"א

אלא שיש להעיר דכל זה הוא באופן שהיה דעתו מפורש על שאר המאכלים, כגון שנמצא אצל בעה"ב. [לפמ"ש כ"רע"א שמהני כמו דעת מפורשת]. אבל בלא"ה לא נפטרו שאר המאכלים בסתמא, שהרי ודאי הם חשובים ממנו, כי מאכל מקולקל אע"פ שראוי לאכול ע"י שטיפה סו"ס אינו חביב כ"כ והאחרים חביבים ממנו, ויש לחזור ולברך עליהם מצד דינא דהרשב"א.

ושוב י"ל שאי"ז נחשב יותר חביב, כיון שהגזר מחמת עצמו אינו פחות חביב מהמלפפון, ורק משום שנמצא בתוך מיונז קלוקל מפסיד חביבותו, ולכאורה חוסר חביבות זה אינו חסרון חביבות אמיתית, אלא שעתה אינו חביב לו.

ולכאורה דבר זה תליא בפלוגתת הרא"ש והרמב"ם אם גדר חביב הוא חביב דעלמא או חביב דהשתא, כי עתה אינו חביב לו מחמת שהיה בתוך מיונז מקולקל, אבל עצם מין הגזר חביב לו כמו המלפפון. וא"כ מספיקא אין לו לחזור ולברך.⁷

אמנם כ"ז הוא רק בציור הראשון, אבל בציור השני שהיה הגזר טפל, בזה יש לחוש שלא פטר שאר המאכלים, שהרי כתב הפמ"ג שטפל הוא "אינו חשוב" לגבי העיקר. וכיון שאסיקנא שהברכה לא חלה על העיקר, אלא על הגזר הטפל. א"כ אין הברכה הזו יכולה לפטור מאכלים אחרים, שהם עיקר.

[אמנם עיין מש"כ בקו' דינא דהרשב"א שיש חילוק בזה למה הוא טפל. כי רק אם הוא טפל משום שבעצם אינו דבר עיקרי בתערובת, אז הוי אינו חשוב. אבל

⁷ וכ"ש לפמ"ש כ"כ בקו' דינא דהרשב"א שלחביב דעלמא אין כלל דין חביב אפילו לדעת הרמב"ם.

אם הוא טפל רק משום שכמותו מועטת בתערובת, בזה עדיין הוא חשוב כמו עיקר.

ולפ"ז במיונז עם קצת גזר, בזה הוא טפל באמת, כי כל שם תערובת זו היא של מיונז והגזר בא רק לתת בו טעם. אבל בתערובת גזר וביצים והביצים התקלקלו אין הגזר נחשב טפל לגבי הביצים, ויכול לאכול על סמך ברכה זו גם מלפפונים אחרים.]

אות ו'

חידה ברכה העולה ויורדת ועולה

אחוד חידה, האיך שייך שיהיה דבר שברכתו העץ, ושוב יהיה ברכתו שהכל, ושוב יחזור לדרגתו להיות העץ. ולעת עתה העליתי שלושה ציורים.

דנראה בשקדים מסוכרים, שהדרך לבשלם במי סוכר, [כדי שיקלט הסוכר בעצמותם], ואח"כ נאפים בתנור.

כי בשעה שבישלם ירדו להיות שהכל, כי עתה אינם ראויים, והוי ככל פירות שבישלם, שכיון שאין דרכו בכך ברכתו שהכל. ואח"כ כשאפאם בתנור חוזרים לברכתם הראשונה, כיון שהקלקול של הבישול אזדא לה והוי כמי שלא היה.

כע"ז י"ל בפת שברכתה המוציא, ואם פיררה וגיבלה במים ברכתה מזונות. ואם חזר ואפאה בתנור חזרה להיות המוציא.

וכיו"ב ראיתי מי שס"ל שברכת הפירה אף העשוי מאבקת תפוז"א (איסטנט) ברכתו אדמה. וא"כ לדבריו בתחילה ברכת התפוז"א אדמה, ושוב בעת שהם אבקה ודאי שהכל הם, שאינם ראויים כ"כ, ושוב כשהתגבלו ונעשו פירה, לסברא זו ברכתו אדמה.

[אלא שלא ראיתי נוהגים כן, ומדומני המנהג הפשוט לברך עליו שהכל. ואף במסעדות שנותנים בתוכו חתיכות תפוז"א נראה שלא הועילו מאומה שהוא טפל לפירה. ושמעתי שכן הורה הגאון רבי אברהם צבי הכהן שליט"א.]

אות ז'

עצה במקום ספק על המחיה

זה עתה תוך כדי כתיבתי אכלתי מעט עוגה, ונטרדתי בכתיבה ושכחתי אם ברכתי על המחיה, ואף שדעת נוטה מאוד שלא ברכתי, אלא שמכלל ספיקא לא נפקא,

ולא רציתי להקל לסמוך על נטיית דעתי ולברך. ולכן שאלתי לידידי אם יש לו עוד מיני מזונות ולברך עליו על המחיה. [ואברך מזונות כיון שהסחתי לגמרי דעתי מאכילה,⁸] ואמר לי שאין לו תחת ידו אלא "פריכיות אורז" הנקרא "רייז קייק".

ותחילה היה נראה לי שלא יועיל מאומה, כיון שעל אורז מברכים בור"נ, אלא דשוב חשבתי שיש לי לסמוך על מש"כ הברכי יוסף (עיין שע"ת ר"ח סק"ט) שבדיעבד אם מברך על אורז על המחיה יצא יד"ח. וכיון שכמעט ודאי לי שלא בירכתי, אוכל לאכלו ולברך על המחיה, כי עכ"פ לא יהיה זה ברכה לבטלה, כי דיעבד יחול על האורז.

ונראה שטוב יותר שאשתה גם מים, ואברך בור"נ. כיון שדברי הברכ"י מחודשים הם, ושמא איכא מאן דפליג עלה וא"כ לא יצאתי יד"ח בברכת על המחיה, ולצאת מספיקא עדיף. [כי גם אני מעט צמא, שאל"כ אין לי לברך שהכל ואפילו אם אהיה רווה בחצי רביעית כבר אין לי לברך בור"נ.]

אות ח'

ספק בדיני קדימה

לפניו אפרסק עגבניות וסלט ביצים, על מה צריך לברך ראשון. הנה אם העגבניות והאפרסק חביבים בשווה, יקדים את האפרסק, שהרי ברכתו העץ. אבל אם העגבניות חביבות יותר, יש לו לברך עליהם, שהרי קימ"ל שאדמה חביב קודם לברכת העץ. (ודלא כבה"ג.) ורק אח"כ יברך על האפרסק, ושוב על הביצים.

אלא שיש להעיר שלכאורה אי"ז דרך האכילה, כי הדרך לאכול פירות או בתחילת הארוחה או לאחריה, ואין דרך לאכול את הפירות בין העגבניות לביצים. וכיון שכן רשאי לאכול את הביצים לפני האפרסק. כיון שעתה אינו חפץ באפרסק.⁹

וא"כ אולי יאמר האפרסק לעגבניה כבר בתחילת הסעודה, אל תקדים עכשיו את ברכתך עלי, אע"פ שהנך חביב, כי יודע אני בכך שסופך ע"י קדימה זו להקדים עלי גם את הביצים, והוא ודאי מאוחר לי, שהרי ברכת העץ ודאי מבוררת היא

⁸ וגם עצם הדבר שהוא של איש אחר הוא סברא חזקה לברך.

⁹ כע"ז כתב הרמ"א שאם אינו חפץ לאכול א"צ לאכול משום דיני קדימה. אבל אין מבואר להדיא שאם אינו רוצה עכשיו לפי דרך האכילה א"צ לאכול. אלא שדבר זה מקובל אצל העולם כדבר פשוט, ומדומני שמקורו מהלק"ט, אבל בפת"ש כתב שאין לסמוך על ספר זה אלא לצירוף שיטות. אלא שבדבר זה לכאורה הוא סברא פשוטה, שאם אינו רוצה עכשיו, הוי כמו שאינו רוצה בו. [ויש לעיין קצת ע"ז ממש"כ השר מקוצי שצריך לאכול את הפת של עכו"ם, אע"פ שמצד עצמו לא רצה כלל לאוכלו, והוא מקופיא.] ויש מזה גם בקונטרס אחרון לשו"ע הרב סימן רמ"ט ושכחתי דבריו.

יותר על ברכת שהכל. (ואי"ז כהעץ ואדמה שאם האדמה חביב הוא קודם, כי העץ קודם לשהכל אף אם השהכל חביב.)

אלא שיותר נראה שאף אנו נאמר לאפרסק שאין לנו עתה לחשב את חשבונות העתיד, אלא שכיון שעתה מדיני קדימה יש לנו להקדים את הסלט, שוב עלינו לברך עליו. ומה שאח"כ מברך על הביצים אי"ז מצד עצם דיני הקדימה אלא משום שאז נפטר מדיני הקדימה.

[ועדיין צ"ע דשמא יכול האפרסק לומר אל נא תראו את העגבניה כמי שעומדת לבדה, אלא כמי שגרורה לה הביצה, שהרי אם יאכל העגבניה ע"כ יאכל אח"כ את הביצה. וכיון שכללות רכבת זו אינה קודמת לאפרסק, שוב מתחילה לא תקדום העגבניה, כיון שסופה להביא את הביצה וכיון שכן כבר כעת אי"ז מדיני הקדימה, וצ"ב.]

אות ט'

הטעם שברכת בור"נ נקראת "ולא כלום"

הנה אי' בגמ' על אורז מברך לאחריו "ולא כלום", ופירש"י שמברך בור"נ שאין בה כלום מברכת הארץ. ואמנם הגאון בסימן ר"ח מפרש שברכת בור"נ נקראת "ולא כלום" כיון שבתחילה לא נהגו לברכה אלא על דברים מהחי, כמבואר בירושלמי שרבי כשאכל בשר וביצה היה מברך בור"נ, שעליהם שייך יותר הלשון "נפשות".

ובזה גם מבאר הפלוגתא בגמ' דר' יצחק בר אבדימי קאמר לברך בור"נ רק על ביעא וקופרא והיינו בשר וביצה הבאין מהחי, ואמוראי בתראי הוסיפו ירק ומים, ואמר רב אשי זימנא דקא מדכירנא עבידנא ככולהו. וכתבו התוס' שאנו נוהגים כר' אשי. כי בתחילה לא היו מברכים רק על בשר וביצה, וממילא על אורז ברמת לא בירכו כלל, וזה הפירוש "ולא כלום".¹⁰

גם עתה אינו חיוב גמור

והנה ממה שהביא את לשון התוס' וכן אנו נוהגים, משמע קצת שגם אתה אי"ז חיוב גמור כמו החיוב לברך על בשר וביצה, אלא החיוב הוא רק מצד המנהג. [ודמיון רחוק לזה הוא מה שמברכים על הלל בר"ח, אע"פ שהוא ממנהג.]

וכעיי"ז שמעתי מבני ביתו של גאון ישראל הגר"ח ש' גריינמאן, שהחזו"א היה מיקל בברכת בור"נ על תה, יותר משאר דברים. [ולא הקפיד לשתות רביעית

¹⁰ וראיתי בספר חיי משה שהביא שכ"כ רש"י בספר הפרדס, ואמצי"א. וצ"ב אם א"ש עם דברי רש"י עהש"ס.

בב"א, ולא בירך בור"נ. כיון שאיתא בגמ' "זימנא דקא מדכרנא" משמע שא"ז חיוב גמור.

אם בור"נ על מים מוציא אחר שאכל בשר

ויש לחקור מי ששתה מים, אם יכול להוציא יד"ח אדם אחר שאכל בשר. או שנחשב כמי שאינו מחויב בדבר, כיון שהברכה שלו היא רק מצד המנהג.

ולכאורה ודאי יכול להוציא, שהרי לא גרע ממי שאכל כזית שיכול להוציא למי שאכל כדי שביעה, כיון שבעצם הוא מחויב מצד ערבות, אלא שאמרו חז"ל שאין ראוי לברך ברכת הנהנין לאחר, כיון שנאמר "ואכלת" מי שאכל הוא יברך. אבל כשבלא"ה יש לו רשות לברך מצד שאכל כזית, שוב יכול להוציא יד"ח למי שאכל אפילו כדי שביעה אע"פ שאינו מחויב בדבר מצד דיני ערבות אשר עליו. [וכבר לא גרע מכל ברכת המצוות שאע"פ שיצא מוציא].

אמנם יתכן לומר שכמו שכתב רע"א סימן רי"ג שמי שמוציא חבירו רק מצד דיני ערבות, חייב לברך לענות אמן. כי עצם השמיעה אינה מועילת לו, אלא צריך שיענה אמן שאז הוי כמו שאמר כדאי' העונה אמן כמי שהוציא שבועה מפיו. [ודלא כפמ"ג שס"ל שהערבות הוי כמחויב בדבר ומועיל גם בלא עניית אמן].¹¹

ולפי זה י"ל גם בנידו"ד שהרוצה לצאת יד"ח מחבירו בברכת בור"נ, והוא אכל בשר וחבירו שתה מים או אכל ירק, אינו יכול לצאת ממנו יד"ח אלא ע"י עניית אמן. ורק אם גם חבירו אכל דבר מהחי, יכול לצאת ממנו אפילו בלא עניית אמן.

נ"מ בזה

ואע"פ שבלא"ה חייב לענות אמן על כל ברכה, הלא איכא נ"מ בזה באם שכח לענות. וכן אם היה השומע במקום שיש בו ערוה, או סוג טינוף שדינו כערוה, [כגון ברשות אחרת]. שקימ"ל דיבור אסור והרהור מותר, א"כ אינו יכול לענות אמן. וגם אם ענה במקום שהולכו בו נשים בלא צניעות, והיה לו לחוש לזה, כגון ברחוב הראשי. הרי לא יצא יד"ח בענייה זו, ושוב יכול לצי"ח רק בשמיעה לבד ובלא העניית אמן. ולדעת רע"א הנ"ל לא יצא יד"ח. [כד נימא שמים כלפי בשר הוי כמי שאינו מחויב בדבר].

עוד נ"מ בדברי הגר"א

¹¹ ונרשם אצלי שכ"כ גם הב"י בשם הרמב"ם שהאוכל כדי שביעה יוצא יד"ח ממי שאכל כזית רק אם ענה אמן, ולא ידעתי אם הוא נכון.

וי"ל עוד נ"מ בדברי הגאון, באם אכל בשר ושתה מים, ובירך בור"נ מתוך שכחת הבשר וזכר רק המים, שלכאורה יש כאן חסרון מצד כוונת המצוות.¹²

קפה מעורב בחלב

ומסתפקנא באם שתה כוס קפה עם חלב, האריך יש לדון למשקה זה. האם הוי כדבר שכולו מחויב בבור"נ מעיקר הדין, כיון שיש בו תערובת חלב. או שכיון שרובו מים נידון אחר הרוב.

ומסתבר לומר שאף אם רובו מים, אם יש בכלליות המשקה חלב כשיעור חיוב. [והיינו רביעית¹³]. אין לילך אחר הרוב ולבטל את החלב, שהרי אין הפטור מבטל את החיוב ברוב, כמו עיסה שרובה ממין פטור ויש בה מעט מין דגן שחייבת בחלה, כיון שאין הרוב מתנגד למיעוט, וכעין שכתב הט"ז. ואף כאן כיון שאנו דנים לחלב כחיוב, לגבי המים שהם פטור, שוב אין החלב מתבטל במים.

ואמנם יש לדון שמא "נהפך" כל הקפה למין חיוב, כיון שמתערב בו החלב שהוא חייב.

מים שלא לצומא ושם תמצית פטל אם נחשב כרביעית

[וכע"ז מסתפקנא במי ששותה מים שלא לצומא שהוא פטור, ומשים במים תמצית פטל וכדו' לתת טעם, שברכת שהכל ודאי יכול לברך, שהרי מעורב בו דבר המחויב (וכנ"ל מהט"ז) אבל ברכת בור"נ לא ידעתי אם יש לו לברך, שלחד גיסא י"ל שחייב, כי נעשה כולו משקה עם טעם שהוא דבר המחייב ברכה. ולאידיך י"ל שפטור, כיון שהחלק עם טעם שבו אין בו שיעור ברכה.

אלא שבציור זה יש יותר צד לומר שאמרינן "נהפך", כיון שכל חסרון המים אינו מצד עצם המין (כמים לגבי חלב הנ"ל). אלא מצד שאין בהם טעם. ועתה כבר יש בהם טעם. וכן המנהג¹⁴ בפשיטות, ולדידי עדיין צע"ק.]

אות י'

סלט גזר וצימוקים

¹² וכ"כ בקו' דינא דהרשב"א, וכן מבואר שם פלוגתת האחרונים אי איכא כה"ג דינא דהרשב"א, שהרי בירך רק בכוונת אינו חשוב.

¹³ מעיקר הדין. אמנם מבואר בשו"ע שיש להחמיר כבר משיעור כזית. [ועכ"פ מלא לוגמיו.]

¹⁴ והועד לי על הגאון רבי נפתלי נוסבויים ששותה ע"פ כללי הבריאות אף שאינו צמא, ולכן נוהג להשים איזה טעם במים כדי לברך. ומדומה לי שאמר שמברך גם ברכה אחרונה בכה"ג.

האוכל סלט גזר עם צימוקים, יש לדון האם מברך העץ או האדמה או שתיהם. ולפום ריהטא נראה שדבר זה תליא בפלוגתא הפוסקים לגבי תערובת ב' מינים וכל מין ניכר לעצמו, אם אזלינן בתר רוב או שנחשב שכל א' לעצמו.

פלוגתא הפוסקים בתערובת הניכרת

שדעת הפמ"ג ומ"ב שאע"פ שכ"א ניכר לעצמו הו"ל הרוב עיקר והמיעוט טפל, ומברך ברכה א' כברכת הרוב. ודעת החיי אדם שכיון שכ"א ניכר לעצמו יש לו לברך על כל מין ומין, ודעת שו"ע הרב שתליא אם התבשל יחדיו שאז ברכה א' לשתיהם, ואם לאו ס"ל כחיי"א לברך ב' ברכות.

אלא דשוב נראה שטעות היא בידי ובאמת אין לפלוגתא זו שייכות עם נידון דידן, כי הצימוקים אינו רק מעורב עם הגזר, אלא בא לתקנו ולהטעימו, וא"כ הוא טפל גמור שאע"פ שניכר לעצמו ואוכלו לבדו נפטר בברכת העיקר. וא"כ כו"ע מודו שיש לו לברך על הגזר ולפטור הצימוקים.

[ובזה יש חילוק בין צימוקים ואגוזים לבין תפוחים, כי התפוחים והאגוזים טפילים מצד עצמם, ואילו התפוחים הם חלק מהסלט, כמובן לכל מבין. וממילא אם הם ניכרים לחוד תליא בפלוגתא הנ"ל.]

ההנהגה הנכונה בתערובת ב' מינים

ואמנם במקרה שמעורבים ב' מינים שאין האחד בא לתקן חבירו, כגון סלט בננות ותפוחים, שכל א' עיקר לעצמו, בזה באנו לפלוגתא הנ"ל.

והרבה נוהגים באופן זה כדי לצאת מהספק להוציא מהתערובת ולברך על התפוחים בפנ"ע, ועל הבננה בפנ"ע. וטענתם שאע"פ שלדעת הפמ"ג ומ"ב הו"ל לברכה שא"צ, הרי הרבה פוסקים כתבו שמותר לגרום ברכה שא"צ כדי לצאת מהספק, והיינו כדי לצי"ח גם לדעת שו"ע הרב וחיי"א.

אלא שלענ"ד יש לעורר שיש כאן ספק ברכה לבטלה, כיון שלדעת המ"ב אם רוב התערובת מתפוחים, אזי ברכת מאכל זה היא העץ, ואחר שבירך העץ על חתיכת תפוח כבר נפטרו גם הבננות בברכה זו, וא"כ שוב אינו רשאי להוציא בננה מהתערובת ולברך עליה, כי כבר בירך גם עליה העץ, והוי ברכתו לבטלה.

וגדולה מזו מצאנו שאם אוכל רקיקין כדי שלא יטנפו ידיו ממרקחת ונשאר לו מעט רקיקין אחר גמר המרקחת, כתבו הפוסקים שא"צ לברך על הרקיקין, כיון שבעיקר אכילתו היו טפילים. וכן אי' שאם אוכל עוגה ממולאת בפירות אסור להוציא את הפירות מתוכה, שכבר נפטרו בברכת העוגה.

ואין לומר שיכול להוציא מהתערובת והו"ל כאילו עומד בפנ"ע, וכך לא יפטר המיעוט, כי מסתבר שכל שאוכל מתוך התערובת הוי כאילו בירך על כל תערובת
זו.¹⁵

עצות למעשה

אלא שלכאורה יכול לברך על המיעוט קודם שיברך על הרוב, ואז אף לדעת המ"ב אי"ז ברכה לבטלה, אלא ברכה שא"צ. [ואם המיעוט הוא העץ ודאי שפיר דמי שעושה כפי סדר הקדימה, אלא אפילו אם המיעוט הוא אדמה לכאורה רשאי להקדימו כיון שהוא לצורך, כעין שכתב שו"ע בקו' אחרון סימן רמ"ט. וגם כל דין הקדימה של פרי אדמה על פרי העץ אינו דבר ברור.]

או יש למצוא עוד עיצה שיוציא קודם האכילה מעט מזה ומזה, ויניח בצלחת אחרת, ולאחר זמן מועט יברך עליהם, שאז אי"ז אכילה מתוך התערובת, ויכול לברך על כל מין בפנ"ע לכו"ע. וידעתי שהם דברים מחודשים, ועל כן אומר שאם יודע שיש מנהג ברור לברך גם על המיעוט אחר שבירך על הרוב, או אם נידע על א' מהגדולים אשר נהג כן, אשיב מילי אחר.

אם המיעוט חביב

ואמנם איכא דסברי שאם הצימוקים חביבים עליו יותר מהגזר, אזי אע"פ שהצימוקים טפילים יש לו לברך עליהם. שהרי דעת הט"ז והרמ"א שהחביב מוקדם לברכה ואע"פ שהוא טפל מברך עליו ברכה בפנ"ע.¹⁶

אלא שלמעשה אין כ"כ נ"מ בזה, שהרי המג"א הכריע שיש לברך על העיקר ולא על הטפל, אע"פ שהוא חביב. וכ"כ המ"ב שמשמע מהראשונים.¹⁷

חומרא להט"ז בברכה אחרונה

ולכאורה אתיא להט"ז שיש גם חומרא בזה בברכה אחרונה, שהרי אחר דאסיקנא שהגזר הוא עיקר הצימוקים טפילים, אזי ודאי אי לו לברך אלא בור"נ רבות, ולא

¹⁵ וכדמיון רחוק לזה י"ל ממה שמבואר (עיין קו' דינא דהרשב"א) שהפורס מתוך השלימה, אע"פ שפרס קודם ברכה, יש לו במידת מה מעלת שלם.

¹⁶ ובזה יש להעיר שזה דוקא למה דאסיקנא שבסלט גזר וצימוקים הגדרת הצימוקים שבאים להטעים את הגזר, אבל לפי מה שחשבתי תחילה שהוא כלל תערובת של ב' מינים, אזי גם לדעת הט"ז א"צ לברך על החביב, שהרי הט"ז כתב שבטפל מעורב ליכא להאי דינא. [אלא שזה רק לדעת המ"ב שנחשב תערובת אבל לדעת שו"ע הרב וחיי"א שאי"ז תערובת, שוב יש להקדימו, כיון שאינו טפל כלל.]

¹⁷ אלא שלכאורה י"ל נ"מ בזה לגבי דינא דהרשב"א, שבעלמא אם בירך על הטפל לא פטר את העיקר, כמוש"כ פמ"ג. וצידדנו בקו' דינא דהרשב"א שאפילו אם הטפל חביב יותר. אבל לפי הט"ז שיש לו לברך על הטפל כשהוא חביב, נמצא שהטפל חשוב מהעיקר. ומדומני שלא נחתי לעומקא דדינא בזה בקו' הנ"ל.

יברך מעי"ג. אבל לדעת הט"ז שטפל חביב אינו טפל, נמצא שאם אכל כזית מהצימוקים יש לו לברך גם מעי"ג.

[ונראה שכ"ז דוקא לדעת חיי"א ושו"ע הרב, שס"ל שאין נחשב כמעורב. אבל לדעת המ"ב שהוי כמעורב, שוב הו"ל טפל אע"פ שהוא חביב, כמוש"כ הט"ז.] ואפילו אם לא אכל כזית מהצימוקים, יש נ"מ בזה. שהרי הצימוקים לכאורה דינם כבריה. ולדעת הט"ז שטפל חביב אינו טפל נמצא שאכל בריה וספק ליה אם חייב בברכת מעי"ג.

ובשלמא לדעת המג"א [שכן העיקר לדינא] שהוא טפל אע"פ שהוא חביב, אזי כיון שהוא טפל לא איכפ"ל כ"כ במה שהוא בריה, כיון שברכת העיקר פוטרתו, דכמו שנפטר הצימוק בברכת אדמה, כך נפטר ע"י ברכת בור"נ.

אבל לדעת הט"ז שכשהוא חביב אינו נטפל, שוב אית לן ספק דשמא חייב בברכת מעי"ג. [אלא שלדינא ודאי יכול להקל, הן משום שהעיקר כמג"א, והן משום שהוי ספ"ס, דשמא בריה פטור.]

ומה שאמרנו שלדעת המג"א אין לחוש לברייתו, זהו רק כשאוכל כזית מהגזר, אבל אם אינו אוכל ממנו כזית, אזי אע"פ שהיתה הבריה טפילה לגבי ברכה ראשונה, הרי שלגבי ברכה אחרונה אינה טפילה, דכיון שלעיקר אין ברכה [שאכל פחות מכזית.] ולטפילה איכא צד שחייב בברכה, שוב אינו נטפל.

אלא שעדיין איכא נ"מ בין הט"ז למג"א, כי למג"א שהוא טפל, אזי כיון שהטפל ברכתו שהכל, א"כ הוא נכנס בספק שמא חייב בבור"נ משום חשיבות הבריה. אבל לדעת הט"ז שאינו טפל, אזי נכנס לספק שמא חייב במעי"ג.

וא"כ לדעת הט"ז יאכל תמרים לצאת מספק, ולדעת המג"א ישתה חלב.¹⁸

טפל שלם וחביב

וראיתי בליקוטים של הוצאת הדרת קודש בשם מי, שאיכא מ"ד שלט"ז לא רק חביב אינו טפל, אלא אפילו שלם אינו טפל. ולדרך זו כבר י"ל דכ"ש שמין ז' אינו נעשה טפל, שהרי מין ז' עדיף מתרוייהו, והם דברים חדשים שלא שמענו מעולם.

אות י"א

¹⁸ ואע"פ שברמ"א נזכר רק שטפל ברכתו שהכל, שמעתי מהגאון רבי אברהם גניחובסקי שה"ה שברכתו בור"נ. [ויש בזה חידוש גדול, שהרי דיעבד אין בור"נ פוטרת מעי"ג, ואי"ז כשהכל שעכ"פ פוטרת דיעבד שאר ברכות.] אלא שצ"ע למה לא חייש לדעת המג"א עצמו שלא ס"ל כהרמ"א שטפל ברכתו שהכל, אלא כהמחבר שברכתו עליו.

אם יש דין קדימה על שלם שמעורב בתבשיל

לפניו תבשיל של עדשים או שעועית (בובעס) וכדו', ומהם שלימים מהם מעוכים, יש לדון האם יש קדימה לברך תחילה על השלימים, או שכיון שהכל תבשיל א', אין שייך בו קדימה לברך על השלימות שבו ולא על זולתו, כי הכל נכלל בתבשיל א' ואין לו שם לעצמו.

ונראה לכאורה לתלותו בפלוגתת פמ"ג ומ"ב עם חיי"א ושו"ע הרב. שלדעת המ"ב שמעורב הוי כתבשיל אחד, שוב אין שייך דין קדימה מא' על זולתו, כי חשיבות כל התבשיל אחת היא. אבל לדעת החיי"א שכיון שניכר הוא כעומד בפנ"ע, שוב יש לך להקדים את השלם, כיון שאינו חלק מתערובת.

ואם כי יתכן לומר שבתבשיל שכולו של עדשים אין שייך לומר עיקר וטפל, עכ"פ תהיה הנ"מ בזה בתבשיל של ירקות עם עדשים שלימים.

אלא שלענ"ד גם עדשים ועדשים תליא בזה, וצ"ב והלוואי שימצאו ראיות לענין זה.

אם מעוך דינו כשלם

ועל עצם הענין אם המעוכים אינם נחשבים לשלמים, לכאורה דבר זה תליא בפלוגתת הראשונים, שהרא"ש כתב שאפילו אם התפרפרו מחמת הבישול עדיין יש להם שם בריה. וכתב המג"א שזה לשיטתו אזיל שס"ל שדין בריה נקבע לפי זמן שהובא לפניו, וא"צ להיות שלם ממש. אבל לדעת הרשב"א שצ"ל שלם ממש, אזי גם אם התפרפרו מחמת הבישול הפסידו מעלתם.

ואע"פ שהמ"ב היקל בדבר, זכורני ששו"ע הרב כתב להחמיר בזה.

[ואם כי י"ל שנחלקו רק לגבי בריה, אין נראה כן, כי מעלת שלם ובריה דינם שווה.

שוב נראה שיש לחלק בזה, כי בריה הוא ענין מציאותי, משא"כ שלם הוא ענין של כבוד, וכל שהוא מעוך אינו נחשב כשלם. וכן לא רחוק לומר שגרגיר של פרג אינו נחשב שלם להקדימו על חצי אבטיח, אע"פ שלגבי בריה גם יתוש בריה הוא.]

אות י"ב

עוגיות שיבולת שועל שמעורב בהם קמח לדבק

הנה לפני עוגיות שיכולת שועל מעורבות במעט קמח חיטה, והסיבה שמשימים בהן את הקמח חיטה הוא כדי לדבק, וא"כ יש לדון האם הוא מצטרף לשיעור ברכת מעי"ג, שהרי בעלמא המערב קמח בתבשיל כדי לדבק הוי טפל, ואם ברכת התבשיל אדמה לא השתנית ברכתו בשל המין דגן, כי אינו חשוב אלא כטפל.

וא"כ יש לדון בנידו"ד האם נימא שכיון שכאן הכל מין דגן הוי גם הקמח כדגן ומצטרף לשיעור, או דילמא שכיון שהוא טפל אינו נחשב כמין דגן.

וכיו"ב יש לחקור מי שאכל חצי כזית ג'חנן או ביסלי חריף, וכדי להעביר את החריפות אוכל בסקוויט, האם אמרינן שהכל מצטרף לשיעור ומברך עליהם מעי"ג, או דילמא שכיון שהוא טפל איבד מעלת מין דגן ואינו מצטרף לשיעור. ומברך בור"נ.

ולכאורה דבר זה תלוי בפלוגתת המחבר והרמ"א, שהרמ"א כתב שאפילו היכא שצריך לברך על הטפל בפנ"ע אינו מברך אלא שהכל, ואמנם דעת הב"י אינה כן, אלא לעולם ברכתו עליו. [ומדומני שהמג"א חייש לזה].

וא"כ לדעת הרמ"א יתכן לומר שכשם שהטפל איבד מעלתו לגבי ברכה ראשונה, ה"ה לגבי ברכה אחרונה וכבר אי"ז כמו מין דגן, ואינו מצטרף לשיעור ברכה אחרונה. משא"כ לדעת המחבר עדין ברכתו עליו.

ואע"פ שלכאורה אין הכרח לומר שכוונת הרמ"א שהפסיד מעלתו גם לגבי ברכה אחרונה, שהרי יתכן לומר שרק לגבי ברכה ראשונה, כיון שיכול לברך שרכת שהכל שכוללת הכל ס"ל שמברך שהכל, אבל לגבי ברכה אחרונה שהוי לעיכובא, שהרי אם מברך בור"נ על דבר שברכתו מעי"ג גם דיעבד לא ייד"ח, יתכן שלא ס"ל ליה לרמ"א שאיבד ברכתו. אלא שכך הורה לי הגאון ר"א גניחובסקי זלה"ה.¹⁹

ואמנם דיעבד אם בירך מעי"ג לכאורה יצא לכו"ע, שהרי אפילו לדברי הרמ"א יכול לצאת במעי"ג שהיא ברכתו המקורית, כעין שכתבו המג"א ופנים מאירות שפרי שאיבד מעלות דיעבד יכול לצאת בו בברכה המקורית.

עוד יש להעיר שלדברי הרמ"א הנ"ל גם אין הקמח הטפל מצטרף לשיעור קביעו"ס, כמו שאינו מצטרף לכזית. אלא שזה דוקא לגבי השיעור שבעינן מפת, אבל לגבי הכ"א ביצים ודאי מצטרף דלא גרע משאר מיני לפתן שכתב המג"א שמצטרפים.

אות י"ג

¹⁹ עיין לקמן שהארכתי בזה.

מה שיש להיזהר בתבשיל שיש בו דגן [כגון טשולנט]

הנה אם יש בתבשיל תפוז"א שעועית (בובעס) ומעט גריסים [שברכתם מזונות כגון שהתבשלו היטב ונדבקו קצת]. בשיעור כזית בכדי אכילת פרס. והיינו שמינית מהתערובות, יש לו לברך עליו מזונות ועל המחיה. ובתנאי שאכל שמונה²⁰ כזיתים מהתבשיל, שאז נידע שאכן אכל כזית גריסים.

אבל אם אכל פחות משמונה זיתים כבר אין לו לברך על המחיה,²¹ ויש לו לברך בור"נ, כמו שכתב המ"ב. (מ"ז)

אלא שיש לי לעורר שלא יברך בור"נ מב' סברות, א' כיון שיש אומרים שכזית הוא שליש ביצה, והיינו כ' 17 סמ"ק, וא"כ שיעור כזית זה כבר אכל אע"פ שלא אכל עדיין ח' כזיתים. [כיון שכזית כזה כבר אכל עוד קודם שאכל ח' ביצים, כמובן ע"פ חשבון].

גם יש לעורר בדברי השעה"צ (סימן ר"ח סקמ"ה) שהביא דעת הפר"ח ומאמר מרדכי שאפילו אם אכל כזית מהתערובת כבר חייב בעל המחיה, אע"פ שלא אכל כזית דגן. [כי "נהפך" כל התבשיל להיות כמין דגן]. ולדעות אלו כיון שחייב בעל המחיה שוב הוי הבור"נ ברכה לבטלה. ואע"פ שהמ"ב סמך עצמו על הכרעת הגר"א בזה, שמא יש לחוש לחומרא, אע"פ בצירוף סברות אחרות.

ואם התבשלו בו חיטים, אזי יש לחוש לסברא שבריה חייב בברכה אחרונה, וא"כ אע"פ שלא אכל שיעור חייב בעל המחיה וממילא אין לו לברך בור"נ אף אם אכל רק גרגיר א' של חיטה.

[ואע"פ שהתמעך הרי המג"א ושו"ע הרב חיישו לסברת הרא"ש שאע"פ שהתמעך עדין שם בריה עליו.]

אות י"ד

כמה ציורים בנידון אם ברכה שבירך בשעת פטור מועילה לשעת חיוב

מי שהיה לפניו קערת פירות, ובנו הקטן יושב על ברכיו, ובירך על האפרסק בורא פרי העץ. ויבקש מבנו שילך להביא לו אבוקדו, והלך והביא לו וישוב למשחקיו.

בירך על אפרסק סתמא אם חוזר לברך על אבוקדו

ועתה יש לדון אם צריך לחזור ולברך עליו, כיון שלא היתה דעתו עליו. ולכאורה נראה דצריך לחזור ולברך עליו, שאע"פ שקבע והשתייר מהמין הראשון, הרי

²⁰ וי"א ו' וצ"ע למה המ"ב סמך להקל אפילו אם הוא רק א' חלקי ח'.

²¹ אלא שאם אכל כזית

אי"ז מועיל אלא למין שהוא כעין מין הראשון, משא"כ תפוח ואבוקדו, שהראשון בא לקינוח והשני לשובע, הרי הם כשני מינים לגמרי, כעין דגים ושיכר,²² שמוכח מהפוסקים שאין מועיל לזה קבע או השתייר, אלא צריך דעת ברורה עליו, [או עכ"פ שיהיה לפניו]. ובלא"ה יחזור ויברך.

הוברר שברכת האפרסק לא חלה אם מהני ברכת האבוקדו על שאר פירות

ועתה אחר שבירך על האבוקדו רוצה להמשיך לאכול מהפירות אשר לפניו, אלא שהוברר לו שתינוקו היה מטונף בעת שבירך על האפרסק הראשון, וכיון שהיה לו לחוש לזה, לא יצא יד"ח בברכה שבירך על האפרסק, ושוב יש לו לחזור ולברך על שאר הפירות אשר לפניו.

ולפום ריהטא נראה דאע"פ שלא יצא בברכה קדמאי, הרי אח"כ בירך על האבוקדו, והיו כל הפירות לפניו, א"כ עכ"פ יצאו בברכה זו.

אלא שלכאורה נראה דלא יצא גם בברכה בתראי, שהרי בשעה שבירך על האבוקדו לא היה במחשבתו שצריך לפטור בברכה זו גם את שאר הפירות, כי חשב שכבר בירך עליהם. וכיון שלא חשב לברך עליהם לא יצא יד"ח, ועתה אם רוצה לאוכלם יש לו לברך עליהם ברכה בשלישית. [שבראשונה לא יצאו מחמת הטינוף, ובשני לא יצאו מחמת שחשבו שהם פטורים].

כיו"ב לגבי שהכל על משקין

כיו"ב יש לדון במי ששתה רביעית יין, שהשתא פטור מלברך על מים לפנייהם. ובירך עתה על "חלבה" (טחינת שומשמין בשומן מוקשה וסוכר) כשהמים עדיין לפניו, ועוד קודם ששתה את המים חזר לברך מעי"ג על היין.

והשתא יש לדון האם צריך לברך על המים לפנייהם, כיון שכבר ברכת היין אינה פוטרתן. ואין לומר שברכת החלבה תפטרם כיון שהיו המשקין לפניו, שהרי בעת ברכת שהכל על החלבה לא היו המים חייבים כלל בברכה, וא"כ לא חלה הברכה עליהם.

אם כיון להדיא על המים

ואמנם נראה דמה שיש להסתפק בנידון דיין ומים הוא רק כשבירך בסתמא, אבל אם כשבירך שהכל על החלבה כיון בפירוש לפטור את המים, מהני אע"פ שבירך מעי"ג אחר ברכת שהכל. [ומצוי דבר זה כגון המקדש בצפרא דשבתא על מיץ ענבים, ורוצה לשתות גם מים או שאר משקין, ויש מקום להחמיר שמיץ ענבים אינו פוטר כל מיני משקין, שהרי אינו חשוב כ"כ, ובלבוש נראה שיין פוטר כל

²² כמו שהוכחתי בכתבי ששובע ועונג הם ב' מינים, ול"ד דגים ושיכר.

מיני משקין הוא משום חשיבותו.²³ וע"כ ראוי לברך על חלבה וכדו' לפטור את המים.]

דאע"פ שיתכן שבשעה שבירך שהכל על החלבה, כבר ונפטרו המים ע"י ברכת המיץ ענבים. הרי כיון שכיון עליהם מפורש לכאורה ליכא צד לומר שלא יפטרו המים.

ראיה לנידון זה מדברי רע"א

שוב חזינא שיש למצוא ראיה לנידונים אלו מדברי רע"א, כי רע"א () הביא פלוגתא אחרונים בדין אם שתה משקין לפני הסעודה כדי לפטור משקין שבסעודה, ונשפך הכוס, האם רשאי ליקח כוס שנית. [שבעלמא אם נשפך הכוס ויש עוד משקין שבדעתו לשתות, הכרעת הרמ"א (סימן ר"ו בסופו) שא"צ לברך שנית. אבל כאן נחלקו האחרונים אם נחשב שהיה דעתו לשתות עוד.]

שדעת התוספת שבת שאין נחשב שהיה בדעתו לשתות עוד, שהרי על הצד שמשקין שבתוך הסעודה פטורים מברכה, א"כ התכוין לשתות רק את כוס זו בברכת שהכל זו, ואת שאר הכוסות התכוין לפטור בברכת המוציא שיברך על הפת וממילא יפטרו כל המשקין. וא"כ אי"ז נחשב שהיה בדעתו לפטור עוד שתיה.

ואמנם דעת המחצה"ש דכיון שמכוין לפטור את שאר המשקין מהני.

חזינן לכאורה שהיכא שהיה ודאי פטור מברכה, לא חלה הברכה עליו, והיכא שיש ספק אם חלה הברכה, זה תליא בפלוגתא האחרונים.

וא"כ בציורים הראשונים לכו"ע צריך לחזור ולברך. ורק מציור של המיץ ענבים הוי ספיקא דדינא. והדברים נפלאים, ואודה לאלוקי שכיון דרכי.

ויש עוד לעיין בהבנת דברי התוספת שבת ומחצה"ש.

שמא שאני הציור הראשון

שוב חזינא שיש לחלק בין הציורים, כי בציור השני באמת היו המים פטורים בשעה שבירך על החלבה, וסברא היא שלא תחול הברכה, אבל בציור הראשון אע"פ שהוא חשב ששאר הפירות נפטרו בברכה קמייתא, הרי כלפי שמיא גליא שהיו שאר הפירות חייבים בברכה, ויש יותר סברא לומר שחלה ברכתו עליהם.

אלא שהדברים צריכים עוד עיון וסידור רב.

²³ ובעלמא ראוי לכאורה לברך על המים קודם המיץ ענבים, לאפוקי נפשיה מספיקא. אבל שבקידוש א"א לעשות כן, שהרי אין לשתות קודם קידוש.

אות ט"ו

ציורים לברכה למפרע

האוכל פת ושכח לברך המוציא, ונזכר באמצע הסעודה. [או אם הוברר לו באמצע הסעודה שבירך במקום המטונף, שהיה לו לחוש לטינוף זה. שבכה"ג לא יצא בברכת המוציא.] ונטל פת אחרת שהיתה מונחת על השולחן ובירך עליה. ואח"כ התברר לו שזו הפת השניה היתה לחם תירס, לכאורה לא יצא יד"ח, וצריך לחזור ולברך המוציא על פת של דגן, כיון שברכת המוציא אינה שייכת על לחם תירס.

אלא שנראה לחדש שיצא יד"ח, ובהקדים מה שכתב מעדיו"ט (הו"ד בפמ"ג קס"ז ס"ח) שאם שכח לברך ומברך אח"כ שאוכל הרי זה מתקן גם את האכילה שבהתחלה, כי הברכה חלה למפרע על כל מה שאכל. והביאו הא"ר וכ"כ בשעה"צ.

וסברת המעדיו"ט שכיון שהוא באמצע האכילה שוב נחשב "עובר לעשייתן" כל משך האכילה, כמו שחזינן במצוות שעשייתן נמשכת, כגון לבישת ציצית שיכול לברך כל משך זמן עשייתו ומועיל למפרע.²⁴

ועתה יש לדון ולומר שהאכילה של הלחם תירס מחשיבה ג"כ את הברכה על הלחם כמו עובר לעשייתן. שהרי הלחם תירס טפל לפת ויש לו שייכות עימו. והרי כדי להיחשב עובר לעשייתן אינו צריך לעשות את המצוה עצמה, אלא מספיק אם עושה דברים השייכים אליה, כמו שמצאנו בתוס' שיכול לברך על הלולב עד שעת נענועים, אע"פ שנענועי הלולב אינם מעיקר המצווה, אלא נטפלים אליה, כיון שעדיין עוסק מעניינים השייכים למצווה יכול לברך.

וא"כ ה"ה בנידון דידן כיון שבירך בשעה שאכל את הנטפל לפת, נחשב שבירך "עובר לעשייתן", כי הוא עדיין עסוק בעניני האכילה. וא"כ נהי שאין הפת תירס חייבת בהמוציא, עכ"פ חלה הברכה על הלחם למפרע כיון שעדיין הוא עסוק בעניני דומיא דהמברך על נענועי לולב, שודאי אינו מברך על הנענועים, שהרי אין חיוב ברכה על מנהג זה, אלא שכיון שהוא עדין ממשיך את תיקוני העשייה של המצווה עצמה נחשב שהוא עדיין "עובר לעשייתן".

²⁴ [והראיה שמועיל למפרע שהרי אפילו אם אין ידיו נקיות רשאי ללבוש ולברך אח"כ, ולא אמרינן ליה שלא ילבש עד שינקו ידיו. ואין לומר שזה משום שלא דחינן למצווה עבור הברכה, שהרי תמיד יכול לנקות ידיו בכל מידי דמנקה, אלא על כרחך שאפילו בשביל צורך מועט רשאי ללבוש ולברך אח"כ, כיון שמועיל למפרע.]

[ובמילים אחרות, שדין זה של עובר לעשייתן אין הפירוש שאין חיוב ברכה אלא בזמן שהוא עובר לעשייתן, אלא שחז"ל לא נתנו לברך אלא אם קיים התנאי של עובר לעשייתן, וכל שמצא עילה להיחשב עובר לעשייתן, כבר יכול לברך למפרע על מה שעשה קודם לכן.]

אכל קוגל ובירך על מלפפון חמוץ

וכיו"ב יש לדון במי שאכל קוגעל ולא בירך עליו, ואוכל מלפפון להעביר את השמנונית, וטעה לברך על המלפפון מזונות, דשם אף אם יאכל אח"כ קוגל אין לו לברך שוב מזונות, דכיון שבירך בשעת אכילת הטפל שוב חלה הברכה גם על העיקר מדין "עובר לעשייתן".

ואע"פ שלא מצאנו לשאר פוסקים שכתבו כמעדני יו"ט, לכאורה יש לחוש לדבריו בדיעבד, שלא לחזור ולברך, שהרי ספק ברכות להקל.

נ"מ מה אכל קודם

ואם כנים הדברים יהיה ציור מעניין, שאם בירך מזונות על מלפפון חמוץ יהיה תלוי אם אכל לפני זה קוגל או לא.

שהרי לרב פוסקים ברכת מזונות אינה פוטרת מלפפון, [אם כי לענין דינא יש לחוש למש"כ בבה"ל שנפטר.] ולסברתם אם בירך מזונות על מלפפון, לא יצא יד"ח. אבל אם אכל לפני זה קוגל, שוב חלה הברכה למפרע על הקוגל, וחוזר המלפפון להיפטר משום שברכת העיקר פוטרת את הטפל.

שמע ברכה מאחר באמצע הסעודה

עוד נ"מ רבתא י"ל שאם שמע באמצע הסעודה ברכת המוציא מחבירו, ואח"כ נזכר ששכח מלברך המוציא, או שטעה לברך על לחם תירס, ועתה בא לאכול לחם חיטה. [או שבירך המוציא במקום מטונף כנ"ל.] ורוצה להשתמש בברכה הזו ששמע מחבירו, שהרי י"א שבמקום ספק ברכות יש לחוש למ"ד מצות א"צ כוונה, וא"כ יצא בשמיעתו בברכת המוציא אע"פ שלא כיון לצאת. [שהרי כוונת שומע²⁵ ומשמיע היא אותה הכוונה עם הכוונה לצאת יד"ח.]

ואם אמנם היה אוכל פת מיד אחר שמיעת ברכה הנ"ל, לכאורה ודאי לא יכל לברך שנית, כי יש לחוש שמועלת לו ברכה ששמע. [ואע"פ שלא התכוין לאכול ע"י ברכה זו, הרי כתב התבואות שור ומספיק שדעתו על המאכל, וא"צ לכיון שאוכל ע"י הברכה הזו, אמנם לדעת הפר"ח יל"ע בזה וצע"ג.]

²⁵ עיין ב"י ושו"ע הרב ומה שהארכתי ע"ז בכת"י.

אות ט"ז

דין תורמוס שנפל במצוות

הנה ידוע דין "תורמוס שנפל" שהוא מה דקימ"ל שהמברך על פרי ונפל מידו ונמאס צריך לחזור ולברך על שאר הפירות, [לדעת המחבר חוזר לברך אפילו על פירות שהיה דעתו עליהם, ולרמ"א אם היה דעתו אינו מברך, אבל אם לא היה דעתו לאוכלם אע"פ שמונחים לפניו חוזר לברך. והבה"ל הביא שיש ראשונים שהקילו שאין לחזור ולברך על מה שהיה לפניו, ורק אם הובאו לו פירות אחרים צריך לחזור ולברך, אע"פ שהם מהמין הראשון, כיון שלא חלה הברכה על הפרי שבירך עליו].

ונשאלתי למה בשוחט ונתבלה השחיטה אינו צריך לחזור ולברך על שאר הבהמות מדין תורמוס שנפל. והיתה לי השאלה לחידוש, וגם לא ידעתי אם אכן הדין פשוט כדברי השואל.

ואח"כ חשבתי שיתכן שברכת המצוות שונה מברכת הנהנין לגבי דין זה, שהרי המחבר והרמ"א נחלקו לגבי ברכת ציצית ושחיטה, מה הדין אם הפסיק ביניהם בדיבור, האם צריך לחזור ולברך. וחזינן שיש סברא מיוחדת בברכת המצוות שהברכה חלה על כל מצווה ומצווה בפנ"ע ואי"ז כמו בברכת הנהנין שהברכה חלה על הראשון ופוטרת את השאר.

והרי הראשונים ביארו שהטעם שצריך לחזור ולברך בשנפל הפרי הראשון, זה שכיון שתמיד הברכה חלה על הראשון והשאר נגררים אחריו, לכן מאחר שנפל הראשון הפסיד את ברכתו. ואחרי שנאמר שבברכת המצוות אין ראשון ושני, אלא כל המצוות נפטרות ישר מהברכה, [שלכן י"א שבהפסיק צריך לברך, ואי"ז כמו בסעודה שחלה הברכה על הראשון].

ואם הדברים אמיתיים הרי הם נפלאים ונחמדים, אלא שעדיין הם צריכים בירור, גם יש לדון אם זה גופא פלוגתת המחבר ורמ"א, או שכו"ע מודו שברכת המצוות שאני ופליגי במילתא אחריתי, ואני לא ידעתי מאומה. שוב ראיתי שיש בנידונים אלו דברים מפורשים בסימן ח' ויש לי לעיין שם].

אות י"ז

אם יוגרט פירות בא מחמת הסעודה

זה עתה אכלתי יוגורט עם פירות בסוף הסעודה, ובירכתי עליו שהכל. שאע"פ שאם הוא בא בתחילת הסעודה לכאורה אין לברך עליו כי בא לעכל [כמו ששותים לבן] הרי בסוף הסעודה הוא בא לקינוח ויש לברך עליו.

ויותר מכך נראה שמי שאוכלו רק למתיקה, אזי אפילו אם אוכלו בתחילת הסעודה יש לו לברך עליו. והא דבר שקשה לבוחנו, אלא שאם אוכלו במקום לבן נראה שודאי אין לברך, ואם אוכלו אחר מזונו נראה [כמעט תמיד] הוא לקינוח בעלמא, ובנתיים צריך הבחנה דקה, כמוש"כ הרשב"א.

אות ח"י

הנותן ריח טוב על לימון

אספר דבר חדש, כי הייתי אתמול בבית ההוראה, ושאל א' את המורה בטלפון שהוא נמצא בבית הכנסת ספרדי, והיה שם לימון להריח בו ונכתב עליו שבירכתו הנותן (אשר נתן) ריח טוב בפירות. ואמר לו חבירו שה למנהג ספרד, אבל מנהג אשכנז לברך ברכה אחרת.

והיה פלא בעיני המורה דלא ידע מאי קאמר, היכן מצאנו בזה פלוגתת המחבר ורמ"א. ושם המורה עין עיונו בספר הנפלא שערי הברכה אשר הכל כלול בו. ומצא שהביא שכיון שיש נידון באחרונים אם יש לברך על תבלינים הנותן ריח טוב, כיון שהם למאכל, או בורא עצי (עשבי) בשמים, כיון שאינם נאכלים בעצמם אלא ע"י תיבול. והכריע המ"ב לברך בורא מיני בשמים מספק.

לכן דעת קצות השלחן שגם על לימון אין לברך הנותן ריח אלא בו"מ בשמים, כי אינו נאכל בפנ"ע, אלא ע"י סחיטה ותערובת. ודעת ילקוט יוסף שאעפ"כ יש לברך הנותן.

וא"כ אי"ז באמת נ"מ בין מנהג אשכנז לספרד, אלא במקרה שסברא זו מגדול אשכנזי וזו מגדול ספרדי, והשתא עלי המשא הזה לעיין במקור הדברים לידע אמיתתם וסברתם.

רק רגע אעיר שמצאנו כע"ז שדעת השו"ע שמותר לסחוט לימון בשבת,²⁶ והעיר בתהילה לדוד שלכאורה יש לאוסרו מצד סברת ר"ת בבוסר, שכיון שאין הפרי

²⁶ אם משום שמותר לסחוט לצורך משקין ומאכלים אחרים, אם משום שכיון שרוב סחיטתו הוא לאכשורי אוכלא שוב הו"ל כמו פרי שאין דרכו לסחוט כלל, כמוש"כ הב"י סימן ש"כ, והבה"ל נקט לעיקר כטעם אחרון, ולכן החמיר בחי"א שבזה"ז אין לסחוט לימון, כיון שנסחט בחביות לאלפים. וזה אירע בחודש זה, באברך יקר לליבי כנפשאי, שהכין בצפרא דשבתא סלט נבטים וכיון שהיה לו בביתו רק מיץ לימון משומר וטעמו פג, חשב שזה כבר צורך קצת להקל דלא כר"ח ולסחוט לימון ע"ג מאכל שכך עיקר ההלכה, בפרט שבלימון היקל הבה"ל יותר לסמוך על דעת כל הפוסקים שהקילו בזה. אלא

ראוי אסור לסוחטו אפילו לתוך מאכל. ולא מצאנו מי שחשש לסברתו, ולכאורה הסברא בזה כי אין הלימון כשאר בוסר שאינו ראוי כלל בפנ"ע, כי הוא ראוי קצת ע"י סוכר וכדו'.

ושוב י"ל שהוא הדין בנידון דידן, ואני בער לא אידע רק הערתי בזה מפחד השכחה.

אות י"ט

מקום הבציעה בפהב"כ

הנה יש לדון אם גם בפת הבאה בכיסנין [עוגות] יש דין לבצוע במקום דקרים בישולא כמו בפת גמור, והיינו שלא יבצע באמצע במקום הרך, [כגון כשכבר התחיל להיפרס]. אלא במקום הקשה שבו התחיל להיאפות, ויש בזה מחלוקת אם זה למעלה או למטה, ולכן כתב הרמ"א לבצוע מהאמצע.²⁷

דכיון שהוא משום כבדו ברכה כי מה נ"מ בין המוציא למזונות.

אות כ'

ציורים העולים מעוגיות "אלפחורס"

אם יר"ש יברך עליהם מזונות

הנה כתב במג"א והו"ד בשו"ע הרב שכיון שיש מחלוקת בין הפוסקים מה נחשב פת הבאה בכיסנין, לכן יר"ש לא יאכלנו רק בתוך הסעודה. אא"כ הוא גם ממולא במיני מתיקה וגם נילוש במי פירות. או שיהיו המשקים יתירים על הקמח. [אמנם המ"ב היקל בזה].

ועכשיו הכינו לי בביתי עוגיות נפלאות ממולאות בריבת חלב, ובשם "אלפחורס" הם נקראים, ואמרו לי בביתי שאלו ברכתם מזונות לדברי הכל, כיון ששאר

שבשעת הסחיטה טעה ורצה לבדוק את המיץ מכנימות ולכן שם בידו השניה כוס מתחת למיץ הנוזל מהלימון, והיתה נפשו עגומה עליו שחילל שבת מבלי משים.

והלכך וסיפר דברים לפני מורה מובהק, ואמר שודאי שאסור לעשות כן, אלא שלענין דיעבד שמא אין להצטער כ"כ כי יש כמה צדדים להקל בזה, כי מה שהבה"ל נקט לעיקר שהסברת הב"י להקל בלימון אינה נהוגת בזה"ז אי"ז דבר ברור, שהרי הסברא הראשונה קיימת, [כנ"ל]. וגם נחלקו האחרונים אם לסחוט לתוך כוס עמ"נ לשפוך למאכל זה איסור תורה (שכ"כ מ"ב מפרישה, וכ"כ חזו"א) או שהוא דרבנן (שכ"כ בשעה"צ מפמ"ג) וא"כ דיעבד שמא יש מקום לסמוך ע"ז. [נלע"ד כוונתו שהוי ספק ספיקא בדאורייתא וספק בדרבנן, כמוש"כ מהש"ך בציר דגים, שהוי ספק ספיקא, כיון שדרבנן לגבי דאורייתא כהיתר גמור.].²⁷ [ולדיעה ג' יבצע במקום שנאפה היטב. ושם נחלקו אם יש להעדיף את הנאפה היטב משום שהוא

חשוב או שהוא חביב, וזה חידוש וצ"ב.]

מרכיבי העוגה יתירים הרבה על הקמח, כי חוץ מהקמח יש בה קורנפלור סוכר וביצים ושמן.

ואני טענתי כנגדם שאי"ז מועיל כי אין לצרף הקורנפלור להיות פת הבאה בכיסנין לד"ה, אלא דוקא סוכר ושמן וכדו' הם מעידים שאי"ז עשוי לשביעה אלא לקינוח ומתיקה, משא"כ קורנפלור בא להשביע והרי הוא כקמח לגבי זה, [אע"פ שאינו מצטרף לשיעור כזית לברכת על המחיה, זה משום שאינו ממין דגן].

ולא זו בלבד אלא שלכאורה יש להחמיר שיהיו שאר המרכיבים דהיינו הסוכר והשמן וכו' מרובים בכמותן גם על הקורנפלור, ולא רק על החיטה, כיון שהסברא של ריבוי שאר המינים על הקמח הוא להורות שאי"ז לשובע אלא לתענוג, וכיון שנוסף קורנפלור שהוא לשובע, יש להוסיף גם כנגדו סוכר וכדו'.

האיך הסוכר משתער לצירוף לברכה אחרונה

ולגבי שיעור ברכה אחרונה נראה שאע"פ שהיקל המ"ב לסמוך על המנהג לצרף הסוכר וכו' לשיעור על המח'י, בכה"ג אין לשערו שיצטרף לשיעור הקמח חיטה שבו, שהרי גם הקורנפלור שותף במרכיבי הקמח.

ולכאורה יש לשערם כפי אחוזי הקמח שבו, שאם מתוך מרכיבי הקמח יש שליש קמח וב' שלישים קורנפלור, אזי יש להחשיב את הסוכר ששליש ממנו מצטרף לעל המחיה, כי ב' שלישים ממנו באים להכשיר את הקורנפלור.

אם הקורנפלור מצטרף לכזית

[ושוב אמרו לי שתערובת הקורנפלור היא כדי שתהיה העוגיה רכה, ונמסה בפה. וא"כ שמא יכולים לומר שייחשב כמכשירי העוגה ויצטרף.

אלא שלענ"ד אי"ז נראה כ"כ, כי הרכות של העוגיות אינה ע"י שהקורנפלור גורם שהחיטה תהיה רכה יותר, אלא שהחיטה טבעה להתקשות, והקורנפלור טבעו להישאר רך, והתערובת היא כדי שלא תתן החיטה את כל כוחה ותאזן כוחה עם הקורנפלור, וא"כ אין הקורנפלור בא להכשיר את החיטה, אלא לתת את כח עצמו, ושוב איננו מכשיר ולא מצטרף לשיעור.]

אם צריך נט"י

עוד יש לדון בעוגיות אלו, האם הם חיבות בנט"י מחמת מרקחת החלב שבתוכם, שהוא עשוי מחלב קרוש ע"י בישול עם סוכר, ופעמים שנמסה המרקחת ע"י החום, ושמא חשיב כחלב ובעי נטילה משום דבר שטיבולו במשקה, ולא עיינתי בזה.

אות כ"א

בירך על לחם והוברר שהוא מעופש

הנה אני בעיה"ק טבריה בעז"נ של ביהמ"ד והבאתי עימי פיתה עם חמאה שנשארה מבני יחיו זה כמה ימים, ונטלתי ידי ובירכתי המוציא, ובטעימתי מהפיתה ראיתי שהתעפשה וראויה לאכול רק ע"י הדחק, וא"כ בירכתה שהכל כדין פת שעופשה. ולא ידעתי האם מותר לי לבלוע את הפת שבפי, או שצריך לפולטה, ואם ארצה לאוכלה יש לי לברך שנית שהכל כדין.

והיה נראה שמותר לבולעה, שהרי כתב בפנים מאירות שפרי שירד מדרגתו וצריך לברך עליו אדמה, אם בדיעבד בירך העץ יצא, כיון שבאמת פרי עץ הוא. וא"כ הוא הדין לנידו"ד, שכיון שבאמת פת היא יצאתי יד"ח דיעבד בברכת המוציא.²⁸

אם לברך שנית על רוגלך

וברעבוני נכנסתי לביהמ"ד והנה על השלחן קופסא עם רוגלך וביקשתי מבעליה לקנות הימנו שתיים, ויתן לי ברוחב ליבו שלוש חינם אין כסף. ועלה על ליבי לדון אם יש לי לברך על הרוגלך, או דילמא כיון שהם ספק פת הבאה בכיסנין, [שלב' דעות הוי פהב"כ כיון שהוא ממולא ונילוש, אבל למ"ד נכסס הרי הרוגלה פת גמור]. א"כ יצאתי יד"ח עליהם בברכת המוציא.

אלא שזו מחשבת שטות עד אין חקר. שהרי לא היה דעתי עליהם, ואע"פ שהיקל הרמ"א שבסעודה דעת אדם על כל מה שיביאו לו, אי"ז הלכתא בלא טעמא, אלא משום שיש בזה קצת רגילות, ולא בכה"ג שלא עלתה על ליבי להצטרך לבריות מחמת עיפוש לחמי. [ובאמת יש להעיר דשמא בזמנינו שהוקדשה צנעת הפרט, ואין אוהב בא לבית חבירו עם דורון בלא ידיעה מוקדמת, כבר אין לסמוך על קולת הרמ"א, וצע"ג].

אם אין הרוגלך נפטרים משום דינא דהרשב"א

וגם אם היה נחשב שדעתי סתמא גם עליהם, ודאי יש לחזור ולברך, כיון שרוגלך חביבים עלי יותר מפת מעופשת, ומשום דינא דהרשב"א חייבים לברך עליהם שנית.

²⁸ והגם שיכולים להמציא ולחלק שרק בפרי העץ ייד"ח כי באמת הוא גודל על העץ, משא"כ בברכת המוציא פת מעופשת אינה נקראית כלל בשם לחם. אלא שאי"ז נראה אמת, וגם בבה"ל כתב שלכאורה מדאורייתא עדיין שם פת עלה, ואם שבע ממנה צריך לברך ברכהמ"ז דאורייתא.

ובאמנם אם לא היתה הפת מעופשת, היה מקום לדון שלא יועיל מה שהרוגלך חביבים יותר מהפת, כיון שבאמת האדם מחשיב יותר את הפת, ורוצה לשבוע ממנה. ומסתבר להחשיבה כמו חביב דעלמא, מול הרוגלה שהוא כחביב דהשתא כלפי הפת.

אם יש לפת חביבות משום שעשויה לשבוע

וזה דלא כמוש"כ בקונטרס דינא דהרשב"א, שיכולים תמיד לברך על פהב"כ בתוך הסעודה אם היא חביבה מהפת. כי בקונטרס לא סמך על הסברא להחשיב את מה שרוצים לשבוע ממנו כחביב דעלמא, ולכן ראה לסמוך על פשטות דברי המג"א שסתם לברך על פהב"כ ולא לחשוש לקושית רע"א שפהב"כ הוי ספיקא. [ודוחק לומר שאיירי רק על פהב"כ לד"ה.] וכמו שכתב הפמ"ג (פתיחה י') שסתמא לא מייחת איניש נפשי' בספיקא, ולפ"ז לא התכוין לפטור בברכת המוציא מה שהוא ספק פת. [ובאמת צ"ע על המ"ב למה לא הביאו, עכ"פ ליישב דברי המג"א.]

אבל לענ"ד עתה נראה דראוי לסמוך על סברא זו [להחשיב את הפת כחביב דעלמא] ושוב כבר נראה דאין לברך על פהב"כ אע"פ שהיא חביבה מהפת. כ"א בנידו"ד שהיתה הפת מעופשת.²⁹

אם ברכת נט"י חלה על המעופשת

ואמנם יש לדון שתהיה הברכת נט"י לבטלה, וא"כ אולי ראוי לדחוק את עצמי לאכול כביצה מפת זו. אלא שלכאורה לא יועיל, שכיון שאם תקנו לא תקנו לה חכמים ברכת המוציא מסתבר שגם פטורה מנט"י, ואע"פ שאיני זוכר כעת דבר מפורש בזה, יכולים ללומדה מכ"ש מפת הבאה בכיסנין. וכיון שהיא פטורה גם אם אוכל כביצה עדין אני פטור ממצות נט"י וא"כ גם אם אוכל מהפת המעופשת לא הצלתי את הברכה.

ואמינא למצוא עצה אחריתי, שאוכל לטבול את הרוגלך בכוס תה, ואז לדעת הגר"א שמחויבים בברכת ענט"י אין הברכה לבטלה. ואין לומר של חלה הנטילה רק על הפת ולא על חיובים אחרים, שהרי קימ"ל שנטילה לפירות אינו מועילה לפת אבל לפת מועילה לפירות.

²⁹ ואף שיש לשאול שכיון שסברת דינא דהרשב"א הוא משום שהשבח על מאכל פחות אינו מספיק לפטור מאכל חושב יותר, וא"כ בנידון זה למה ניזל אחר המציאות בפועל, שהיתה הפת עפושה, ולא ניזיל אחר מחשבתי, שהיתה מחשבתי להודות על פת משובחת. והביאור בזה שגדל מעלת ערך הברכה אינו נמדד לפי מה שחשב לאכול, אלא לפי מה שחלה עליו הברכה בפועל. כי ההודאה מתפרשת לפי מה שהיא חלה עליו, כמו שהאריך בקונטרס דינא דהרשב"א.

דברי הריטב"א שהנמלך מלאכול אין ברכת נט"י לבטלה

אלא שנראה שא"צ לזה, כמו שכתב הריטב"א והו"ד בבה"ט ריש הלכות נט"י, שכל שהיה בדעתו לאכול ונטל ידיו ובירך, והשתא רוצה להימלך מלאכול, רשאי ואין הברכה לבטלה. כיון שהברכה כבר חלה על מצוות הנטילה.

[והנה מדברי הריטב"א שבבה"ט יכולים להבין כוונתו שכיון שהיה רצונו לקיים את המצווה אי"ז ברכה לבטלה. ומשום הא ראיתי שהיו³⁰ שהבינו שלדעת הריטב"א כל שרצה לקיים מצווה ונאנס ולא עשאה אי"ז ברכה לבטלה. ולכן כתבו שדעת התוס' שלא לברך על ספירת זב וזבה שמא יסתר הוא דלא כהריטב"א, וכן העירו שמש"כ גיליון רע"א וחת"ס שהנשאל על חלה הוי ברכה לבטלה הוא דלא כריטב"א.

אבל לאחר העיון בריטב"א שלפנינו היה נראה כוונתו שדוקא במצוות נטילת ידיים, שהמצווה היא ליטול והיא נתקיימה בלא ביטול, ורק המחייב לנטילה שהוא האכילה התבטל, בזה לא הוי ברכה לבטלה, כיון שקיים את מצוותו שהיא ליטול ידיו לפני האכילה].

אות כ"ב

דיני הקדימה בכמה מיני פת הבאה בכיסנין

הנה לפני רוגלה ועוגת מיץ, ויש לדון על מה ראוי לברך ברכת מזונות.

שהרי יש לנו ג' דעות מהו פת הבאה בכיסנין ונקטינן ככולם להקל, ולרוב פוסקים זה משום שספק ברכות להקל. והנה הרוגלה יש בו ב' תנאים של פהב"כ, שהרי הוא ממולא ונילוש במי פירות, ואילו העוגת מיץ היא רק נילושה במי פירות, וא"כ לכאורה יש להקדים את העוגת מיץ,³¹ כי לפי רוב הדעות [היינו מ"ד שפהב"כ הוא ממולא, ומ"ד שהוא נכסס.] ברכת העוגה הזו היא המוציא, וא"כ יש להקדימה כיון שלחם יותר חשוב מפהב"כ, [כמוש"כ הפמ"ג שאפילו אם קובע סעודתו על פהב"כ יש להקדים פת גמור, וכ"ש היכא שאין קובע, דאע"פ שבפועל מברך מזונות, כיון שלב' שיטות כלפי שמיא גליא שהוא המוציא יש לו להקדימו].

ועוד טעם יש להקדים את העוגת מיץ, שהרי קימ"ל שהמברך ברכה שמועילה רק בדיעבד, כגון אדמה על פרי העץ, אזי יש חילוק אם מברכה על אותו

³⁰ עיין שד"ח ותשו' הגאון רבי נתן גשטטנער זלה"ה.

³¹ ובאמת דעת שו"ע הרב שממולא הוא רק עם יש כ"כ הרבה מילוי שהמילוי בעצם עיקר, ורק בגלל הדין שכל שיש בו מה' מינים מברכים עליו מזונות. ובלא"ה אי"ז נחשב כלל לממולא, וא"כ שניהם שוים. אלא שהפוסקים לא החמירו כ"כ, וחזר הדין להקדים את העוגת מיץ.

מאכל או על מאכל אחר שזוהי ברכתו האמיתית. כי אם מברך אדמה על תפוח ודאי יצא, אבל אם מברך על מלפפון (אוגרקע) וחושב לפטור את התפוח להרבה פוסקים לא יצא, כיון שהברכה כבר חלה על המלפפון כראוי.

ולפי זה כיון שלרוב דעות העוגת מיץ ברכתה המוציא, משא"כ הרוגלה ברכתו מזונות לרוב דעות. א"כ בשלמא אם יברך על העוגת מיץ ייד"ח גם על הרוגלה, כי הוי כמו שמברך אדמה על תפוח שודאי פוטר גם את המלפפון.

אבל אם יברך על הרוגלה שלרוב דעות הוא באמת מזונות, לגבי העוגת מיץ זה כמו שמברך אדמה על מלפפון לפטור תפוח, שזה לא מועיל. [להרבה פוסקים והמ"ב חשש להו].

ומה אעשה והפמ"ג כתב היפך זה, שהרי כתב שאם יש לפניו מאכל שברכתו שהכל ודאי, ומאכל שברכתו שהכל מספק, טפי עדיף להקדים את המאכל שברכתו שהכל בוודאי, כי זה יותר כבוד לברכה שתחול באופן של ודאי.

וא"כ טפי עדיף לברך מזונות על הרוגלה, ולכוין בהדיא לפטור את העוגת מיץ. אלא שבאמת צ"ע מה יעשה הפמ"ג עם הסברא דאמינא.

שוב התברר לי שאופן עשיית העוגת מיץ היא כמו עוגת טורט, שבלילתה רכה מאוד, שבזה כו"ע מודו שזה כפת הבאה בכיסנין, כמו שכתב המג"א. וא"כ התהפכו היוצרות, כי לפי מש"כ בהתחלה טפי ראוי להקדים לברך על הרוגלה, כיון שיש מ"ד א' [נכסס] שברכתה המוציא. משא"כ העוגת טורט כו"ע מודים ברכתה מזונות.³²

משא"כ לפי מה שהבאתי מפמ"ג אזי כבר טפי עדיף לברך על הטורט, כיון שברכתו מזונות ודאי.

אות כ"ג

רשימה בדין ספק בירך על המחיה ושבע

אכל כמה עוגיות ושבע בלא שיעור קביעות סעודה, ואינו זוכר אם בירך. לכאורה יש לחייבו מספק ספיקא, כי יש מהראשונים שס"ל שמעי"ג דאורייתא כשהוא שבע, וגם יש אחרונים שס"ל שבשבע מפת הבאה בכיסנין הוי

³² ואע"פ שהבה"ל הביא שמדברי הרמב"ם יש פקפוק על דברי המג"א, אין נראה לחוש לזה להלכה. והעיקר כמו שהביא במ"ב.

המע"ג דאורייתא. [שא' מהדרכים ברע"א הוא שמה שבקביעו"ס מברך ברכהמ"ז זה דרבנן].

ואף אם נימא שהוא דרבנן, הרי לדעת הראב"ד שאזלינן בתר שביעה דידיה, אזי בלא"ה לא יצא במע"ג שבירך, והרי המג"א צירף סברת הראב"ד לגבי מי שאכל ושבע מדברים אחרים, שאם אכל מפת שביעה דידיה חייב. ואע"פ שכלפי זה לא יועיל מה שיברך שוב על המחיה, שהרי יתכן שגם הראב"ד מודה שמדאורייתא ייד"ה במע"ג, ואעפ"כ הוא לא יצא כיון שכיון לעשות מצווה דרבנן, וחסר בכוונת המצוות. אלא שהם דברים קלושים.

אות כ"ד

ברכת הטחינה

לכאורה ברכתה בורא פרי האדמה, כיון שרוב המין נטחן.³³ וראיתי בספרי הזמן שהעירו כן לגבי סלט חומוס שברכתו אדמה, ולפלא למה לא כתבו כן גם על סלט טחינה.

ואמנם אין מנהג העולם כן, ולא ידעתי הטעם. וע"כ אני נוהג להשתדל לברך על ירק אחר אדמה לפטור בזה את הטחינה. אלא שיש להקשות עלי שלא הרווחתי מאומה, כי אם יש הצדקה למנהג לברך שהכל נמצא שאכלתי בלא ברכה. אמנם כל הוא מנהג העולם לגבי קומפאט תפוחים, שאע"פ שהרמ"א חושש שברכתו שהכל, מברכים על חתיכת פרי ופוטרים בו את הקומפוט. וטעם המנהג, כי גם אם צריך לברך שהכל, בדיעבד אם בירך אדמה יצא, וטפי עדיף לברך ברכה מעולה.

וא"כ ה"ה בעינינו, שגם אם יש לחוש שברכתה שהכל, טפי עדיף לברך אדמה על ירק אחר.

ועכ"פ גם מי שירצה מאיזה טעם לחוש לברך גם שהכל על הטחינה, יש לו להיזהר שלא לברך עליה שהכל, אחר שבירך אדמה על ירק, כי מעיקר הדין יצא יד"ח.

³³ ומה שהביא המ"ב פלוגתא, זה רק בזמנם שלא היה הדרך כ"כ לטחון. אלא שצ"ב א"כ למה איכא מ"ד שמברך אדמה.

[ולכאורה דבר זה תליא בפלוגתא פמ"ג ובה"ל, שלפמ"ג (פתיחה י') מסתמא לא מייחית איניש נפשיה בספיקא, וכאילו התכוין שלא לפטור.³⁴ ואילו הבה"ל חייש שמא נפטר ספק מזונות בהמוציא.³⁵]

אות כ"ה

השותה קפה ואוכל ירקות אם נפטר בבור"נ

הנה השותה קפה חמה, ראוי לו להיזהר לשתות בסופה רביעית בכדי שתיית רביעית לאפוקי נפשיה בפלוגתא. [כמוש"כ המ"ב, כיון שנחלקו הפוסקים אם חייב בכדי אכ"פ או בכדי שתיית רביעית.]

ואמנם בארוחת צהריים שאוכל גם ירקות, מצאתי עצה אחרת, שיכול לשתות כשהיא חמה כאשר אהב, ויברך בור"נ על הירקות ויוצא הקפה מספק.

בור"נ בלא דעת להסתלק

ואם בירך בור"נ ושכח שהוא שתה קפה, וא"כ לא היה בברכת בור"נ שלו כוונת סילוק, ורוצה להמשיך לשתות קפה, יש לדון האם צריך לברך שנית. שלכאורה זה תלוי בפלוגתא האם שתיה בכדא"פ מחייבת בבור"נ, כי אם היה חייב בבור"נ אזי אע"פ שלא התכוין חלה הברכה בעל כורחו על חיובו, כמוש"כ פמ"ג (פתיחה אות י') אבל לי הצד שהיה פטור בברכת בור"נ על הקפה, אזי כיון שלא התכוין להסתלק מהקפה אינו צריך לחזור ולברך שנית.

שוב נזכרתי שבקו' דינא דהרשב"א לא כ"כ, ויש לעיין שם.

אות כ"ו

בירך ולא שתה בסעודה אם ישתה אח"כ

אכלתי ושבעתי והייתי צמא ושכחתי לשתות בסעודה ושתיתי אחריה, יש לדון האם נאמר שכיון שלדעת המרדכי שביעה זו שתיה, א"כ בשעת ברכהמ"ז לא שבעתי, ורק עתה יש עלי חיוב, ויש לי לחזור ולברך.

ואמנם ודאי שאי"ז כך, כיון שאין עיקר הדין כהמרדכי, שהרי אנו מחמירים שביעה הוא כפשוטו. וגם בשפ"א מחדש שעכ"פ יש מדאורייתא רשות לברך ברכהמ"ז אע"פ שלא שבע, וא"כ חלה הברכה מד"ת. ורק נשאר לדון אם יש מקום למדקדק במעשיו שלא לשתות אחר הסעודה בכה"ג. [אבל אם אוזח בתוך

³⁴ ויל"ע שלדעת תבואות שור לא מהני. ולכאורה זה משום שנקטינן לעיקר כפר"ח.

³⁵ והעיר מזה היביע אומר.

הסעודה ודאי ראוי להחמיר כמוש"כ הרמ"א. [ושמעתי שבעל אילת השחר היה נזהר בזה, וצ"ב.

אות כ"ז

מים לצמאן ודין המברך על דעת דזבר הפטור

ציורים במים שלא לצמאן

הנני באדמת פולין בעיר קראקא והוצרכתי להמתין איזה שעה, וחפשתי מקום ללמוד בו, ולא מצאתי אלא בחצר הבית קפה, וכדי שלא יגרשוני הוצרכתי לקנות סודה. והובאה לי בכוס זכוכית שלהם. והנה מצד טבילה לכאורה אין שום מיחוש, כי הוא של עכו"ם, ומצד השמשות בכלי של איסור, הרי גם הש"ך לא החמיר אלא באופן של קבע, ואין לך ארעי גדול מזה. בפרט שלכאורה אין שום חשש שבלע בחמין.

ומה שיש לדון אם עלי לברך שהכל, ולכאורה אילו לא הייתי צמא אין לי לברך שהכל ובור"נ. ואם הייתי צמא לחצי רביעית, אזי היה לי לברך שהכל ולא בור"נ.

בירך אדעתא דזבר הפטור אם מועיל למחויב

ויש לי לדון במי שאכל פירות ושתה מים שלא לצמאן, ולא ידע שהשותה שלא לצמאן פטור גם מבור"נ. ושכח שאכל פירות ובירך בור"נ על המים, שיש לדון אם יצא יד"ח עכ"פ על הפירות כיון שהיה באמת בר חיובא, או דילמא שכיון שבירכו בכונה על דבר שפטור עליו לא יצא יד"ח.

ולכאורה תליא זה בספיקא דרע"א אם ברכה אחרונה היא על האכילה או על השביעה שבמעיו, כי על הצד שהוא על השביעה שבמעיו אין נ"מ בכוונתו, כי אינו מברך על מאכל פרטי, אלא על שביעה שמעיים ובמעיו היתה הנייה המחייבת ברכה אחרונה. אבל על הצד שהברכה היא על האכילה, יתכן שנחשב שבירך על דבר הפטור.

והנה הפמ"ג כתב שלגבי ברכה אחרונה אין נ"מ בכוונתו, אלא שהוא איירי על מי שרוצה לכוין שלא תפטור הברכה אלא מאכלים מסוימים, שזה אי אפשר. אבל היכא שמכוין על דבר שבאמת הוא פטור שמא אינו מועיל וצ"ע.

עוד ציורים בזה

כיו"ב יש לדון במי שאכל תבשיל ענבים, ושתה מים. ושכח ששתה מים, אלא שחשב שעל ענבים צריך לברך בור"נ, ובירך עליהם בור"נ. שהענבים ודאי לא

נפטרו, כי בור"נ אינה ברכה כללית כשהכל³⁶ האם נפטר המים עכ"פ, כיון שבירך בור"נ, או שכיון שחשב לברכן על דבר שהוא פטור בו מברכה זו לא מהני אפילו על מים.

וכן יש לדון במי שאכל מאכל של איסור [ולהט"ז שס"ל שבשוגג חייב משכח"ל במזיד]. וחשב שמברכים עליו ברכה אחרונה, האם פטר פירות שאכל ושכח מהם. ואם אכל מאכל שיש בו סכנה שפטורים מלברך עליו, כגון שמן זית לבד, ובירך עליו, אם מהני למאכלים אחרים, כיון שהוא בירך על מאכל שהיה פטור מברכה. עיין לקמן (ל"ג) שכתבתי מזה.

אות כ"ח

אם עיקר וטפל תלוי בכוונת האוכל

מסתפקנא במאכל שנשפך לתוכו קמח, ונותן בו טעם, מי אמרינן בו האי כללא דכל שיש בו מה' מינים ברכתו מזונות מאחר שהוא נותן בו טעם, או דילמא שכיון שהיא הנאה הבאה לו בעל כורחו אי"ז יכול להיחשב עיקר המאכל.

ומסתבר לי שאין שייך לומר שהוא עיקר על דבר שלא חפץ בו כלל.

והנה מחשבת העולם שדין עיקר וטפל הם דינים קבועים, ולכן שואלים למורה בשקד מצופה אם השוקולד עיקר או השקד, וכו' וגו'. ולענ"ד אי"ז שאלה למורה, אלא ישאל לחיכו, מה עדיף עליו, שלפעמים הוא רעב ואוכל את השקד לשבוע והשוקולד להטעימו, ופעמים הוא חפץ במתיקות השוקולד והשקד בא להטעימו להוריד מתיקותו, וכל לפי הזמן והרצון. וצ"ע אם נכונים הדברים.

אות כ"ט

מין דגן שנדבק שלא ע"י בישול

לא ידעתי לכוין את מנהג העולם בענין אם דיבוק שלא ע"י בישול נחשב דיבוק לשנות ברכת הדגן למזונות.

כי בשיבולת שועל [קוואקר] שמשימים בחלב ונדבק שלא ע"י בישול, המנהג הרווח לברך מזונות. ולאידך גיסא בפריכיות אורז (רייז קייק) שנדבקים ע"י חום המנהג לברך אדמה כיון שאי"ז ע"י בישול, ולכאורה אדרבה, הדיבוק ע"י אפייה הוא טוב הרב יותר מהדיבוק ע"י משקה קר, וצע"ג.

³⁶ ושם ראיתי בכתבי הגאון ר"א שהביא איזה דעת יחיד שס"ל שיצא, אלא שסוגיין דעלמא שלא יצא.

[וכן לגבי גרנולה שמכינים לי בביתי, שביקשתי שיחממו קודם את השיבולת שועל בכלי ראשון על האש עד שיודבק, כדי שיהיה ודאי מזונות. ולמעשה ליבי נוקפי שאין הדיבוק בא ע"י שכח גרגיר החיטה יצא לחוץ בבישולו, אלא שהדבש וכו' גורמים דיבוק בעיסה, וזה מסתבר שלא מהני, וחזרתי לספק מזונות או אדמה, וספק בור"נ או על האדמה ועל פרי האדמה.]

אות ל'

אכל אורז ומע"ק על מה יקדים לברך

האוכל קוגל מאטריות [לאקשן], ותבשיל של אורז וגם תמרים. יש לו להקדים ברכת מזונות על ברכת העץ, כיון שהיא ברכה מבוררת יותר. [וקדימה זו נקראית בפי העולם "מגע אש", שזה ר"ת של סדר הברכות המוציא מזונות גפן עץ אדמה שהכל. אלא שיש לזכור שהקדימה של עץ לאדמה אי"ז דבר מוחלט,³⁷ כי אם אדמה חביב יותר קימ"ל שיש להקדים לברך על פרי האדמה, והרבה טועים בזה.]

להקדים לאקשן קוגל על אורז

וכשמברך מזונות יש לו לברך על הקוגל ולא על האורז, כיון שהקוגל הוא מחיטה, שזה מין שבעה, משא"כ האורז ודאי אינו ממין ז'.

ועוד טעם יש בזה דכיון שהרבה ס"ל שברכתו אדמה, אע"פ שהוא נוהג כדעת המקילים לברך מזונות, וכהכרעת המ"ב, סו"ס מכלל ספיקא לא נפקא. וכבר הבאנו מש"כ הפמ"ג שטפי עדיף לברך על מאכל שזו ודאי ברכתו, ולא לברך על מאכל שמספק ברכתו כך היא.

ונ"מ בין ב' הטעמים באופן שהקוגל עדיין לא מוכן לפניו, ורוצה להתחיל לאכול את האורז, שמצד דיני קדימה אין עליו חיוב להמתין לקוגל, [כעין דאי' ברמ"א שא"צ לאכול מה שאינו חפץ].³⁸ אבל מצד סברת הפמ"ג יתכן שיש לו להמתין עליו. [ואמנם אי"ז מוכרח, דשמא לא החמיר הפמ"ג בדינו יותר משאר דיני קדימה. אלא שיש סברא לחלק ביניהם וצ"ע.]

המברך על אורז יכוין להדיא לפטור

ואמנם אם יברך על האורז יראה לכוין בהדיא לפטור את הקוגל, שהרי אינו בדין שיפטור אינו חשוב את החשוב בסתמא, אלא דרך כוונה מפורשת, כמו שכתב

³⁷ גם נחלקו הפוסקים בזית ושעורה מה קודם, שדעת המג"א ממשמעות השו"ע שזיתים קודמים, שכיון שקודמים לארץ זה קדימה יותר חשובה מהמעלה של מעלת הברכה החשובה. אבל המ"ב הכריע כדעת הלבוש ועוד אחרונים שברכה חשובה קודמת אפילו בכה"ג, ועיין לקמן אות ל"א.

³⁸ ולענ"ד יש לפקפק בזה מדין שצריך הבעה"ב לאכול פת עכו"ם ועוד חזון למועד.

הרשב"א והו"ד בב"י ורמ"א סימן רי"א. ואע"פ שהתכנית הכללית שלו בסעודה זו לאכול את הקוגל אי"ז מועיל, כי צריך כוונה מפורשת.

[שהרי בגמ' אמרינן שיין שבתוך המזון אינו פוטר את של אחר המזון כיון שהוי אינו חשוב את החשוב, אע"פ שהיה דרכם כן תמיד, כדמוכח מרש"י. וכן חזינן במ"ב שכתב שמי שלפניו חביב ומין ז', לגבי דין קדימה יש לו לברך על המין ז', שזו דעה עיקרית יותר. אבל לגבי דינא דהרשב"א יש לו לחוש למ"ד שחביב עדיף ולכוין לפוטרו. הרי שאע"פ ששניהם לפניו ורוצה לאוכלם, (שאל"כ ליכא דיני קדימה.) אעפ"כ צריך לכוין לפטור, ומוכח שאם יש לו תכנית לאכול, ואפילו אם דעתו לאכול לא מהני, אלא אם כיון בפירוש.]

אם להקדים בור"נ לפני על המחיה

ולגבי ברכה אחרונה, נראה דראוי להקדים לברך על האורז (בור"נ) ולא על הקוגל. אע"פ שבעלמא על המח' קודם לבור"נ, כאן טפי עדיף לברך בור"נ קודם. כיון שדעת הברכי יוסף (הו"ד סימן ר"ח שע"ת סק"ט) שבדיעבד פוטרת ברכת על המח' לאורז, ואם יקדים לברך על המח' שוב לא יוכל לברך על האורז.

אם יברך גם על הפירות

ויש להסתפק מה יעשה עם ברכת התמרים, שהרי על הפירות יכול לברך לפני בור"נ, ואין סיבה לדחותה. ושמא יש לו לברך תחילה על הפירות, ואח"כ בור"נ, ורק אח"כ על המחיה.

אלא שלאידך גיסא י"ל שיש כאן גרם ברכה שאינו צריכה, ומאן יימר שלצורך קדימה בברכות רשאי לגרום ברכה שא"צ. ומסתבר שאין לחלק הברכה עבור זה אלא שאין לי ראייה לכך.³⁹

למה על המחיה לא פוטר תמרים

והנה יש להקשות למה כ"כ הברכ"י רק לגבי אורז, הרי גם בתמרים מבואר שאם בירך עליהם ברכת הזן יצא, כיון שהם זנים. וכן אי' שאם בירך עליהם ברכת המזון יצא. ולכאורה אם ברכת הזן שי"א ברכה א' מועלת, כ"ש שעל המחיה שיש בה מעי"ג ברכות תועיל.

ושו"ר בפמ"ג שכתב שדוקא ברכת הזן שהיא ברכה חשובה פוטרת תמרים, ולא על המחיה. ועוי"ל שלשון מחיה אינה כוללת תמרים, כי תמרים הם רק זנים את האדם, אבל אין עיקר מחייתו עליהם כמו על מיני דגן. [אלא שצ"ע א"כ מנא ליה לברכי יוסף שמהני על המחיה לתמרים, ושמא הבין שמדחזינן שנתנו להם ברכת

³⁹ [ושמא יש למצוא ראייה משועה"ר קו' אחרון רמ"ט.]

מזונות, א"כ דומים הם במקצת למיני דגן, ובאמת היה יכול להתאים ברכת על המחיה עליהם, אלא שלא תיקנו להם כיון שאי"ז מז' מינים שהשתבחה בהם א"י. אבל אם בירך מהני, כמו שמהני על הפירות לפטור תפוחים.⁴⁰

והנה אם לא היה לו תמרים אלא תפוחים, אזי היה יכול לברך על המחיה תחילה, ולסמוך לפטור את האורז בברכת בור"נ שיברך על התפוחים. אבל אם היה לו גם תמרים וגם תפוחים, לא הועיל כלום, כי מיד שמברך על המחיה יש לו לכלול גם את הפירות בברכת הארץ, ושוב נפטר מבור"נ על התפוחים. [אמנם יתכן שרשאי לברך רק על המחיה ואח"כ בור"נ ואח"כ על העץ, כדי לצאת מספק. אלא שאין שום רווח בזה, דכיון שלבסוף יצטרך בלא"ה להקדים בור"נ על מעי"ג, כבר יותר טוב להקדימו בתחילה, ולא לחלק מעי"ג לתרתי]

אות ל"א

דייסת שיבולת שועל וזיתים מה יקדים בברכה ראשונה ואחרונה

לפניו דייסת שיבולת שועל (קוואקר) וזיתים, לדעת המג"א⁴¹ יש לו להקדים את הזיתים, דאע"פ שברכת מזונות חשובה יותר מברכת העץ, הקדימה בפסוק יותר חשובה מברכה מעולה. [וזית הוא ראשון לארץ, ושעורים שני לארץ קמא, כ"ש שיבולת שועל שהיא רק מין שעורה.] ואמנם המ"ב הכריע כלבוש שיש להקדים ברכת מזונות גם בכה"ג.

והנה נראה לחדש שגם בברכה אחרונה נחלקו, וא"כ לדעת המג"א יצטרך לומר במעי"ג קודם על העץ ואח"כ על המחיה.

ויש לדון אם אכל גם ענבים, שהם מאוחרים לברכת השיבולת שועל, [כי ענבים שלישי לארץ.⁴²] האם נימא גם בכה"ג שיש לו לברך קודם על הפירות, או דילמא שכיון שבברכה זו הוא מברך גם על דבר המאוחר לארץ שוב אין לו רשות להקדימו על ברכת השיבולת שועל.

ותחילה אמרתי שזו שאלת שוטים, שהרי בכל פעם שמקדים לברך על מאכל, פוטר עימו כל מה שהוא אותה ברכה. כגון המברך על פרי האדמה שהוא חביב יותר מפרי עץ, ודאי שרשאי לפטור בברכה זו גם מאכלים שאינם חביבים, ואין

⁴⁰ אלא שלא דמי לגמרי, כי לגבי פירות אפילו לכתחילה מברך מעי"ג על התמרים ופוטר את התפוחים, משא"כ כאן משמע שרק בדיעבד פוטר את האורז.

⁴¹ יש לבדוק הכרעת שו"ע הרב בזה. (שו"ר מצוין לסבה"נ פ"י הי"ב שכתב כמג"א.)

⁴² ואי"ז מוכרח שהרי המג"א כתב ששעורה קודמת לכוסמין, אע"פ שכוסמין מין חיטה כיון שהוזכר להדיא בקרא. וא"כ יתכן שענבים חשובים יותר משיבולת שועל. ואם כנים אנו בזה, יהיה הנ"מ בזה רק אם אכל עוגיות שעורים.

לטעון עליו שהוא מקדימם על הפרי עץ, כי הם כלולים בברכה על הדבר החשוב. [אע"פ שאיני זוכר דבר זה מפורש, לכאורה סתימת הפוסקים כן היא.]

וא"כ גם בנידו"ד, רשאי להקדים ברכת הפירות על הזיתים אע"פ שכוללת בתוכה גם ברכה על הענבים הפחותים.

אלא דשוב אמינא שאי"ז ראייה ברורה, דשמא יש לחלק בין ברכה ראשונה לברכה אחרונה, כי ברכה ראשונה עולה על הראשון וכל השאר נטפלים ונגררים. [כדחזינן בדין תורמוס ובדינא דהרשב"א.⁴³] וא"כ רשאי להקדים לברך על החשוב אע"פ שבאים עימו גם דברים שאינם חשובים, כי אי"ז נחשב שמקדימם על החשוב, כי לא באו אלא בגרירא. משא"כ בנידו"ד שבברכה אחרונה הכל כלול כא', [כמבואר בפמ"ג שבברכה אחרונה אי אפשר לכוין שלא לפטור.] א"כ כשמברך על הפירות הרי הוא מקדים להדיא את הענבים על השיבולת שועל, וזה שלא כהוגן. וזה נידון חדש וצ"ע.

חילוק בין דייסא לפהב"כ

ועתה העירוני גדולים שאם אכל עוגיות של שיבולת שועל ושבע מהם, יתכן שיש לחוש למ"ד שבשביעת עצמו הוי המעי"ג דאורייתא, וא"כ יש להקדים דאורייתא על דרבנן, שהרי דאורייתא דינו כמקודש ויש להקדימו כמוש"כ רע"א מירושלמי.

אות ל"ב

תערובת דגן בכדא"פ בשאר מינים ונוסף על שאר המינים אם צריך לברך גם בור"נ

היה לו דייסה חמה של שיבולת שועל, ואכל ממנה כזית, ועתה רוצה למהר ושופך לתוכה יוגורט או לבן וכדו', והנה עכשיו אין בה כזית בכדא"פ, ולהכרעת המ"ב יש לו לברך על המאכל הזה בור"נ. אלא שיתכן לומר שכיון שכבר בלא"ה מברך על המחיה משום שאכל בתחילה כזית דגן ברצף, שוב נפטרים גם הלבן והיוגורט, כי יש כאן ברכה אחת לכולם.

[והיה מקום לצרף סברת רע"א והפר"ח שס"ל שיכולים לצרף לשיעור כל שאר מינים שבאים להטעים את המאכל, שאע"פ שכ"כ לגבי דבש נראה במ"ב שהבין בדבריהם שה"ה לכל דבר המטעים. אלא שלכאורה ליכא דס"ל הכי, ורק בדבר המכשיר כעין סוכר ותבלין היקל המ"ב לסמוך על המנהג לצרפו לשיעור, וגם בזה נראה שמעיקר הדין ס"ל שאינו מצטרף.]

⁴³ ובמברך אדמה על פרי אדמה לפטור פרי עץ.

והנה בשו"ע הרב כתב שכיון שיש סוברים שגם בתבשיל שיש בו פחות מכזית בכדא"פ צריך לברך בור"נ, לכן יאכל כזית ממאכל שברכתו על המחיה וכזית ממאכל שברכתו בור"נ, חזינן שאע"פ שבירך על המחיה עדיין לא נפטר המאכל שיש בו פחות מכזית בכדא"פ.

אלא דשמא יש לחלק כי בנידו"ד מה שמברך על המחיה זה מפני שמאכל זה גופה היה בו כזית בכדא"פ, וא"כ י"ל שכמו שהיכא שיש כזית בכדא"פ ברכת על המחיה פוטרת את כל התבשיל, כ"ה גם באופן זה כיון שבתחילת האכילה היה כזית בכדא"פ נפטר כל התבשיל בברכת על המחיה, וצ"ע, ועיין לקמן אות מ"ה.

אות ל"ג

תפוח שמנת ושמן זית

הנה לפני תפוח שמנת ושמן זית, ומנהגי לשפוך הרבה מהשמן זית לשמנת משום בריאותו וסגולתו לזיכרון, ויש לדון שמא על אכילה כזו יש לי לברך העץ, כיון שהשמן הוא ג"כ עיקר ודומה לאניגרון, אלא שכאן כוונתי ג"כ לשמנת, וקשה לי לכנוס בעיון זה עכשיו וע"כ אחשיבהו כספק העץ ספק שהכל. [עתה בשעת העתקה שכחתי למה יש לי צד שיהיה ברכתו שהכל, שהרי לכאורה אם אינו העץ הוא טפל, ושמא משום שכמותו מרובה עד שאינו טפל, וגם אין לומר שהשמנת טפל, כי מתכוין לשניהם ועדיין חסר לי איזה הבנה שהיתה כאן. וצ"ב.]

ועתה עצתי לברך תחילה העץ על התפוח ולכוין להדיא לפטור את השמן זית, [ובלא כוונה להדיא אע"פ שהוא לפניו לא יפטר משום דינא דהרשב"א, שהרי השמן זית הוא מין ז' והיותר חשוב שבהם.]

לברך על שניהם יחד

ועכשיו יש לי לברך על השמנת יחד עם השמן זית דוקא, כי אם יעלה בכפי שמנת לחוד או שמן זית לחוד לא יעלה הענין כראוי.

כי אם יעלה שמנת לחוד, ובאמת יש לי לברך על השמן זית זה שהכל, נמצא שבירכתי על שאינו ממין ז' שהוא השמנת לפטור מין ז'.

אלא שלכאורה דבר זה תלוי בפלוגתת האחרונים אם יש דין קדימה לבוסר של זיתים שברכתו אדמה, שדעת המג"א שיש לו קדימה, ודעת המ"ב בשם מי שכיון שירד מדרגתו אין לו קדימה. נמצא שלמ"ב יכולני לברך על השמנת לפטור את השמן זית, ורק לדעת המג"א יש לי להחמיר שיעלה גם מהשמן זית בכפי.

[ועדיין אין הדבר ברור אצלי, שהרי יתכן שלא פליג המ"ב אלא בבוסר שאי"ז משבח הארץ, כיון שהוא גרוע, משא"כ בקליות חיטה מודה לכאורה שיש להם קדימה, אע"פ שבאו לכלל מעלתם, כיון שלא ירדו אלא נשארו במעלתם.

וכיון שכן יתכן לדון שגם השמן זית כד נימא שברכתו שהכל אי"ז משום שירד ממעלתו, כי זהו שמן זית, אלא שלא חזר למעלתו להיות העץ. אלא שיש לחלק, כי קליות נשאר בברכתו כמו שגדל בארץ, משא"כ שמן זית שהיה במעלת העץ ויחזור ממעלתו.]

בירך על השמן זית לחוד אם נפטר השמנת

ואם יעלה לי שמן זית לחוד, הרי כעת ודאי אין ברכתו שהכל, כי כשהוא לבדו הוא מזיק ואין לו ברכה כלל.

ולכאורה אפילו בדיעבד לא יפטור את השמנת, כיון שלא חלה הברכה כלל, אלא שיש להסתפק באם לא הפסיק כלל בדיבור ביניהם, אם נוכל לומר שחלה הברכה מיד על השמנת. (למ"ד שאכילה אי"ז הפסק בין ברכה לאכילה.⁴⁴) או שכיון שהוא התכוין להחיל את הברכה על דבר הפטור, ועליו לא חלה הברכה, שוב התבטלה ברכתו לגמרי. ולכאורה זה דומה לדין תורמוס שנפל, שכיון שלא חלה הברכה על המאכל הראשון שנפל שוב התבטלה ברכתו.

אלא שזה תליא בפלוגתת הפוסקים בדין תורמוס שנפל, שלדעת השו"ע אע"פ שהיתה דעתו לאכול⁴⁵ משאר הפירות צריך לחזור ולברך עליהם, וא"כ גם כאן יש לו לברך על השמנת. ולדעת הרמ"א אם היתה דעתו לאכול כבר מועיל, וא"כ אין לו לברך על השמנת. ולדעת הראב"ד שבבה"ל אזי אפילו אם לא חשב לאכול השמנת חלה ברכתו, כי ס"ל שגם אם לא היתה דעתו לאוכלם והיו שאר הפירות לפניו יכולה הברכה לחול עליהם.

אלא שיתכן לומר דהכא גרע מתורמוס שנפל, כיון שבירך מלכתחילה על דבר הפטור מברכה, שהרי כל הנידון בתורמוס הוא מה יכול להעלות כחליפת הראשון,

⁴⁴ שזכורני שנחלקו בזה ט"ז ומג"א, ולמ"ד שמחמיר בזה הוי אכילת השמן זית הפסק בין הברכה לאכילת השמנת.

⁴⁵ אבל דעת לפטור יתכן שמהני אפילו לדעת השו"ע, כמו שמצאנו בדינא דהרשב"א שאע"פ שאין מועיל דעת לאכול מהני דעת לפטור.

ולפי זה יהיה חידוש שגם הנוהגים כפסקי בית יוסף אורח אצל בעה"ב לא יצטרך לברך על תורמוס הנופל, כמו שכתב רע"א מגינת ורדים שבעה"ב הוי ככוונה להדיא לגבי דינא דהרשב"א, ואף שהרבה חולקים ע"ז, מכלל ספיקא לא נפקא.

ולפ"ז גם בנידון"ד אם בירך על השמן זית אף הנוהג כב"י לא יצטרך לברך על השמנת. אלא שהגאון רבי אברהם גניחובסקי זלה"ה סבר שאין שייך דעת בעה"ב במונח על השולחן, ושוב אייתינן שיש לו לחזור ולברך.

ולא על מה חלה הברכה מתחילה, שהרי ודאי שאין הברכה חלה על כל מה שעל השולחן להראב"ד כדמוכח מדינא דהרשב"א (ואין לעשות סתירה במ"ב). וא"כ שמא כאן כיון שמלכתחילה לא יכלה הברכה לחול על הראשון כבר התבטלה ברכתו מעיקרה ואין חליפות למו. גם יש לומר שמכיון שהתכוין לברך על דבר הפטור לא חלה ברכתו מצד חסרון בכוונת המצוות.

אלא שכל זה לענין דינא, אבל לענין מעשה לכאורה יש לחוש שמא השתנו הטבעים שהיום אין השמן זית מזיק וחלה הברכה עליו. [וגדולה מזו אמרו בשם הגאון רבי נפתלי נוסבויים שליט"א, שכיום שהרופאים אומרים שאינו מזיק ואדרבה לאכול כף שמן הוא מדרכי הבריאות יש לברך עליו העץ, אלא שלא ידעתי אם היא שמועה מוסמכת.]

אם יש קדימה לעיקר הפטור טפל חשוב

והנה אם משים שמן מועט באופן שהוא טפל ודאי, יש לדון אם יש לשמנת עתה דין קדימה על שמנת אחרת, כיון שברכת שהכל זו זו פוטרת בברכת מין זו'.

[ואולי דבר זה תליא בפלוגתא הנ"ל אם יש לבוסר קדימה דמין זו', אלא שיותר נראה שכאן כו"ע מודו, כיון שאין שייך בו סברת המ"ב שהבוסר אינו משבח הארץ, שהרי השמן משובח ביותר, אלא שהוא טפל.]

והסברא הפשוטה בזה שאין לו קדימה, כיון שמברך על העיקר, וצ"ב.

קדימה לטפל חשוב הנאכל לבד

ויותר מזה יש להסתפק בגוונא שהוא טפל הנאכל בפנ"ע ואינו נפטר בברכת העיקר, כגון האוכל קוגל ואחר שבירך על המחיה אוכל זיתים להעביר שמנוניתו ומתיקותו. שלדעת הרמ"א יש לו לברך על זיתים אלו שהכל, כיון שהם טפילים, [ומג"א פליג.] האם דבר זה גם מגרע חשיבות המין זו' שלו. ואם יש לפניו זיתים אלו ושמנת חביבה יש לו להקדים הזיתים כדין מין זו' שקודם לחביב. או שכמו שאיבד ברכתו איבד חשיבותו.

ולכאורה דבר זה תלוי בפלוגתת הרמ"א מהאגור והפוסקים אם טפל חביב קודם לברכת העיקר, שדעת הרמ"א שאם הטפל חביב הוא קודם לברכת העיקר, ומוכח שלא הפסיד כלל חשיבותו, ולכאורה כ"ש שלא איבד מעלת מין זו' מפני שהוא טפל. ואילו המג"א וכל הפוסקים פליגי עליו שיש לו לברך על העיקר ולפטור את הטפל החביב, ולדידהו כבר יתכן לומר שאיבד מעלתו, וגרע מבוסר, כיון שאכילתו באופן שאינו חשוב. שוב מצאתי בפמ"ג שהעיקר חשוב יותר מהטפל, עד כדי כך שאם בירך על הטפל לא פטר את העיקר משום דינא דהרשב"א.

[וא"כ אתיא לדינא שאם בירך על הזיתים הנ"ל אינו פוטר את השמנת. אלא שלכאורה יש לחוש לרמ"א שמסתבר שפליג ע"ז (כי אם יש להקדים החביב טפל, חזינן שלא הפסיד מעלתו, ועיין הערה⁴⁶)

גם יש לחוש לסברת המג"א שס"ל שיש לברך על הטפל כברכתו, וכן דעת השו"ע כדמוכח בב"י. ואם באמת ברכתם העץ מסתבר שהם חשובים יותר מהשמנת אע"פ שבפועלה מברך עליהם שהכל, שהרי שו"ע הרב כתב שברכת העץ היא מחמת שהוא חשוב יותר משאר מינים. ושמא חשיבות זו היא גם לגבי דינא דהרשב"א.

אם דבש תמרים כבוסר

[אגב יש לדון אם למ"ב שאין קדימה לבוסר, יתכן שיש קדימה לדבש תמרים ע"ג דבש דבורים. דשמא בוסר גרע מדבש תמרים מב' טעמים, א' שרק בבוסר שייך לומר שאי"ז משבח הארץ כי לא בא מעולם למעלתו, משא"כ דבש תמרים שהיו במעלתם אלא שהוא בחר להורידם, ושפיר יש בהם עדיין שבח הארץ. ועוד שדבש תמרים שיבחה תורה את הארץ, (ומהאי טעמא ס"ל לבה"ג שדבש תמרים ברכתו העץ.) וזה טעם קלוש, אלא שמדומני שהמ"ב סתם שאין לבוסר קדימה ושיש קדימה לדבש תמרים.]

אות ל"ד

אכל קוגל וירקות ועקר ממקומו

אתמול במסיבת התנאים לגיסי החתן פ"מ שליט"א נשאלתי מאחד שאכל קוגל אטריות (לאקשן) וירקות ושתי מים, והוצרך לצאת באמצע המסיבה לחוץ, ושוב בחזרתו הסתפק אם יש לו לחזור ולברך על המאכלים לפנייהם.

ואמינא דלכאורה יש חילוק בזה בין הקוגל לירקות והמים, כי הקוגל שהוא מעשה קדירה נחלקו הראשונים אם יש קובע ברכה לאחריו במקומו, כלומר אם צריך לכתחילה לברך דוקא במקום שאכל, ולמ"ד שצריך לחזור אזי אין העקירה מחייבת לברך שנית, וכמו בסעודת פת, דכיון שאין בעקירה הסתלקות ממקומו מאחר שצריך לחזור אליו. וכיון שספק ברכות להקל יש לחוש לסברא זו, ואם עקר אינו חוזר ומברך.

⁴⁶ אלא שעדיין יש לחלק שהרמ"א ס"ל כן רק לגבי חביב, דכיון שהוא מעלה מצד ההנאה שבו, אין מגרע מה שהוא טפל. משא"כ במין ז' שמעלתו הוא מצד החשיבות שבו, כבר יתכן שבזה מודה הרמ"א שהיכא שהוא טפל אין להקדימו. כי טפילתו מגרעת חשיבותו ואינו מגרעת חביבותו. ובזה יתיישבו דברי הפמ"ג שלא יהיו סתורים מהרמ"א.

אבל על הירקות והמים לכאורה צריך לחזור ולברך, כיון שאין חיוב לחזור למקומו הראשון, שוב הוי העקירה ביטול לברכה הראשונה, וצריך לחזור ולברך.

אם שייך היסה"ד מברכה

[ויש לחקור מה הדין אם לא ידע מחילוק זה, וחשב שגם במעשה קדירה הוי היציאה לחוץ עקירה ושיצטרך לחזור ולברך כשיחזור, ושוב הובהר לו שא"צ, האם נימא שלמחשבתו עצם העקירה הוי סילוק והיסח הדעת מהברכה, כיון שחשב שמסתלק מהברכה בעקירה זו. או שכיון שלא הסיח דעתו מהמאכל אין במחשבתו כלום.

ושמא דבר זה תלוי בפלוגתת פר"ח ותבואות שור אם שייך להגביל הברכה, דלפר"ח שיכול להגביל הברכה, א"כ הטעם שהברכה חלה על כל המאכלים הוא משום שהיה דעתו שהברכה תהיה על כולם, וכיון שחשב שהברכה לא תהיה על כולם זה כבר הוי כהיסח הדעת, שאם היסח הדעת מהמאכל מחייב ברכה, כ"ש שהיסח הדעת מהברכה יחייב.

אבל לדעת התבואות שור שאין יכול להגביל ברכתו, א"כ אין נ"מ במה שהסיח דעתו מהברכה, כי אין לנו שום נ"מ מה דעתו על הברכה, ורק תליא מה רצה לאכול, אלא שאין זה מוכרח ויתכן שגם הפר"ח מודה בזה, וכ"ז מקופיא וצ"ב.]

אם מהני קביעות הקוגל לירקות

אלא ששוב הסתפקתי שמא כיון שבאותה הקביעות אכל גם הקוגל וגם את הירקות, א"כ אין לו עקירה מהירקות כיון שמוכרח לחזור למקומו בלא"ה בשביל הקוגל [לחד מ"ד]. ויש לדמות דבר זה למש"כ בבה"ל שאם בירך על יין או פירות בסעודה אינו צריך לחזור ולברך עליהם אחר העקירה, דכיון שמחויב לחזור בשביל הפת הוי קביעות גם לפירות.

אלא שלאידך גיסא יש לחלק דשמא לא הקלנו בפירות רק משום שנפטרים עכ"פ בברכת המזון יחד עם הפת, אבל בירקות שאין להם שום התקשרות בעצם עם הקוגל אלא שבמקרה בעלמא אכל שניהם יחד. מאן יימא לן שמועיל קביעות הקוגל לירקות והמים.

וכיון שלא ידעתי להכריע בזה אמרתי שלכאורה מוטב לו לצאת יד"ח מאחר, כי יש כאן ספק ספיקא לחייב, שמא אין הקוגל קובע, [כי הוי מחלוקת ראשונים], ושמא אין קביעותו מועילה אלא לעצמו ולא לירקות שעימו.

[ולאחר זמן שמעתי מידידי הגאון המופלא ר' נפתלי וואזנער שליט"א שיש להביא סמך לומר שאי"ז מועיל להדדי ממה שאם יצא מסוכה לסוכה באמצע המזון יש

אופנים שצריך לברך על הסוכה החדשה, וכן בציצית, ולא אמרינן שכיון שלקביעות קמא הדר אי"ז עקירה. והטעם שכיון שאין להם שייכות זה עם זה אין הקביעות מהני להדדי. וטרם זכיתי לירד לעומק העיון בזה.

אם מהני לזה השאיר מקצת חבירים

והיום חזינא ששכחתי לחשב שיש כאן תוספת קולא, כיון שהשאיר מקצת חבירים, ונחלקו הפוסקים אם מהני מקצת חבירים על דבר שאינו טעון ברכה לאחריו במקומו, ומדומני שהמ"ב נקט להקל בזה, וכיון שכן לא היה לי להחמיר עליו לצאת מאחר, כי יכול לסמוך על מ"ד שאי"ז עקירה בפרט בזה שיש תוספת סברא להקל משום קביעות הקוגל.

דין מקצת חבירים באסיפת ארעי

אגב אציין דמילתא דמיסתברא שאין מועיל "מקצת חבירים" אלא באסיפה שיש איזה התקשרות בין הנאספים, אבל אורח שבא למסיבת תנאים ושותה לחיים ויוצא לחוץ, מסתבר שאם יחזור יש לי לברך שנית. כי לא היה לו שום קשר עם **אכילת**⁴⁷ המסובים. [ואמנם השואל הנ"ל ישב יחד עם גיסיו ומשפחתו בשולחן א', ובזה מסתבר שגם במסיבת תנאים הוי קביעות יחד.] ושמא ניתן גדר לזה, דכל שבהיעדרות האחד ניכר חסרונו, זה נחשב שיש לו קביעות עמהם, כיון שמרגיש איזה התחייבות לחזור. והרבה יש לדון בזה, כי הם מעשים בכל יום.

ואין להקשות על מה שסתמו הפוסקים כ"כ בענינים אלו, כי הם היו קבועים מאוד באכילתם, ורוב ספיקותינו בהלכות ברכות בא מאריעות אכילותינו טירוף דעתנו ורוב שפע טוב עלינו. וע"כ עלינו להעמיק העיון ולהרחיב הידיעה עד שתמצא נפשינו די סיפוקינו.

אות ל"ה

בננות או תמרים חתוכים בגבינה

מה העיקר

לפניו בננות חתוכות בגבינה, יש לדון מה העיקר והמה הטפל. ולכאורה תלוי בכמות כל מין, שאם יש שיעור חשוב מהבננות, אע"פ שאינם רוב, הרי הם העיקר, כי הם חשובים יותר, ועל שמם נקרא המאכל. [כנלע"ד מסברא, וקשה להכריע כן בבירור.]

⁴⁷ לאפוקי שלא מהני אם יש לו קשרי ידידות עמהם שאי"ז מועיל.

ואם הבננות הם מיעוט ממש, אזי מסתבר שהעיקר היא הגבינה, והבננות הם רק כתבלין בעלמא, ומברך רק שהכל. [וזה לדעת הרמ"ב שאפילו בתערובת הניכרת יש לילך בתר רוב, אבל לדעת שו"ע הרב לא ברירא לי כעת אם נחשב ניכר, או שכיון שהמינים צריכים זה לזה גם הרב מודה, כי יש להם הצטרפות ושייכות זא"ז גם לולא התערובת.]

אם כה"ג לרמ"א מברך על טפל חביב

והנה גם באופן שהם טפילים לדעת הרמ"א אם הם חביבים יותר צריך להקדים ולברך עליהם, דכיון שיש לטפל חשיבות של חביב אמרין דאפוי ברכות עדיף.

אלא שיתכן שלא איירי הרמ"א אלא באופן שהטפילות היא משום שהמינים משמשים זה את זה, אבל אוכל כל מין לחוד, כמו מליח אחר הפירות. אבל כשמעורבים זה עם זה, יתכן שכבר נקבעה ברכת העיקר על הטפל, ואין שייך לומר שאפוי ברכות עדיף.⁴⁸

אלא שלמעשה כבר הכריע הרמ"ב כהמג"א ודלא כהרמ"א. [והסתייע מגירסת או"ז שנדפס מחדש.]

חתיכות גדולות של בננות ותמרים

ובשבוע זה היה לנו תמרים ובננות חתוכים ביוגורט, ולאשר היה כמות גדולה מהפירות [פרי האדמה ופרי העץ] אמרתי לבני לברך רק העץ והאדמה ולא שהכל.

ולכאורה זה גם לדעת הרמ"ב שיש לילך אחר הרוב, כיון שהיו חתיכות גדולות, ולא בכל כף עלו מב' המינים, ומסתבר שאי"ז נחשב תערובת כלל.

שהחיינו על תמרים

והיו התמרים עריבים מתמיד, ועלה על ליבי שמא הם כבר מהעונה החדשה, והתקשרתי למוכר ואמר שהם באמת מהעונה החדשה ושמחנו ובירכנו כולם שהחיינו.

ואם כי ראיתי בספרי הזמן שלא לברך שהחיינו על תמרים כיון שהם מצויים כל השנה, הרי התבאר בפוסקים שאם ניכר החילוק בין החדש לישן צריך לברך, ושמא לרוב פרישותם לא ידעו להבחין בין חדש לישן.

⁴⁸ גם לא אידע כעת אם לדעת הרמ"א כיון שהוא חביב אי"ז טפל, או שכיון שהוא חביב יש לברך עליו אע"פ שהוא טפל. [ונ"מ לגבי דינא דהרשב"א שהטפל נחשב כאינו חשוב כמוש"כ הפמ"ג, וכן אם יהיה נפטר במע"ג בציר שלקמן. ושמא גם אם אינו טפל אולי רק מה שמברך עליו ולא שאר החתיכות והכל מקופיא.]

שהחיינו על טפל

ואמנם חשבתי להסתפק מה אם היו התמרים טפילים, האם ג"כ היינו צריכים לברך שהחיינו, או שרק היכא שהם עיקר יש לברך עליהם.

ולכאורה אחר שידענו שהטפל טעון ברכה, אלא שהוא נפטר בברכת העיקר, א"כ יש לברך עליהם שהחיינו, כיון שברכה זו לא בירך על העיקר.

אם פירות טפילים נפטרים במעי"ג

ואם היו תפוחים חתוכים בגבינה, ואכל גם תמרים ובירך מעי"ג עליהם, עתה יש לו לבדוק אם אכל שיעור מהגבינה לחוד, וכבר אין התפוחים מצטרפים לגבינה, כיון שהתפוחים נפטרו בברכת מעי"ג שבירך על התמרים.

ואמנם אם היו התפוחים טפילים לגבינה, מסתבר שלא נפטרו בברכת מעי"ג כיון שכבר אין שם פירות עליהם, כי ברכתם כברכת הגבינה. ואמנם דיעבד אם כיון עליהם לפוטרם מהני, כמוש"כ הפנים מאירות שעל פרי שירד ממעלתו ייד"ח בברכתו המקורית, כ"ש בהאי.

אלא שצ"ע דא"כ מה מהני שלא כיון עליהם, הרי ברכה אחרונה פוטרת כל מה שיכולה לחול עליו גם בלי כוונה, כמוש"כ הפמ"ג בפתיחה י' ועוד. ואכלה דברי טרם באתי אל הבירור.

זיתים בסלט

תחילה היה נראה לי שלדעת הרמ"א שיש לברך על טפל חביב, אזי יש לברך על הזיתים שבתוך הסלט ירקות בפני עצמם, כי אם על חביב יש לברך בפנ"ע אע"פ שהוא טפל, כ"ש במין ז' שחשיבותו יתירה.

אלא דשוב ראיתי בט"ז שכתב שלא נאמר דין זה דהרמ"א אלא בטפל שאוכלו בפנ"ע, [שבא להעביר מתיקות וכדו'] אבל טפל מעורב אין לברך עליו לבד, וראיתו משמן זית שמבואר בגמ' שאין היכ"ת לברך עליו העץ אלא אם הוא צריך לרפואה, ולא כשחביב לו.

אמנם אם נכון הדבר שגם על מין ז' יש לברך בפנ"ע לרמ"א יהיה נ"מ בדבר המצוי [אצל הנזהרים מסוכר מעובד], שאוכל תמרים כדי למתק את התה, שאע"פ שהוא טפל, לדעת הרמ"א צריך לברך עליו לבד ולא לפוטרו בברכת התה. [ויש להאריך מה מברך עליו אם העץ או שהכל, ואם הוי טפל קודם השתיה.]

אלא שלכאורה נראה שהרמ"א איירי בדבר החביב דוקא, שהרי מקורו מאו"ז שכתב שאם מחבב את הזית יותר מהצנון יש לו לברך עליו בפנ"ע, משמע שרק בגלל החביבות ולא בגלל קדימת המין ז' של זית.

ושמא יש לדחות שס"ל שאין לזית קדימת מין ז' לגבי צנון, אלא רק בברכותיהם שוות, ורק לחביב יש קדימה באין ברכותיהם שוות. [ויש סברא לזה, כי הרעיון של אפושי ברכות הוא רעיון של שלא לפי סדר ההלכות, אלא מתוך תאוה להודות על דבר החביב, כמוש"כ בד"מ בשם א' הראשונים.]

אלא שכל זה אינו נ"מ למעשה אחר שהכריע המ"ב כדעת המג"א ודלא כהרמ"א ונמצא שאין לברך על טפל בפנ"ע בכ"ג.

אות ל"ו

בירך על סלט עגבניות והובא לו חביב ממנו

בירך על סלט עגבניות עם מלח, ועתה רואה שיש לפניו גם סלט עגבניות עם זעתר, והוא חביב עליו ביותר, במושכל ראשון היה נראה שיש לו לחזור ולברך עליו מדינא דהרשב"א שאין החביב נפטר בגררא אלא ע"י כוונה מפורשת.

אלא שי"ל שסו"ס הוא אותו הירק ממש, רק שבו יש מלח ובו יש זעתר, וא"כ למה לא יפטר הירך עצמו, ורק על הזעתר⁴⁹ יצטרך לחזור ולברך שנית. [שהכל כי ברכת התבלין שהכל.]

אמנם זה נראה מופרך מעיקרו, שהרי הזעתר הוא טפל, וכד אמרת שנפטר הירק ממילא נפטר גם הזעתר עימו, וא"כ יש לנו כאן אזלת יד למי ליתן דין החביב, כי הירק עצמו אינו חביב, ועל התבלין לבד אין שייך לברך.

וכל זה לדעת המג"א שגם על חביב מאותו המין צריך לברך שנית, אבל לדעת הא"ר אין לחזור ולברך משום דינא דהרשב"א בחביב מאותו המין, וכך נקט המ"ב לקולא. [ולכאורה שו"ע הרב החמיר.]

עתה שהודפס קונטרס דינא דהרשב"א כדאי לעיין מש"כ שם באריכות בענינים אלו, שצידד שזה הוי כחביב דהשתא, וס"ל שאין בחביב דהשתא דינא דהרשב"א עיי"ש.

אות ל"ז

⁴⁹ ובדבר זה נחלקו גדולי דורינו אם שייך לברך על טפל מעורב, שדעת הרב ואזנער שאין לברך על חלב שמוסיף לקפה, אע"פ שלא היתה דעתו עליו, כיון שהוא טפל לגמרי ומעורב עם העיקר, ודעת הרב קרליץ להצריך לברך, וסברתו פשוטה. [וכע"ז איכא בפמ"ג ריש סימן ר"ב.]

למה אין מברכים הטוב והמיטיב בלידת בת

איתא בגמ' דעל לידת בן מברך הטוב והמיטיב ולא על בת, וכ"ה בשו"ע. ויש להקשות דאע"פ שגדולה טובת הבן הרי גם לידת בת טובה היא, והאיך יתכן שאם יקנה קדירה לו ולאשתו יברך הטוב והמיטיב ובלידת נקיבה לא יברך, וכי גרועה הנקבה מקדירה.

[ומה שיש מתרצים שאף שיש לו שמחה, הצער (אכזבה) מלידת הנקבה מפחיתה משמחתו, לא אוכל לסובלו.]

והיה נראה לומר בזה דבר חידוש, שעל עצם הלידה לא תיקנו ברכה, כיון שכבר מידע ידיע ורוב יולדות לחיים, ולכן על נקיבה לא תיקנו ברכה כלל. ומה שמברכים על זכר, אינו על עצם לידתו, אלא על תוספת השמחה במה שנודע לו שהוא זכר ואינו נקבה.

ואף שהיא סברא מחודשת יתכן שהיא אמת, כי היא מיישבת קושיא גדולה. ולפי אתיא שאלו הרוצים לידע מראשית אחרית יפסידו ברכת הטוב והמיטיב, וזה טעם נוסף להולכים בתמימות.

ואדפיסו כעת כמנחת תודה לרב טוב גמולתיו עלי בלידת בתי תשרי תשפ"ב, ואקווה עוד להשלימו כפי מסת הפנאי.

אות ל"ח

דין קדימה בשקד משופשף חביב ותפוח שלם

לפני שקדים ותפוח, ואני מסופק מה עלי להקדים, כי התפוח גדול יותר, ואמנם נראה לי שהשקדים חביבים יותר עלי. ונמצא שכיון שמצד מעלת השלימות אין עדיפות שוב אית לן גדול וחביב ויש להקדים החביב.

אלא שהשקדים קצת משופשפים, ושמא אי"ז שלם, ושוב יש להקדים התפוח כי שלם עדיף מחביב, אלא שהסברא נוטה שכיון שדרך השקדים בכך אי"ז חסרון של שלימות, דומיא דמש"כ הב"י ביו"ד ואולי גם באו"ח שמאכל המתפרפר בבישול עדיין שם בריה עליו, אמנם מדומני שתלה דבר זה במחלוקת ראשונים, וא"כ אולי עדיף להקדים את התפוח שהוא שלם ודאי.

אלא שנראה דרך הכרעה, שכיון שכמה ראשונים ס"ל חביב קודם לשלם, ראוי לצרפם להקדים השקדים.

אות ל"ט

קדימה לפירות שביעית

נשאלתי שבוע העבר אם יש דין קדימה הקדושים בקדושת שביעית על שאר פירות, וכד נימא שיש להם קדימה אם יש בזה דימא דהרשב"א לומר שאם בירך על מלפפון רגיל ולפניו בננה מאוצר ב"ד יצטרך לברך שנית עליה.

ולא ידעתי למה יש לדמותו, אם דומה לטהור שיש לו חשיבות כמו חביב. [כדאי' בירושלמי שהובא בתוס' טהור ונקי איזה שירצה יקדים.] ואולי חשוב יותר, כי בטהור אין קדושה והא קדושה יש בו, וי"א שיש מצווה באכילתו.

אלא שעדיין ליכא ראיה, ויתכן שגרע מתרוייהו, כי בשלמא טהור יש בו מעלה ותועלת לכהנים שיכולים לאוכלו עם תרומה, וכן האוכלים חוליהם עטה"ק, נמצא שיש לו איזה חשיבות. אבל פירות של שביעית אין בהם תוספת תועלת, ואדרבה קדושתם מגרעת את היכולת להשתמש בהם כחפצו, וא"כ שמא אין להם שום מעלה, ואני בער לא אידע תחילתם של דברים.

אמנם אמרו לי שבעלון אוהלי שביעית כתב בפשיטות שיש להם קדימה, ויש לידע מקורותיו וטעמיו, ואחרי כן לברר אם כבר יהיה בזה גם דינא דהרשב"א או שיש לו רק קדימה של חשיבות כמו שלם, וכן מסתבר.

אות מ'

אם לא כיון על הממרח

היום בבוקר ראיתי בביתי על השולחן שקית עם שני ביסקוויטים שירי מאכל מילדי שיחיו, הוספתי עליהם כהנה וכהנה, ולקחתים עבורי לטעימת הבוקר. ועתה בירכתי עליהם, וראיתי שהם דבוקים יחדיו בריבת חלב, והסתפקתי אם נפטר הריבת חלב, דכיון שלא ידעתי מהימצאו אולי לא נפטר בברכה, ויש לברך עליו בפנ"ע.

אלא שהיה נראה לי שנפטר, דכיון שהיתה הכוונה בברכה עלה מאכל זה, חלה הברכה עליו. שהרי גדולה מזו מוכח בגמ', שאפילו אם כיון לסוג א' של מאכל, ונמצא שהוא מאכל אחר לגמרי חלה הברכה עליו. שהרי אמרינן פתח אדעתא דשיכרא ונמצא דחמרא ודאי מהני, אע"פ שלא התכוין על סוג המאכל הזה, אלא ע"כ צ"ל שכיון שייחד במחשבתו שתהיה הברכה על המאכל הזה שבידו זה ג"כ נחשב כיחוד הברכה על מאכל מסוים, וחלה הברכה עליו.

[ואם כי יש מקום לחלק ולומר דאדרבה, כי בשלמא בגמ' אין לברכה על מה לחול אלא על היין, לכן חלה הברכה אע"פ שהתכוין למאכל אחר. משא"כ בנידון דידן שיכולה הברכה לחול על הביסקוויטים לחוד, אולי לא נפטרה הריבה, כיון שלא היתה דעתי עליה.

אעפ"כ נראה לי לדינא כדרך הראשונה, אלא שעלי להביא ראיה.]

*

מעשה שהיה בטעות בנגינת הטעמים בקריאת התורה

אספר דבר חידוש שהיה בשבת האחרונה בביהמ"ד חשוב בתל אביב יע"א שטעה הבעל קורא בנגינת הטעמים וקרא בפסוק "אל נא תהי מריבה" תיבת "נא" בגרשיים במקום בפשטא, והרגיש אל ליבו שהיתה לו איזה טעות אלא שכיון שהיתה שתיקה מצד הנאספים דימה בליבו ששפיר קאמר.

ואמנם אחר הקריאה בא לפני המורה לשאול שכיון שגרשיים הוא טעם מפסיק משא"כ פשטא הוא משרת, א"כ יש לו לחזור ולקרוא אחר שיש בו שינוי משמעות. [כי לפי נגינתו משמע שביקש אל נא, [תעשה כמו עד כה, אלא. תהי מריבה וכו', וזה שינוי משמעות גדול.

ובשעת מעשה חשב המורה להקל כי נמצא בדברי אשל אברהם מבוטשאטש שאם רוב שומעים המבינים דקדוק לשה"ק אינם מבחינים שינוי יש להקל שיצא יד"ח. ואף שהסתפק בדבריו אם כוונתו רוב שומעים שיודעים באמת דקדוק לשה"ק, והיינו להבחין בין מפסיק למשרת, ולפי זה אין צד קולא בנידון דידן, כי בעוונות רובינו כעמי הארצות בזה. או שכוונתו לאפוקי מי שאינו מבין כלל שיש חילוק היכן נמצא המפסיק, ולפ"ז יכולים להקל. וכיון שלא שמענו מעולם שחזרו על כגון דא, היקל המורה בשעת מעשה.

ואמנם אחר השבת הובאו הדברים לפני גדולי ההוראה דעירינו בני ברק ולא נשאו להם פנים, וצידדו שאם אכן יש שינוי משמעות אצל יודעי דבר צריך לחזור ולקרוא, אלא שטרם קבעו הדבר. ועתה אשא עיני למורים בעם האיך יכריעו בזה למעשה אחר משאם ומתנם, כי אין להכחיש שמעולם לא ראינו מי שהחזיר על טעות כזו.

שוב שאלתי את אותו המורה מה עלה בדברים למעשה, ושחק ואמר ששוב התברר לו שהשאלה מעיקרא ליתא, שהרי בפרשת וירא בתפילת אברהם על סדום אי' ג"כ "אל נא יחר להשם", ויש גרשיים על תיבת "נא", וע"כ שאין הפירוש כמו שחששו בביהמ"ד בשבוע העבר.

[ושמא מפני זה וכיו"ב לא נהגו לחזור, כי בעונינו אין אתנו יודע עד מה.]

*

"אין מעבירין" כשאנו מקיים מיד

היום קראתי ק"ש בזמנה קודם התפילה בתפילין, [שלא אהיה כמעיד עדות שקר.⁵⁰] ובחליצתן השארתי אותם בחוץ, ואח"כ בבואי להתפלל ראיתי שהתפילין קודמים אלי מהטלית, ואסור להעבירן ועלי ללובשן קודם הטלית.

אלא שחשבתי עצה, בהיות שצריך לי עוד ללבוש החלאטל המיוחד לתפילה, שמא רשאי אני לע"ע להוציא הטלית לקרבו אלי יותר מהתפילין, שהרי עדיין איני מוכן להתעטר בהן. כי רצוני במ רק אחר לבישת בגד התפילה.

אלא שלע"ע אין לי ראייה לזה שייחשב כהפסק זמן, שאילו היה זמן שאינו ראוי, כגון לילך לביהכ"ס, בזה ודאי מסתבר שרשאי. אבל כה"ג שמפני רצוני עדיין איני מוכן לזה, צ"ע דדילמא הא גופה חשוב העברה על המצוות, וה' יזכיני לדלות משולי אדרות בגדי הפוסקים ראייה לדבר הזה.

*

גדול לצי"ח קידוש מבן י"ג

הבוקר נשאלתי מא' שהשאיר בנו בן י"ג ובתו בת י"ז לבדם בשבת, ומחוסר ידיעה קידש בן י"ג לבתו גדולה, ושכח אזהרת הבה"ל שכיון שקידוש על היין ד"ת יש לחוש שמא עדיין הוא קטן ולא לסמוך על חזקה דרבא.

ועתה שאל אם היתה ביתו רשאית לומר אחר קידוש הקטן לבדה פסוקי ויכולו ויהנה לה לדאורייתא.

וטרם ירדתי לעומק הספק אם שייך לצי"ח דרבנן קודם הד"ת. ולפום ריהטא היה נראה שהוי ספק דאורייתא שע"י "גלגול" הוי דרבנן, כי בשעת הספק היה הכל

⁵⁰ ואף שאמרו בשם הרב מקוויקלוב שיש להקל ע"י שקורא ק"ש אח"כ בתפילין, מדאי' בגמ' שהוי כתודה בלא נסכים וקימ"ל שיכול להביא נסכים לאח"ז, וא"כ גם בזה אם קורא ק"ש בתפילין לאח"ז אי"ז עדות שקר.

לכאורה אין זה אלא לימוד זכות, כי אין פשטיות דברי הפוסקים משמעת כן. ושמא גם משמע מגמ' דלא כן, שהקשתה על רב האריך קרא בלא תפילין ותי' שליח הוא דעוית [שהשליח איחר מלהביא לו תפילין]. ולהנ"ל קשה למה לא תירצה שהניח אח"כ וקרא ק"ש. גם קשה שהרי אם קורא ק"ש אח"כ לאחר זמנה, הרי אין לה דין ק"ש אלא רק לעמוד בתפילה מתוך ד"ת, וק"ש כזו פטורה מהנחת תפילין שהרי אי"ז "עדות", [שהרי לא מצאנו שיש חיוב בעת שמו"ת לקרא בתפילין]. וא"כ האריך יועיל הק"ש של אח"כ בתפילין, מאחר שאת אותה הק"ש היה פטור מלקרא בתפילין.

גם חסר לי בהבנת הדברים דכד נימא שהק"ש היא כתודה והתפילין הם כמנחה, א"כ אפילו אם לא יקרא ק"ש בתפילין לאח"ז אלא רק יניחם ייחשב ג"כ כמנחה לאח"ז, וזה ודאי אינו, שהרי ודאי רב הניח תפילין אח"כ ואעפ"כ היה נחשב כעדות שקר.

דאורייתא והוכרע הספק שלא יצאה יד"ח, ועתה לא מהני לעשותו דרבנן, ודומה לספק חלב שאע"פ שנתערב ברוב שומן יש לילך לחומרא.

ועתה הראוני ראייה שיכולים לקיים דרבנן לפני הד"ת, ממה שכתב רע"א שהמפריש תרומה מעציץ שאינו נקוב על הנקוב חלה התרומה. ולא הבנתי ראייתו, שהרי התם עשו רבנן שייחשב האינו נקוב כטבל ממש. והכל מקופיא ונכתב למשמרת.

*

הלכה שלא למעשה

ברכת זרעי המלפפון לר' יהודה

הנה דעת ר' יהודה לברך על כל מין מעין ברכתו, כדכתיב ב"ה יום יום. שעל פרי האדמה (והיינו מלפפון וכדו') מברך בורא פרי האדמה. ועל ירקות (כחסה פטרוזיליה וכדו') מברך בורא מיני דשאים. ועל זרעים מברך בורא מיני זרעים.

ולא ידעתי אם דוקא על זרעים שגדלים בפנ"ע מברך כן, כגון חיטים ופשתן, או שגם זרעים הנמצאים בתוך פירות האדמה, אין ברכתם פרי האדמה אלא מיני זרעים.

ואמנם הנ"מ רק אם יאכלם בפנ"ע, כי אם יאכל את הזרעים יחד עם המלפפון, לכאורה הם טפילים אליו בברכתם. כמו שמצאנו שאע"פ שברכת הגרעינים היא פחותה מברכת הפרי, אעפ"כ נפטרים בברכתו אם אוכלם יחדיו.

אלא דשמא יש לדחות שרק היכא שהם פחותים הם טפילים, כיון שהפרי חשוב יותר מהם. אבל בזה שהזרעים הם ראויים כמו הפרי, ומברך עליהם ברכה אחרת רק משום שצ"ל על כל מין בפנ"ע, אולי אי"ז טפל.

אמנם השעה"צ (ר"ב סע"ג) הביא בשם השד"ח שהגרעינים הם טפילים, וזכרוני שמקורו הוא ממה שהוי טפל לפרי גבי הלכות ערלה. א"כ אינו רק משום שהוא פחות, אלא שהגרעין הוא חלק מהפרי.

ולפי זה לדעת ר"י גם אם נימא שיש לברך על זרעי המלפפון בורא מיני זרעים, אם יאכלם יחד עם הפרי א"צ לברך שנית על זרעיו. וה"ה לעגבניות וכל כיו"ב.

אות מ"א

קדימה ודינא דהרשב"א בזית תפוח ואבוקדו

לפניו סלט זיתים [טחון גס] סלט אבוקדו, ותפוח לקינוח. התפוח חביב ביותר, אחריו האבוקדו, ורק אח"כ הזיתים. וארצה לידע דיני הקדימה לכתחילה ודיעבד. [משום דינא דהרשב"א].

אם יש לברך על הסלטים שע"ג מציות

אלא שקודם יש לי להעיר שאם אוכלם ע"י מציות קרקר וכדו' אין לו לברך על הסלטים כלל, אע"פ שמערים הרבה מהסלט על גביהם, כיון שהם העיקר, כדחזינו בשעה"צ סימן ר"ח שמשמע אפילו בשר הרבה, וכן בבה"ט שם מחיד"א שמשמע אפילו גבינה הרבה. ואין להקשות ממה שמצאנו במ"ב משו"ע הרב שאם הדובשנים טובים למאכל בפנ"ע ולא נאפו יחדיו יש לברך על המרקחת בפנ"ע. כי התם אין המרקחת מתאחדת עם הדובשנים להיות מאכל א', ועיקר טעם אכילתם יחדיו הוא כדי שלא לטנף הידים. [וגם בנידו"ד אם יאכל רוגעלך עם הסלטים הנ"ל יברך ב' ברכות, כיון שאין בהם התאחדות.] משא"כ בסלטים אלו שאע"פ שטוב כ"א בפנ"ע, עכ"פ כשנאכלים יחדיו מטעימים הם זא"ז, יש לברך על שניהם ברכה א'. [והערתי מזה בהקדמה].

אמנם מדומני שכל זה במציות וכדו' שהם מה' מיני דגן. אבל פריכיות אורז וכדו' אף אם ברכתם מזונות אינו מה' מינים וכבר יש לדון אם הפריכיה עיקר או הסלט, ושם כבר צריך לברך ב' ברכות. ולא ידעתי לבאר הדברים.

יש לכוין על החביב

ונשוב לעיקר הנידון, שאם התפוח והאבוקדו חביבים יותר מהזיתים תליא בפלוגתת הרא"ש והרמב"ם והמ"ב נקט לעיקר לברך על מין ז', אלא שיש לחוש גם לדעת הרמב"ם לגבי דינא דהרשב"א, שלדעת הרמב"ם לא נפטר התפוח בברכת הזית, ולכן יש לו לכוין עליהם להדיא.

אם לא כיוון

ואם לא השיש ליבו אל התפוח, [כי שמור לקינוח.] וכיון רק על האבוקדו, אזי התפוח עדיין עומד בספק ברכה, ואע"כ שנקטינן ספק ברכות להקל, ודאי טוב יעשה אם יבקש מאחר להוציאו יד"ת. [ולא יחמיר שיסב עימו, כי דיעבד מהני בלא הסבה לכו"ע.]

[ואם לא היה זיתים אלא תמרים, היה יכול למצוא עצה להביא זיתים ולברך עליהם, כי הם חשובים יותר גם בחשיבות של מין ז'. אבל אחר זיתים אין חשוב יותר.]

אם כיוון על חביב אם מהני לחביב הימנו

ואם כיון על התפוח לבד, ולא חשב שכוונתו תפסור גם את האבוקדו, אין עימי דבר ברור בזה. דלחד גיסא י"ל שכ"ש שנפטר האבוקדו, כי הוי כמו שבירך על החביב, ולאידך גיסא י"ל שלא הועילה הכוונה אלא למה שכיון עליו.

וצדדי הספק בזה האידך מהני הכוונה להדיא, האם כי "גדול כח הכוונה", כמו שבעלמא המברך על מלפפון אינו פוטר תפוח וע"י כוונה מהני, כי גדול כוחה לפרוץ את הדינים הרגילים. ולצד זה לא מהני אלא למה שכיון לפוטר.

או שהטעם שמהני משום שנחשב כאילו בירך עליו להדיא, ושוב כיון שבירך על היותר חשוב, כ"ש שמהני לפחות חשוב ממנו. וליכי נוטה לדרך זו.⁵¹

[ואף אם יבוא מי לחוש לסברא ראשונה, נראה שבכה"ג אין מקום לחוש, שהרי לדעת כל הפוסקים בירך על היותר חשוב, שהוא המין ז'.]

אות מ"ב

מיונז משמן זית

הנה הכינו לי בביתי מאכל פלאות, שעל ידו התבררו לי כמה הלכות נפלאות, והוא מיונז משמן זית. (מיונז הוא עירוב של ביצה טרופה עם הרבה שמן.) והנה ברכת מאכל זה לכאורה העץ, כי העיקר הוא השמן, ואינו מזיק כיון שהוא מעורב עם ביצה והוי כאניגרון. ואמנם כיון שהוא נאכל עם פריכיות אורז (ריי"ז קיי"ק) יש לי לברך מזונות או אדמה לחוד עליהם.

אלא שלכאורה תליא דבר זה כמה אוכל מהמיונז, כי אם אוכל רק כדי ללפת את הפריכיה הוי באמת טפל. אבל אם אוסיף להערים הרבה יותר מהליפות הנצרך, לא ידעתי אם מברך רק העץ, או שיש לברך ב' ברכות, וצ"ב.

ואילו אכלתי כזית מהמיונז, לכאורה יש לי לברך מעי"ג על המיונז. אלא שאם שמתתי רק כדי ליפות שאמרנו שהוי טפל, א"כ אין לברך עליו מעי"ג, כיון שנפטר בברכת בור"נ שאברך על הפריכיות, כי גם בברכה אחרונה מברך על העיקר ופוטר את הטפל.

⁵¹ [אבל הרבה מהלומדים ס"ל כדרך ראשונה, שהבינו שמהני הכוונה כי ע"י הכוונה אי"ז בושח כ"כ לאותו שעבר עליו, ולפ"ז לא מהני אלא למה שכיון עליו. וכן התעצם עימי בשבוע העבר הגאון ר' אלי' קנופף שליט"א באומרו שכך משמע בדברי עמק ברכה. ולדעתי אע"פ שיש משמעות בעמק ברכה כדבריו, יותר פשוט לומר שכל מש"כ שם "בושת" וכו' (אף קודם מש"כ "ואשא משלי") אינו אלא משל בעלמא, שאינו נופל אלא בבני אנוש, ומוטב לסבול דוחק הלשון מסבול דוחק הענין, וכן הוא בקרא תורת ה' תמימה משיבת נפש. שע"ז מובן כל דינא שהרשב"א שחוזר ומברך כדי להוסיף בהודאה שנחסרה.]

ואמנם אם אוכל רק פחות מכזית מהפריכיות, וכזית מהמיונז, באופן שהוא טפל. אזי יש כאן ספק גדול, כי מצד א' הוא טפל, ומצד שני הרי אינו מברך על העיקר, שהרי הוא פחות מכזית, ושוב צריך לברך על הטפל. ובאמת כך מסתבר שכיון שאינו מברך על הפריכיות יש לו לברך על המיונז.

אלא שיש לדון מה יברך, כי בעלמא ברכת המיונז היא מעי"ג, אבל כאן באופן שהוי טפל, שמא אין לברך מעי"ג, שהרי הרמ"א כתב שהטפל איבד ברכתו וצריך לברך עליו שהכל. ושמא ה"ה בברכה אחרונה. או שמא י"ל שדוקא לגבי ברכה ראשונה כתב הרמ"א לברך שהכל, כיון שבדיעבד גם שהכל מהני. אבל לגבי ברכה אחרונה שבור"נ לא מהני דיעבד במקום מעי"ג שוב יתכן שגם לדעת הרמ"א אין לברך בור"נ.

ואמנם שאלתי פי הגאון ר' אברהם גניחובסקי זלה"ה, במי שאוכל סלט גזר פחות מכזית, ובו צימוקים שהוי ספק בריה, האם נכנס בספק ברכה מדין בריה, או שכיון שהוא טפל אין בו חשש. ואמר שכיון שכתב החזו"א בשם תוס' שהטפל אינו פטור מברכה, אלא שברכת העיקר חלה עליו. לכן כל היכא שאין ברכה לעיקר ויש ברכה לטפל, יש לו לברך עליו. וא"כ כיון שלצימוק לחד צד יש ברכה, מכלל ספיקא דשו"ע לא נפקא.

ואמנם אמר שאין הספק אם יש לו לברך מעי"ג, שהרי הוא טפל וברכת הטפל שהכל ובור"נ. וא"כ אתיא שאם יאכל צימוקים לא יהנה מידי ונשאר עדיין בספק, וכל כן יש לו לשתות חלב ובכך לצאת מהספק, עד כאן נועם צוף דבריו לזכרו תאוות נפש.

ואייתנין שגם לגבי ברכה אחרונה נשתנתה ברכתו.⁵² ויכול לברך בור"נ על המיונז לחוד, באופן שהוא ודאי טפל. ובן ספרד הנוהג כפסקי ה"ב"י שלא נשתנה ברכת הטפל, יש לו לברך מעי"ג. [והלואי ואוכל לצאת ממנו יד"ח לחוש לדעת המג"א שג"כ לא ס"ל כהרמ"א.]

וכל זה אם ודאי לו שהוא טפל, אבל היכא שלא ברירא ליה הדבר, כגון שאינו לשער מה נחשב לערימה ומה נחשב לליפות כמו שהתבאר. יזהר בנפשו שלא לברך כלום, ואין לו לברך בור"נ מספק ברכות, כי מעי"ג לא נפטר בדיעבד בבור"נ והוי ספק ברכה לבטלה.

אות מ"ג

⁵² והשתא דאתית להכי אזי אפילו אם לא אכל כזית מהמיונז ג"כ יש לו לברך בור"נ, כיון שהוא מצטרף לפריכה, כיון שברכת שניהם בור"נ. אלא שזה נ"מ רק להסוברים (הו"ד בשעה"צ) שדבר שברכתו מעי"ג לא מצטרף לבור"נ. אבל המ"ב הכריע שמצטרף, וא"כ גם אם היה חצי כזית ממעי"ג היה מצטרף.

קרקר ספק מזונות ספק שהכל

אם היה על השולחן קרקרים שחלקם ממיני דגן, וחלקם מתירס וכדו' (העשוי לרגישי מיני דגן, צליא"ק). ואינו יודע מהו, יש לו לברך שהכל מספיקא. ואם רוב הקרקרים שהובאו לכאן היו ממיני דגן, לכאורה יכול לסמוך על הרוב, כדמצאנו בבשמים של עיר של עכו"ם שסומכים על רוב גם לגבי ברכות. [שמעתי ראייה זו מהגאון ר"א זלה"ה].

ואמנם אם לקח מא' מהחבילות שעל השולחן, ואיננו יודע מאיזה חבילה לקח, לכאורה אפילו אם רוב חבילות מזונות, יש לחוש למיעוט, כי יש כאן קבוע דחנניות שאין לילך בתר רוב, והוי ספק ברכות ויברך שהכל.

ואמנם הא תינח בברכה ראשונה, אבל בברכה אחרונה נפל בבירא, שהרי בור"נ אינו פוטר מעי"ג וכן להיפך.

ואם ליפת מהני קרקרים שבספק, אזי לגבי ברכה ראשונה נראה שאף אם עשה ערימה אין לו לברך. כי הוי ספק ברכות, שמא הוא מיני דגן ובזה טפל אפילו ערימה.

ואמנם לגבי בור"נ על הלפתן מסתפקנא, אם יכול לברך עליו לבד, כיון שעל העיקר אין מברך אזי הוי כמי שאין ברכה עלעיקר ומברך על הטפל. או שכיון שבאמת יש לעיקר ברכה, ורק הוא אינו יודע מה לברך, שוב לאו כל כמיניה לברך על הטפל לחוד.

וכעת נראה שאין לברך על הטפל בכה"ג, דכי נאמר שמי שאין יודע לברך ברכת המזון, יברך עכ"פ בור"נ על הדגים שבסעודתו. אלא שאין לי גם לזה ראייה, ושמא באמת צריך.

אולי תליא בפלוגתת מ"ב ואג"מ

[ושמא יש לתלות דבר זה בפלוגתא, לגבי מי ששתה כזית יין, (שיש פלוגתא בראשונים אם חייב במעי"ג). ושתה רביעית מים, האם יוכל לברך על המים בור"נ, כי המ"ב כתב שאין יכול לברך בור"נ דשמא מחויב במעי"ג על היין ופטור על המשקים. אבל באג"מ כתב שכיון שאין יכול לברך מעי"ג עכ"פ יש לו לברך על המים בור"נ. ומקופיא נראים הנידונים שוים, וצ"ב].

אם ליפת את המסופק בזיתים

וכד נימא שצריך לברך על הטפל לחוד גם כשאינו יודע ברכת העיקר, אזי אם ליפתם בסלט זיתים, או במיונז משמן זית, לנוהגים כפסקי הב"י יוכלו לברך מעי"ג

על הפירות על הלפתן לחוד, ושוב יוכלו לכלול מספיקא גם את הקרקרים, כמו שכתב הט"ז.

אבל בני אשכנז לכאורה יצטרכו לברך בור"נ לבד, כיון שהטפל ברכתו בור"נ כבאות הקדום.

אבל זה אם לא עשו האשכנזים ערימה מהזיתים, אבל אם יערימו ע"ג הקרקר המסופק ערימת זיתים, שוב נפלו בבירא, שהרי אם הקרקר הוא ממין דגן, הוי הסלט טפל אע"פ שהוא ערימה כנ"ל () ויש להם לברך בור"נ. ואם הקרקר הוא משאר מינים, שוב אין הזיתים טפילים, ונשארה ברכתם מעי"ג, וא"כ אין מכה לרפואתם.

ועתה נראה שיש עצה למכתם, כי יכולים לברך בור"נ ממ"נ, כי אם הקרקר ממין דגן אזי הזיתים טפילים לו, וכיון שאינו יכול לברך מעי"ג, מברך בור"נ על הטפל. ואם הקרקר אינו ממין דגן אזי תחול הברכה עליו.

[אלא שעדיין נשאר להם ספק חיוב ברכה, או על המחיה, או על הפירות. ונראה שרש"אין לצי"ח מאחר מעי"ג ולא הוי למפרע הבור"נ לבטלה, כיון שחשבו שלא יוכלו לברך את עיקר ברכתו].

אות מ"ד

ברכת מאכל ספק העץ ספק מזונות

אמר הגאון רבי אברהם זלה"ה, מאכל שיש עליו ספק אם ברכתו העץ או מזונות, לא יברך מזונות לסמוך על מש"כ הבה"ל שעל הכל אם אמר מזונות יצא [חוץ ממים ומלח]. כיון שאינו מילתא דברירא, עכת"ד. [כך מצאתי ברשימתי, ולא ידעתי אם מפיו שמעתיו או משומעי לקחו].

ולכאורה כוונתו שיש לחוש לחולקים ע"ז, וגם מה שהביא הבה"ל כן בשם הפרישה, זכורני שבעיון בתו"ד נראה יותר שכוונתו במש"כ על הכל אם אמר מזונות יצא, היינו על כל מיני פת הבאה בכיסנין, שגם על הצד שהוא פת מהני מזונות דיעבד, אבל לא התכוין לומר שגם על דוחן וכל מאכל מהני מזונות.

טעם נוסף לדבריו

ואני אבוא אחרי המלך ומלאתי את דבריו, דיש לומר טעם נוסף שלא יברך מזונות מספק, כי אף אם נאמר שמהני, אי"ז מועיל כמו שברכת שהכל מוציא לכל דבר, כי שהכל הוא מטבע שטבעו חכמים על כל המאכלים שבעולם, ואח"כ הוציאו כל הפירות מהכלל וכו' וכו', אבל מזונות מעולם לא נתקן על כל דבר, ולכן גם אם מהני אי"ז משום תקנת חכמים, אלא שהוי כמי שבדה מטבע מליבו שג"כ יצא

יד"ח, כיון שאמר ברוך ושם ומלכות, וכמו שהאומר בא"ה אמ"ה יוצר האפרסקים שיצא בדיעבד. אבל הוא משנה ממטבע שטבעו חכמים ואסור לעשות כן.

וכן המברך מזונות על כל מאכל חוץ מחמשת מיני דגן, אזי גם על הצד שיצא, אינו משום שחכמים כללו את כל המאכלים בברכה זו, אלא משום שבמקרה נכלל בלשון הזה כל דבר המזין, והוי כמי שבדה מטבע מליבו שאיסורא קעביד.

ומצאתי כע"ז בחידושי רא"ל מאלין שביאר מש"כ במג"א שאם בירך על בוסר בורא פרי העץ יצא, אי"ז אותו דרגת דיעבד של המברך בורא פרי האדמה על פרי העץ. כי ברכת אדמה על פרי הוא מתקנת חכמים, משא"כ העץ על בוסר מהני רק משום שנכלל במשמעות דבריו גם בוסר, ואי"ז מתקנת חכמים. [ולדבריו מבואר למה כתב השו"ע בספק בוסר לברך אדמה ולא יברך העץ מספק אע"פ שמהני, כי עושה איסור בזה].

עצה למעשה

ולכן בכה"ג שיש לו מאכל ספק מזונות ספק העץ יש לו לברך עליו שהכל. או שיצא יד"ח בברכה שיברך על מאכלים אחרים. וזה טפי עדיף, כי בברכה אחרונה לא יהיה לו עצה אחרת, כי אין לברך בור"נ מספק, כי בור"נ לא מהני דיעבד במקום מעי"ג.⁵³

ציורים לזה

והנה זה לי יותר משלושים שנה בעולם התלאות הלזה, וטרם הכרתי מאכל שיהיה דומה גם למיני מזונות וגם לפרי העץ. ואולי לעת"ל יהיה ספק זה, כי עצי השדה יוציאו גלוסקאות ויש לדון אם יברכו עליהם המוציא או העץ. [ומקופיא נראה כצד האחרון, כי זכורני שברכת המוציא נתקנה כיון שא"א לומר בורא, מאחר שאי"ז כברייתו. וכע"ז בהו"א דגמ' אודות שמן זית.⁵⁴]

אלא שיש למצוא ציורים בזה ע"י תערובת, כגון תערובת גריסים ותפוחים ואינו יודע מה הרוב, אלא שזה דבר שטות, כי כל שיש בו מה' מינים אע"פ שאינו רוב מברך עליו.

⁵³ אמנם זכורני שכתב בפמ"ג שעל הצד שמעי"ג דאורייתא, אזי מהני עכ"פ מדאורייתא לברך בור"נ, ושאר עליו רק חיוב דרבנן. וא"כ יש תועלת לברך על מאכל אחר בור"נ. אבל על מאכל זה אין לברך, כי גם אם מהני דאורייתא, הרי מדרבנן הוי ברכה לבטלה, כנלע"ד פשוט, אלא שכדאי למצוא ראיה לזה. [ולענין דינא דדאי אין צד להסתפק בזה, שהרי יש לחוש לרוב פוסקים שהוי מעי"ג דרבנן, ושוב לא חיילא כלל הבור"נ].

⁵⁴ אלא שראיתי באיזה ספר שעל המן היו מברכים המוציא לחם מן השמים, אע"פ שהוא כברייתו. ושם רק שטו העם ודכו הם היו מברכים המוציא, ואילו האוכלים אותו כמו"ש, היו מברכים בורא לחם. והכל בלא ידיעה כמגשש באפילה.

אבל יהיה ציור באם יש לו מאפה תפוחים (קוגל שטורדל) שיש בו קמח, ואינו יודע אם בא לדבק וברכת המאפה העץ, או שבא ליתן טעם וברכתו מזונות. וע"ז נאמרו דברי הגאון שאין לברך מזונות מספק.

אות מ"ה

מאכל שיש בו ממיני דגן והתחייב בו בבור"נ אם מהני לברך מעי"ג ממקו"א

ליל ראשון של חנוכה, היום אחר הדלקת הנרות נשאלתי ע"י הטלפון מת"ח נכבד מה הדין במי שאכל שוקולד עם מעט מיני דגן,⁵⁵ שברכתו הראשונה מזונות משום שיש בו מיני דגן ליתן טעם, אבל ברכתו האחרונה בור"נ, כיון שאין כזית מהמיני דגן. ועתה שואל הת"ח שאכל גם מיני מזונות ממקו"א, האם עתה שמברך מעי"ג כבר פוטר את השוקולד ג"כ, או שכיון שכבר התחייב בבור"נ חיובא לא פקע.

ואמינא שאילו היתה השאלה ממי שאכל חצי כזית שוקולד וחצי כזית מיני דגן שמבירך בור"נ, ואח"כ אכל עוד חצי כזית מיני דגן, לית דינא שא"צ לברך בור"נ, כיון שהחיוב היה רק ע"י הצטרפות המין דגן, ועתה הוא מצטרף למין דגן.

אבל כאן שהחיוב בור"נ הוא משום שאכל כזית שוקולד, יש לדון שמא אין מועיל מה שאכל עוד כזית מעוגה, כיון שלגבי המאכל עצמו לא היה השוקולד טפל אל המין דגן, שוב לא מהני מה שבמאכל אחר יש שיעור של ברכה מעי"ג. ולאשר המה ימי ניסים, נזכרתי שציינתי לי ראייה בענין זה משו"ע הרב.

משמע מדברי הרב שלא נפטר

ושמתי עיוני בכתבי מאז, ומצאתי ציון לדברי סבה"נ ג' ב', שכתב בציור שאכל מאכל שיש בו ממיני דגן, שברכתו הראשונה מזונות, ולגבי ברכה אחרונה יש בו ספק אם מברך מעי"ג או בור"נ. [הוא איירי שם לגבי עירוב דבש וקמח שיש בו פלוגתא אם מצטרף הדבש לכזית דגן, וכתב שראוי להחמיר לאכול כזית ממיני דגן ועוד כזית מדבר שברכתו בור"נ.

לכאורה מוכח מדבריו שאע"פ שאכל כזית דגן בפני עצמו ממאכל אחר, עדיין לא פטר את חיובו של בור"נ, שהרי אם היה ס"ל שמיד שהתחייב בברכת מעי"ג כבר נפטר מבור"נ, לא היה צריך לאכול גם דבר שברכתו בור"נ. וע"כ חזינן שס"ל שכיון שבמאכל זה אין הדבר שברכתו בור"נ טפל, לא מהני מה שאוכל במאכל אחר כזית מעי"ג, כיון שבמאכל הראשון לא היה הבור"נ טפל למעי"ג.

⁵⁵ כאן קורים לו "פסק זמן"

קושי ההבנה בזה

אלא שיש בדבר זה מקושי ההבנה, שהרי אם אכל חצי כזית קרקר עם כזית טונה, שעתה חייב לברך בור"נ על הטונה, כיון שלעיקר [שהוא הקרקר] אין חיוב ברכה. והשתא לדברי הרב אתיא שאפילו אם יאכל עוד קרקרים וישלים לכזית עדיין ישאר חובת בור"נ עליו, זה ודאי מילתא דלא מסתברא.

ואמנם יש לחלק בין הנידונים, כי בציור הנ"ל השוקולד שאכל תחילה הוא מאכל בפנ"ע ואינו מתאחד עם העוגה שאכל אח"כ, וא"כ עדיין י"ל שהוקבעה ברכתו להיות בור"נ, משא"כ בנידו"ד שמה שהשלים אח"כ לכזית הוא מאותו קרקר עצמו, יותר מסתבר שהמע"ג שמברך על הקרקרים יחולו גם על הקרקר הראשון שאכל, וכבר יפטרו גם את הטונה אשר עליו.

אלא שעדיין אי"ז מוכרח, ויתכן שכיון שרק בקרקר הראשון היה טונה, נחשב כמאכל בפנ"ע, ואין שאר הקרקרים מצטרפים עימו, להיכלל בברכתו.

ואם נימא כן, יש לדון אם גם בשאר הקרקרים אכל עם טונה, אבל בקרקר הראשון היה כזית טונה, ובשאר אין כזית, האם נימא שכיון שכולם סוג אחד של מאכל מהני הברכת מעי"ג שמברך בסוף לכולם. או דילמא שכיון שבאכילה הראשונה שאכל לא היה הטונה טפל לגבי ברכה אחרונה, שוב לא יפקע החיוב ברכה שלו. וכעת דבר זה נראה רחוק מהשכל.

[וככל הדברים האלו יש גם לדון במי שליפת את הקרקר בסלט זיתים (טחון גס), האם התחייב גם בברכת על הפירות.⁵⁶]

שוב ראיתי שכבר כתבתי קצת בענין זה לעיל אות ל"ב עי"ש.

אות מ"ו

תמר פרוס ואבוקדו שלם

הנה לפני תמר ואבוקדו שלם, והתמר קודם לאבוקדו אף אם אינו שלם, שהרי מין ז' קודם לשלם, ואפילו אם האבוקדו חביב עלי יותר יש לברך על התמר, כי מין ז' קודם לשלם וחביב יחדיו. [לדעת הרא"ש שמין ז' קודם לחביב].

אמנם באופן שהאבוקדו חביב, יש לכוין להדיא לפוטרו, שאל"כ יש לחוש לדעת הרמב"ם שמדינא דהרשב"א יש לברך עליו.

⁵⁶ [ואע"פ שבטפל לרמ"א מברכים בור"נ, נראה שזה דוקא בטפל שבא להטעים שאיבד חשיבותו, משא"כ בזה שהוא טפל רק משום הליפות לא אבדה חשיבותו, וצ"ב.]

ועכשיו עלה בדעתי להסתפק האם יש מעלה להשאיר את האבוקדו בשלימות בשעת הברכה, כדי שתחול הברכה עליו בעודו שלם, או דילמא שכיון שאינו מברך עליו ממש, אין שום נ"מ אם הוא שלם או פרוס.

וכעת נ"ל פשוט כסברא הב', אלא שחיובא עלי רמיא להביא ראיה לזה, ואקווה לקל גומר עלי שאזכה לנצח על מלאכת בית ה'.

אות מ"ז

עוגת ביסקוויטים עם תערובת שוקולד וגלידת "קסטה"

עוגה העשויה מביסקוויטים ועליהם מין תערובת שוקולד, [שאינו נדבק ע"י אפיה, אלא משימים תערובת זו על הביסקוויטים ומתאחדים יחד ע"י ההקפאה].

נראה שאע"פ שהמ"ב כדי להטפיל את המרקחת אל הדובשנים הצריך שיאפו יחדיו, אין הענין בזה שצריך אפיה בתנור דוקא, אלא עיקר המכוון בזה שיתאחדו להיות מאכל א', וא"כ מה לי אם מתאחדים ע"י ריבוי חום או ע"י ריבוי קור, כיון שמתאחדים להיות מאכל א' כבר אמרין שמברך על העיקר, שהוא המיני דגן שבמאכל זה.

וגדולה מזו נתחדש לי על גגו של ציון רשב"י, שלא הצריך המ"ב שיאפו הרקיקים עם המרקחת יחדיו אלא במרקחת שאינה מטעימה את הרקיקים, אבל בכיסנין עם גבינה, פוטר אפילו עם הרבה גבינה, כמוש"כ בבאה"ט סימן ר"ח כיסנין עם גבינה **הרבה**.

אם יש לברך מזונות על גלידת "קסטה"

ושמעתי מי שאמר שעל גלידת "קסטה" [שהוא ב' ביסקוויטים וגלידה (איים קרים) קפוי בתווך]. צריך לברך ב' ברכות. כיון שבמ"ב מבואר שהיכא שהדובשנים טובים למאכל שוב אינם טפילים למרקחת אע"פ שנעשו שלא לטנף את הידים. ובכה"ג אם נאפו הדובשנים עם המרקחת מברך מזונות בלבד, ואם לא נאפו מברך ב' ברכות. וא"כ כיון שבקסטה הנ"ל יש טעם טוב לביסקוויטים, וכן לא נאפו יחדיו יש לברך ב' ברכות.

והנה אע"פ שפשטותם של דברי המ"ב משמעין כוותיה, כד נעיין בסברת הדברים נמצא שלא כדבריו בתרתי.

חזא שכל הסברא לברך ב' ברכות אם לא נאפו יחד הוא משום שהוי כב' מאכלים, אבל כל שכל תחילת הוויתו ומעשהו להתאחד עם הגלידה, וכ"ש שנקפאים יחדיו, אין סיבה לחייבו ב' ברכות, אלא יש לברך על העיקר ולפטור את הטפל.

ותרתי מה דקאמר שכיון שהביסקוויטים טובים למאכל יש לברך עליהם בפנ"ע, נראה דלאו שפיר קאמר. כי הסברא לומר שאין הדושנים טפילים כיון שהם מוטעמים בפנ"ע הוא משום שאצל המ"ב בדורו אם היו הרקיקין באים רק עמ"נ שלא לטנף את הידים לא היה סיבה להטעימם, וכיון שחזינן שהביא במקום רקיקין דובשנים מוטעמים אות הוא שאי"ז רק שלא לטנף את הידים.

אבל אנן דור עני בדעת ומפונק מנוער, אין שום הוכחה מהטעמת הביסקוויטים שדעתו גם עליהם לחוד, כי אם לא יהיו הביסקוויטים מוטעמים לא יאכלם איש, אע"פ שמצילים מטינוף הידים, וחזר הדין להיותם טפילים כדין רקיקים דהשו"ע.

נמצא שלדינא נראה שיש לברך שהכל ובור"נ לחוד.

להיזהר לחתוך גם מעט מהגלידה בשעת ברכה

[וראוי להשתדל שבעת הברכה יעלה לו בחתיכתו גם מעט גלידה, ולא רק מהביסקוויט, כי נכנס בזה לפלוגתא רבתי אם הטפל ברכתו שהכל, כ"ש בכה"ג שאוכלו לפני העיקר. וכן יש בזה ספק אם יש בזה דינא דהרשב"א, כי המברך על הטפל אינו פוטר את העיקר, אפילו באותו חתיכה לרוב פוסקים באין כוונה מפורשת (לפטור את הגלידה, ושמא מהני אף אם מכוין לגמור את הגלידה.) ויתכן שמעלת "עיקר" מעולה יותר ממעלת מין ז', כמו שהאריך בביאור ענינים אלו בקו' דינא דהרשב"א.]

אות מ"ח

הפסק בנט"י לדבר שטיבולו במשקה

בא לאכול עוגה ועגבניות חתוכות, ונטל ידיו לעגבניות כיון שהיו שטופות ומשקה טופח עליהם. [ואוכלם בידו, כי אם אוכלם במזלג המ"ב היקל בזה.] ועתה יש לדון האם יש לו לברך על העוגה או על העגבניות.

ולכאורה נראה דיש להקדים את העגבניות כדי שלא יהיה הפסק בין נט"י לאכילה, שאע"פ שלא נתפרש שיש הפסק גם בדבר שטיבולו במשקה סברא היא.

ואין לומר שאין האכילה הפסק, שהרי כתב השו"ע לברך שהכל לפני נט"י כדי לפטור משקים שבסעודה, וביאר המ"ב משום הפסק.

אם צריך ניגוב לפירות

והיכא שנוטל רביעית לא ידעתי אם צריך לנגב ידיו לפירות, כיון שליכא מים טמאים, וליכא מיאוס כמו בפת, וצ"ב.

אות מ"ט

מציות לבן וביצה

הנה לפני מציות לבן (מין גבינה רכה) וביצה מבושלת, וודאי יש להקדים את המציות, כיון שברכתם מזונות, וגם להיותם ממין ז'.

וברכת שהכל יש לי לברך על הביצה כיון שהיא שלימה, גם אילו הלבן היה לי חביב יותר, כיון שקימ"ל שלם קודם לחביב.

אם אוכל שלם קודם למשקה

[ואם כי היה מקום לטעון, שכיון שהלבן הוא משקה, שוב אין להחשיבו כפרוס, שהרי אין שייך בו מעלת שלימות ושוב אינו נחשב כחסר ממנה, וא"כ שמא אין מעלה לשם על גביו כיון שאינו פרוס. ולפ"ז יהיה הדין שיש להקדים החביב.

אלא שיותר פשוט לומר שמעלת השלם אינו משום שאין לו את חסרון הפרוסה, (חסרון השלילי) אלא משום מעלת השלימות שיש לו (באופן חיובי) וממילא חזר הדין שיש להקדים שלם אף על משקה.⁵⁷]

באופן שהלבן טפל

ואמנם בהיות שאוכל את הלבן יחד עם המציות, א"כ הם טפילים למציות וא"צ לברך עליהם כלל.

אלא שבמציות אין די בער את כל הלבן, וכשישאר לי מעט לבן בסוף אוכלו לבד עם כפית, וא"כ אצטרך אז לברך שהכל.

ובזה יש לדון, האם אצטרך להפסיק באמצע אכילת הלבן לאכול את הביצה כדי להקדים את השלם, או שכיון שאני באמצע אכילת הלבן [שהרי אכלתיו תחילה בתורת טפל.]. א"צ להפסיק לאכול מאכל אחר, כי אי"ז דרך אכילה, ודומה למש"כ הרמ"א שאם אינו רוצה לאכול אין עליו דין קדימה, אף כאן אינו רוצה לאכול עכשיו את הביצה. או שמא שאני אינו רוצה כלל מאינו רוצה עכשיו.

ואם ישאר רק מעט לבן א"צ לברך עליו כלל, כמוש"כ המ"ב שאין לברך על הרקיקין שבאים לאכול עמם את המרקחת שלא ייטנפו הידיים ממנו. אזי אף אם נשאר מעט רקיקים א"צ לברך עליהם שנית.

⁵⁷ בר מין דין י"ל באופן פרטי לגבי לבן שאי"ז ספק נכון, שהרי בקה"י החדשים לברכות סימן ט' כתב שלבן קודם שניערוו הוי כמאכל, ורק אחר הניעור דינו כמשקה. (כן הביא משמו בפניני הגאון רבי אברהם זלה"ה פרשת ויחי.)

וגדר "מעט" בזה נראה שכל שלא היה טורח בהבאתם בפנ"ע וכל סיבת אכילתם היא רק משום שכבר הובאו מחמת המרקחת. אבל כמות גדולה שהיה מגישה לשולחן גם בפנ"ע, ודאי שאינה טפילה. וכיו"ב הוא בלבן.

אות נ'

בירך על תערובת איסור חד בחד

בירך על ביצת נבילה שהתערבה

והנה יש לדון אם התערבה ביצת נבילה שאסורה דרבנן עם ביצה אחרת שאסורים שניהם כי הוי חד בחד שאפילו בדרבנן אין ספיקו לקולא כי איתחזק איסורא.

מה הדין אם בירך עליה שהכל האם נפטר הלבן בברכה זו, או שנחשב כדבר איסור ואמרינן בוצע בירך ולא יצא יד"ח. והנה אילו היו ב' ביצים של איסור לכאורה פשוט הדבר שלא יצא דאמרינן כל דפריש מרובא פריש. אלא שבהאי יש לדון, האם נחשב כאיסור חדש דרבנן, כיון שאיקבע איסורא, או שנחשב כספק איסור, ונימא ספק ברכות להקל.

אות נ"א

בירך על ענבים אם פטר בננה

לפניו ענבים ובננה, יברך על הענבים תחילה, לחוש לדעות הסוברים שגם באין ברכותיהם שוות יש דין קדימה למין ז'. ואמנם יש לו לכוין להדיא שלא לפטור את הבננה, שהרי אע"פ שהשו"ע סתם שמוזיא"ש (הוא הבננה) ברכתו אדמה, הרי בשו"ע הרב כתב שהוי ספיקא דדינא שמא ברכתו אדמה, וא"כ לא יוכל לברך עליה אדמה.

ואע"פ שכתב הפמ"ג שמסתמא לא מייחית איניש נפשיה בספיקא, והוי ככונה מפורשת שלא לפטור, הרי כבר העיר בזה ביביע אומר שמדברי הבה"ל שכתב שיש לחוש שפת פוטרת את הפהב"כ שמא באמת היא פת, חזינן שלא ס"ל כהפמ"ג. ואף שהם דברים מחודשים הרי לא מצאתי לע"ע בר נגר דלפרקינהו.

ואמנם יש לדון בדבר זה, הן למש"כ מפמ"ג והן אם מכוין להדיא, האם אין לו שייכות לפלוגתת תבואות שור ופר"ח אם מהני כוונה להדיא שלא לפטור. ולכאורה באמת כל הנ"ל הוא רק לפר"ח, ואילו לתו"ש לא מהני כוונה שלא לפטור. [אבל כבר כתב שבט הלוי דסוגיין דעלמא כפר"ח].

והנה אם לא כיון שלא לפטור, יש למצוא לו עצה נפלאה, שיברך מעי"ג על הענבים, והדר יאכל את הבננה, ויוכל לברך עליה האדמה כדין.

[ואין לומר שכיון שיש לך צד שבאמת הוא העץ הו"ל כברכה שא"צ, כי לעיקר הדין נקטינן שהוי אדמה, ואין שייך מעי"ג גביו, ועוד שיש פוסקים שכתבו דרשאין לעשות גרם ברכה שא"צ בשביל לצאת מספק ברכות.]

אבל אם בירך על תפוחים, שבזה אינו יכול לברך בור"נ, כיון ששייך גם לבננות, צע"ג מה יעשה. ולכאורה יש לסמוך על הפמ"ג, דאף אם נימא שהבה"ל פליג, הרי אית לן צירוף של סתימת השו"ע שבננות הוי ודאי העץ.

כן נראה לענין הוראה. אבל המדקדק במעשיו שמא ראוי לו להחמיר לברך אדמה על דבר אחר, וצ"ב.

בירך על מלפפון אם פטר טחינה ובמבה

כיו"ב יש לדון במי שבירך על מלפפון וכיו"ב אדמה, ובא לאכול טחינה, שהיא עכ"פ ספק אדמה. [אם לא ודאי.] האם רשאי לברך שנית על הטחינה שהכל כמנהגו מאז, או שיש לחוש שנפטר בברכה שבירך על המלפפון, והוא ממש נידון הנ"ל.

ועתה מצאתי בתוך כתבי נכתב בשם הגאון רבי מרדכי גרינפלד שליט"א שאין לברך שהכל על הטחינה אחר שבירך אדמה על מלפפון, וכן על הבמבה, כיון שיש צד שהם אדמה. [כיון שרוב התירס נטחן. וצ"ב מ"ש מפת קטנית שכתבו תר"י ב' ביאורים למה הוי שהכל.]

וכן אמר שמהני כוונה שלא לפטור, כי לא קימ"ל כתבואות שור, והן הן הדברים שכתבתי לעיל.

אלא שלא ידעתי להכיר מבין ריסי עיני הגאון שליט"א אם כיון רק לענין הלכה, או גם לענין מעשה. כי אין להכחיש שאין מנהג העולם להיזהר בזה. ושמא יש לסמוך על הפמ"ג, עכ"פ לגבי שלא למחות.

וא"כ ראוי לכתוב קונטרס ללקט בו כל מאכלי הספיקות, שמברכים עליהם שהכל רק מפני הספק, לידע ולהודיע שאם בירך על מאכל אחר את הברכה היותר מעולה שלו, אין לברך שנית. וכבר החילותי ללקט ועתה אין עיתותי בידי לגמור המלאכה, ואשר יגש למלאכה זו אגיש לו מלאכתי בחפץ לב, גם בכסף מלא אקנה ממנו חיבורו, כי הוא נחוץ לי.

אות נ"ב

י' חידושי דינים במין קבוקים [בוטן מצופה] הנקרא "קראנץ ישראלי"

הנה זה כמה שנים שהתחילו לייצר מין חדש של "קבוקים" (הם בוטנים מצופים בבצק) אשר עשוי מקמח אורז ומעט קמח תירס, ולא מקמח חיטה ככל שאר הקבוקים. וארצה לחפש עשר נ"מ העולות מזה לגבי הלכות ברכות, וה' יעזריני למען שמו.

א. הנה ברכתו הראשונה מזונות, כדין אורז מעיקר הדין. אבל המחמירים לחוש על אורז שלנו שהוא דוחן, ומברכים עליו שהכל, כדברי שו"ע הרב, יש להם לנהוג כן גם במאכל זה. וכן הנוהגים לברך מזונות ואדמה על מאכלים אחרים לפטור את האורז, יש להם לנהוג כן גם במאכל זה. [ומעודי תמהתי למה נוהגים להחמיר ולברך חוץ ממזונות ואדמה גם ברכת שהכל, הרי בברכת מזונות ואדמה יוצאים ממ"נ. וכמעט אמינא שהוא טעות שנשתרבבה להיות שהיו שנהגו כדעת הרב לברך שהכל, לכן כשבאו להחמיר טעו לברך את כל הברכות שנהגו לברך עליו. אלא ששאלתי זקנים ואמרו לי שהוא מנהג ותיקין, ואין לזלזל בו, ואמנם עדיין נשאר מצוה לישבו.

אמנם במאכל זה ודאי צריך לברך ג' ברכות אלו, כיון שעל הצד שאורז שלנו דוחן הוא, א"כ נעשה כפת קטניות שברכתו שהכל, כיון שנטחנה. ושמא גם זה ישוב למנהג, שעשו כן כדי לצי"ח גם בפת אורז, וצ"ב.] ב. ויש לדון אם הבוטן טפל בברכתו לציפוי, כי בשלמא בציפוי של דגן י"ל שכל שבא ליתן טעם הוא העיקר, אבל באורז מאן יימא לן שהציפוי עיקר דילמא הבוטן עיקר. ובערינו בני ברק יצ"ו כל ערב ר"ה לאילנות היה הרב דמתא זצ"ל מפרסם בחוצות קריה, שברכת הקבוקים מזונות, והזדמן לי להיות עימו בקידושא רבה בצפרא דשבתא ושאלתיו על ברכת מאכל זה, אם הבוטן עיקר הוא הציפוי. והרבה להסתפק בזה ולא הכריע.

[ואמנם אמר שהמנהג לברך על עיסה הנעשית מקמח אורז שהכל ולא מזונות, ולכאורה לא היתה כוונתו דוקא על פת אורז, אלא על כל אורז וכדעת הרב בעל התניא נקיט. כי לעיקר הדין שברכתו מזונות לכאורה אין נ"מ בין אורז לפת אורז.]

ולענ"ד נראה שעיקר הכוונה באכילת מאכל זה הוא על הציפוי, שהוא מתובל ביותר ובו עיקר טוב טעם המאכל, אבל הבוטנים כמעט ואין נרגשים, ובמיוחד משימים בו בוטנים קטנים ודלים, כי אין הם העיקר במאכל זה.

ג. בדיני קדימה יש הרבה להיזהר בזה, שאם מונח לפניו קבוקים רגילים וקבוק מאורז, יש לו לברך על הרגילים, כיון שמין ז' קודם לאורז. [ואפילו אם היו משיפון, היו נחשבים כמין ז' לגבי אורז.]

א"כ יותר חביב קבוק זה, ובאנו לפלוגת הרמב"ם והרא"ש, ונקטינן לעיקר שמין ז' קודם, אבל אין למחות ביד הנוהג להקדים החביב.

ד. וכן לגבי דינא דהרשב"א יש לידע שאם בירך על קבוק זה לא פטר קבוק מקמח חיטה, א"כ כיון בהדיא לפוטרו שאז מהני.

אבל אם הוא חביב יותר לא יברך שוב על הקבוק הרגיל, כיון שלדעת הרמב"ם בירך על החשוב.

ה. ואם קובע סעודה על קבוקים רגילים מברך ברכת המזון, כדין קובע סעודה על פת הבראה בכיסנין, אבל בקבוק זה לא מהני קביעות סעודה ומברך בור"נ אף אם יאכל חצי שיעור חלה ממנו.

ו. הובא לפניו שיעור קביעו"ס מקבוקים מברך עליהם המוציא, ואם ימצא ביניהם גם קבוק זה מאורז לא נפטר בברכת המוציא, כי אינו בא מחמת הסעודה, ויש לו לברך עליו מזונות.

ז. [ואם שכח ובירך מזונות אע"פ שאוכל קביעו"ס, יש לדון אם נפטר קבוק זה בברכת מזונות זו, כי לחד גיסא הרי בירך מזונות, ולאידך גיסא הרי ברכה זו מועלת רק בדיעבד, ושמא לא פטר אלא אותו המאכל עצמו. ולכאורה נידון זה תליא באם בירך אדמה לע תפוז אם פטר תפוח, שהיה לי פשיטא שנפטר, והגאון רבי מרדכי גרינפלד שליט"א אמר לי שהעיקר שלא נפטר וציוה לעיין במאמר מרדכי, וטרם הבנתי עומק דבריו.]

ח. ובתוך סעודת פת, אם הובא לפניו קבוק רגיל, יש לברך עליו מזונות, כמוש"כ בשו"ע. ואע"פ שהמ"ב עירער שאין לברך על פהב"כ כיון שהיא ספק פת, הרי קבוקים זכו לכל השלוש תנאים של פהב"כ, שהרי הם גם ממולא גם נכסס וגם נילוש. [ואע"פ שבשביל תנאי של ממולא צריך שיהיה נרגש טעם המילוי בעיסה, לכאורה אין הפירוש שיהיה נרגש בעת אכילת העיסה לבד, אלא בעת שאוכלה יחד עם המילוי.]

אמנם הרשב"א ס"ל שאין לברך כלל על פהב"כ בתוך הסעודה, אע"פ שהיא ודאי פהב"כ, דכיון שע"י קביעו"ס נעשית כפת, שוב גם בתוך אכילת פת טפילה היא לו.

וראיתי בתשובת שבה"ל שכתב שראוי לחוש לדבריו. ולכאורה כוונתו לחוש להחמיר שלא לאכול, אבל לא מסתבר שהתיר לאכול בלא ברכה משום שחשש לשיטה שלא הובאה בשו"ע ונו"כ.

אבל בקבוקים אלו גם לדעת הרשב"א יכול לברך עליהם מזונות בסעודה, כיון שהם ודאי מזונות ולא מהני להם קביעו"ס כנ"ל.

ט. הנה הוראת הרבנים לפתוח ג' בטונים כאלו להחזיקם בנקיות מתולעים, ורבות הסתפקתי אם אחר שפותחם ומפריד הציפוי מהבוטן, האם ג"כ

מברך מזונות על הבוטן, או שכיון שכבר הופרד יש לברך ברכה מיוחדת לכ"א לבד.

והנראה בזה שעדיין מברך ברכה א' לכולם, והיינו מזונות, כיון שלא הובאו כאן הבוטנים בפנ"ע, ודומה למש"כ המ"ב שעל הרקיקין שהובאו לאכול עם המרקחת כדי לא לטנף את הידים, אין לברך אע"פ שכבר נגמרה המרקחת. כיון שכל תכלית הבאתם היתה עבור המרקחת. אמנם בקבוקים אלו זה כבר חידוש יתירה, וצ"ב שמא מברכים ב' ברכות. י. הנהגים להחמיר לברך מזונות בשבת על ב' עוגיות משום לחם משנה, יזהרו לברך על ב' קבוקים של דגן, ולא יצרפו של אורז, כי לכאורה אין שם פת עליו.

אות נ"ג

אשר יצר וברכת המזון מה קודם

זה פעמים הרבה שאיני יודע מה לעשות כשיצאתי לביהכ"ס קודם ברכת המזון, מה יש לי לברך קודם האם ברכת המזון כיון שהוא מקודש, כמוש"כ רע"א בשם הירושלמי, או שאשר יצר קודמת כיון שהיא תדירה.

[כמוש"כ במ"ב מתשובת רש"ל שאשר יצר קודם לבור"נ כי היא תדירה, ואין להקשות שיש אנשים שמברכים יותר בור"נ מאשר יצר, כי גדר תדיר הוא שתדירותו בחובה, ואין שייך בלא אשר יצר, משא"כ בור"נ יכול לשתות הכל תוך הסעודה, ומדומני שכ"ז נכתב בתו"ד מהרש"ל.]

ועכשיו שאלתי פי הגאון רבי מרדכי גרינפלד שליט"א, ואמר לברך אשר יצר קודם, כי אינו בדיני קדימה כלל, כיון שאסור לאחר, כי היה ראוי לברכו תוכ"ד, רק שאי אפשר ומאחרים אותו, אבל יש להקדימו ככל האפשר.

והשקפה זו היתה לי לחידוש, כי עתה חשבתי שגדר הקדמת אשר יצר היא רק מנהג טוב כדי שלא יתחייב שוב בברכה ויהיה לו ספק אם צריך לברך ב' פעמים כדברי השו"ע כי הוי כתפילה, או כדעת הרבה פוסקים שהביא המ"ב, אלא שזה זמן רב שלא חזרתי הלכות אלו ויש לי לעיין בזה, כי אולי הם דברים מפורשים. ולכאורה זה ביאור ההלכה בסימן קס"ה שהנוטל ידיו ורוצה לאכול לא יאחר את אשר יצר לאחר ברכת המוציא, אלא או יברך אחר הנטילה קודם האכילה [וכתב החזו"א שכן נוהגים.] או שיטול ידיו באופן שלא מהני לסעודה.⁵⁸

⁵⁸ ויש נוהגים לטמאות את ידיהם בין נטילה לנטילה, והיינו ליטול על ימין, וליגע שמאל בימין, וליטול שמאל, וליגע ימין בשמאל וכן ג"פ.

אות נ"ד

חשבון של דיני קדימה

לפני לארוחת הצהריים, ביצה שלימה קלופה, עגבניה שלימה, חצי קולורבי בקליפתו, וטחינה. ועתה יש לי לדון מה הם סדר הברכות.

ולכאורה העגבניה קודמת לכל, כי ברכתה אדמה והיא שלימה. [ולא ידעתי למה העולם נוהג לחתוך את הירקות ואח"כ לברך עליהם, מאי שנא ממה שנתבאר בסימן קס"ח אודות ברכת המוציא שיש לברך על הדבר בשלימותו.]

ואף אילו הקולרבי היה חביב לי יותר, יש לי לברך על העגבניה, כי קימ"ל שלם קודם לחביב.

האיך יתכן ששלם שהוא רשות קודם לחביב שהוא חיוב

ובאמת יש להעיר ע"ז מדברי תר"י שהובאו להלכה בפמ"ג שכל הקדימות הם חיוב, והעובר עליהם "אפשר בר נידוי ומכות מרדות", אבל קדימה של שלם היא רק מצוה מהמובחר. והשתא יש להקשות האיך יתכן שקדימה של חביב שהיא חיובית תהיה מאוחרת לקדימת השלם שהיא רק מצוה מהמובחר.

ומזה חזינן שאמת המידה של חשיבות אינו נמדד באותו אמת המידה של דחוף. [ובל"א נישט ידער זאך וואס איז מער וויכטיג איז מער חשוב.]

דוגמאות ומשל בזה

כלומר שיש דברים שהם יותר מחויבים, אע"פ שאינם חשובים כמו דברים של רשות. ודוגמא לדבר תפילה במנין, ותפילה עם הנץ החמה. שיש חיוב להתפלל במנין, ואין חיוב להתפלל עם הנץ, ואעפ"כ תפילה עם הנץ דוחה לתפילה במנין. וכן תפילה בתוספת כוונה דוחה תפילה במנין,⁵⁹ אע"פ שאין חיוב גמור להתפלל בתוספת כוונה.

⁵⁹ והראיה שהרי שרי לאכול קודם התפילה כדי שיוכל להתפלל בכוונה, וטפי עדיף להתפלל ביחידי ולא להצטרך לאכול לפני התפילה, כמוש"כ בבה"ל וראיתו מגמ'. [וצ"ע דהגמ' איירי קודם מוסף, שלמ"ד שהוא איסור גדר איסורו כמו קודם קידוש, של"מ שאיסור זה הותר מכללו אצל חולה, ושמא רק איסור זה דוחה תפילה במנין. וגם יש סברא לזה, כי קודם שחרית משמע שלא נאסרה עצם האכילה, אלא הדרך גאוה שבה, ושוב יתכן שכיון שאוכל כדי להתפלל במנין כבר אי"ז כלל דרך גאוה, ואי"ז בגדר "דחוייה" אלא "הותרה". ומדומני ששאלתי דבר זה קמיה דהגאון ר' אברהם זלה"ה ואמר שחזינן שהמ"ב ס"ל שהאיסורים שונים.]

ואין לדחות דהטעם ששרי לאכול אי"ז משום שכוונה עדיפא מאכילה, [שעדיפא ממנין] אלא משום שהוא חלש לא נאסר לו כלל, דא"כ גם לצורך מנין לישתרי, ועדיין צ"ב. עוד ראיה יש מדחזינן שסמיכות גאולה לתפילה בשחרית יותר חשובה ממנין, שאם בא בשעה שהציבור מתחילים שמו"ע לא ידלג ברכות ק"ש כדי להספיק תפילה במנין. [לאפוקי ערבית שמעיקר הדין מנין

וכמשל לדבר המביא דורון למלך לא יחושו לו אם בשעת ההבאה לו יוכל לפרוע את המס המוטל עליו, כי הרבה יותר נח"ר יש למלך מהבאת הדורון מאשר מנטילת המס.

ואמנם הרבה יש להיזהר בדברים אלו למדוד הכל בפלס ההלכה, שהרי ודאי לא יאבה המלך למביא דורון אם לרוב טרדתו ישכח מללבוש א' מלבושיו ויבוא ערום לפני המלך, וכ"ש אם בדרכו יבעט בא' מבניו וכיו"ב, ודי ברמיזא.

עוד ביאור בזה

ובקונטרס דינא דהרשב"א הקשה כנ"ל, והוסיף להקשות לגבי דינא דהרשב"א שכיון שאין דינא דהרשב"א בשלם א"כ לגבי דינא דהרשב"א החביב חשוב הימנו. והאיך יתכן שאם לפניו שלם וחביב יצטרך לברך על השלם ולחזור ולברך על החביב.

וביאר שאע"פ שאין דינא דהרשב"א בשלם, וגם אין חיוב להקדימו, אעפ"כ היכא שמברך עליו נחשבת ההודאה גדולה יותר מההודאה על החביב ונפטר בסתמא.

ועתה חלש ליבאי ואין בכוחי להעמיק העיון, אבל יש לי הרגשה ששתי הסברות שוות, ורק נכתבו בנוסחאות שונות, והטעם שלא כתב בקונ' הנ"ל כדברי, כי אין הדרך לכתוב כנוסח זה בספרי הלכה, אבל הן הן הדברים וצ"ב.

טהור דינו כחביב

רק זאת אציין ששוב חזינא שאע"פ שאין הקולרבי חביב עלי יותר מהעגבניה, הרי דינו כחביב, כיון שהעגבניה נשטפה והקולרבי עדיין אדמת קודש עליו,⁶⁰ וניכר שלא בא במים, וא"כ הוא פרי טהור, וכתבו התוס' מירושלמי שטהור קודם לטמא, ולגבי נקי [שדינו כחביב] איזה שירצה יקדים, והו"ד בטור ויליף מינייהו התוס' לגבי פת ישראל, שדינו כמו פת טהור.⁶¹ נמצא שהקולרבי דינו כחביב, והוי כל הנידון דלעיל נ"מ בפועל ממש.

עדיף, אמנם מתאמרא משמיה דהגרשז"א שאין לנהוג כן. [ואעפ"כ כוונה עדיפא מסמיכת גאולה לתפילה, שהרי אבוא דשמואל ולוי כשיצאו לדרך היו מתפללים ביחודי קודם זמן ק"ש, כדי שיוכלו להתפלל בעמידה, ולא בישיבה בדרך. ומעלת תפילה בעמידה כתב רש"י שהוא משום כוונה, ולכאורה היינו תוספת כוונה.

ואע"פ שאין המנהג כן כמוש"כ הפוסקים, אתיא לי בשעת לימודי שעדיין יש ראייה, אלא עתה שכחתיה. ואע"פ שאין לי נאמנות ע"ז, אם יאמינו לי הלומדים לשים שוב עיונם בדברים די לי.

⁶⁰ שאע"פ שהם ירקות נכרי ולעיקר הדין יש קנין לעכו"ם להפקיע קדושת הפירות, הרי קדושת הארץ עצמה עודנה קיימת.

⁶¹ עיין בקו' דינא דהרשב"א שהביא כמה ראיות שנוהג קדימה זו גם בזה"ז, ואמנם אמינא שאין להביא ראייה ממה שיש דין קדימה לפת שלא טהורה לגבי מאכלים שלא הוכשרו, כי מאכל שלא הוכשר אינו טהור בעצם, כי לא הובא לכלל האפשריות להיות טמא.

לכוין להדיא על הטחינה

גם אציין האע"פ שהטחינה חביבה לי יותר מהביצה, לא אברך עליה, כי חוששני שנפטרת בברכת האדמה על העבניה, כיון שרוב השומשומים נטחנים. ולכן אברך על הביצה ואכוין להדיא לפטור את הטחינה, כי על הצד שלא נפטרה בברכת אדמה לא תפטר בברכת שהכל על האיננו חביב בלא כוונה להדיא.

אות נ"ה

ברכת הטוה"מ על טלית של אחים

שני אחים שקנו להם טלית קטן בשותפות, יש להם לברך הטוב והמטיב, כי היא טובה לו ולאחיו. ואם לא הקנה להם אביהם את הבגד כי צריך להורישו לאחיהם אשר יבוא אחריהם, לכאורה יש לו לאב לברך והוא מקופיא. [אלא שיש להעיר דלכאורה אין לעשות כן, כי אין מקיים מצוות ציצית מהתורה בטלית שאולה, וטפי עדיף לתתו להם במתנה. ואם חושש האב שלא יחזירו לו בניו טליתו, יכול שלא לגלות להם. או שיקנה מתחילה לכל האחים יחדיו בשותפות, וטלית של שותפות חייבת.

ועתה אם יקנה האב טלית קטן נוספת לא' מהאחים כדי שיהיה לאחיו ט"ק לבדו, יש לדון אם נחשב זה טובה בשותפות ויברך הטוה"מ, או דילמא שכיון שקונה טלית זורק לאחד אין לברך, כי הטובה נעשית בצורה עקיפה, וצ"ב.

כיו"ב יש לדון באם קנה האיש פלאפון, ונהנים מכך בני ביתו שיכולים [להשיגו] לדבר עימו כל שעה, האם נחשב טובה משותפת ומברך הטוב והמטיב, או שהוי טובה עקיפה ואין לברך ע"ז.

אות נ"ו

להקנות חצי טלית

ומשל לדבר מה שהיה אצל הרבי מלובלין שהובא לפניו בקבוק של יין לקידוש וציוה לסלקו כי אינו יין ישראל, ולבסוף הוברר שהביאו לפניו שכר. וביארו גדולי עולם שאע"פ שהיה שיכר של היתר חשב הרבי מלובלין שאינו כשר, כי ביין כיון ששייך בו איסור יי"ג, אזי יש על יין של ישראל קדושה נוספת. ובשיכר שאין איסור זה, שוב אין קדושה ניכרת על שיכר של ישראל.

וכ"ה בנידון ד' שיתכן שרק פת שצ"ל נכשרת ע"י הלישה ואעפ"כ נשמרה בטהרה יש לה מעלת פת טהור, אבל פרי שלא נשטף, או פת שנילושה במי פירות שמא אין להם שום מעלה.

אמנם בקו' הנ"ל במכתב הגאון רבי הרשל ראטנבערג שליט"א הביא ראיה שנוהג מעלת טהור גם בזה"ז מדברי המג"א בשם של"ה שמנהג החסידים לאכול טהור בעשי"ת. והרי אין לנו טהור אלא מה שלא הוכשר, וחזינו שיש גם לזה מעלה.

אלא עדיין יש לדחות שאין לו מעלה חיובית של טהור, אלא שיש בזה גדר פרישות. ומסתבר שמעלת פרישות לא תוסיף לדיני הקדימה, כי אינו בחפצא אלא בגברא.

הנה מי שמבקש ממנו חבירו טלית ללבוש, והוא עדיין באמצע ללבושו, וחבירו רוצה לברך עליה, אזי צריך ליתן לו עכ"פ שבמתנה עמ"נ להחזיר.

אלא שיש להעיר שלכאורה בשעת נתינה מתחייב הנותן בברכה שנית, שהרי בשעת הנתינה אין הטלית שלו, ומתחייב לברך עליה, כמו שמצאנו בתפילין, וכן בסוכה שזמן של פטור הוי הפסק והוי סיבה לברך שנית. ושוב ראיתי בעמק ברכה (להגר"נ פומרנציק) שהעיר מזה.

ואמנם מדומני שמצאתי עצה נפלאה, והוא שיקנה לחבירו חצי טלית במתנה עמ"נ להחזיר, ואז הו"ל טלית של שותפים, ומחויב המקבל לברך עליה, ובשעת לבישתו עדיין יש חובה על הנותן להטיל בה ציצית, כי כבר אינה טלית שאולה גביו, שהרי כל הזמן היה מחויב בה אם היה לובשה, כיון שהיה לו שותפות בה.

אות נ"ז

עוגת חלבה שקדים ודבש

הנה הכינו לי בביתי מאכל נפלא, והוא עוגה שתחתיתה בצק, וע"ז מעט חלבה, וע"ג אגוזים ושקדים הרבה דבוקים ואחוזים זב"ז ע"י מתיקות דבש וכדו'.

ועתה ברכה הראשונה שלה ודאי מזונות, כי כל שיש בו, ולא נעשה רק כדי להחזיק, אלא יש בו טעם טוב והוא חלק מהעוגה ממש.

ואמנם לגבי ברכת מעי"ג נראה פשוט שאינם מצטרפים, ואפילו לפמ"ש"כ המ"ב שהמנהג לצרף גם את הסוכר וכו' לשיעור כזית, מסתבר שזה רק בסוכר שנבלל עם העיסה, ועכ"פ שבא להכשירה, שהרי ראייתו ממש"כ המג"א משקה הבא לאכשורי אוכלא אוכלא הוא, אבל השקדים הללו לא באו להטעים את הבצק, כי טוב טען העוגה בא מהתאחדות כולם יחד, ואין מסתבר להחשיב את השקדים כמין דגן לגבי ברכה אחרונה.

והנה תמיד שאני חותך את העוגה נופלים לי ממנה פרוסות שקדים מתוקים, ואני חס עליהם ואוכלם, ויש לי לדון בברכתם. ונראה שאם אוכלם אחרי העוגה הרי הם נפטרים בברכת מזונות שבירכתי על העוגה, ואין פחות מרקיקי המרקחת שכתב המ"ב שאם הובאו ללפת בהם המרקחת [והיו טפילים משום שבאו שלא לטנף את הידים.] אף אם נשאר מהם מעט א"צ לברך עליהם כיון שעדיין הם טפילים, חזינן שכל שהיה טפל בעיקר הבאתו אע"פ שעכשיו אוכלו שלא בתורת טפל א"צ לברך עליו, כי אכילה זו נחשבת עדין טפילה. וכבר כתבתי שנראה גדר הדבר שכל שלא היה טורח בו בפנ"ע אות הוא שהוא חלק מהאכילה הקודמת, שרק מחמתו אוכלו.

ואמנם אם אוכלם קודם העוגה יש לברך עליהם, שהרי עדיין לא נפטרו בברכת העיקר, ולכאורה דבר זה תליא בפלוגתא שנחלקו הפוסקים במי שאוכל גודגדניות קודם השתיה כדי למתקה אם יש לו לברך שהכל על טפל לפני העיקר, או שיברך ברכתו העיקרית.

אלא שיותר נראה לחלק בין הנידונים, כי התם הגודגדניות קודם השתיה הם אכן טפילים אליה אף שאוכלם לפני, משא"כ בנידו"ד כל הטעם שהוא טפל הוי רק משו שאוכלה אחר העוגה והם חלק ממנה, אבל אם אוכל שקדים לפני העוגה אין להם שום טפילות אליה, ויש לברך עליהם העץ.

והשתא אם בירך עליהם העץ ורוצה לאכול תפוח שהיה מונח על השולחן, אזי אם אני לא צודק בהנ"ל, וגם בכה"ג נחשב טפל, אזי יש לו לברך שנית על התפוח, כמו שכתב הפמ"ג שהמברך על טפל לא פטר את העיקר בסתמא. אבל אם אני צודק שאי"ז טפל, א"צ לברך שנית כי בירך על העיקר.

[ואמנם לגבי השקדים עצמם ודאי שיד"ח אף אם נימא שהם טפילים, שהרי דעת המחבר שגם על טפל מברך העץ וא"כ עכ"פ יצא דיעבד. ועוד שהרי כתב הפנים מאירות שאם בירך על מאכל שהתגרע [כגון פירות שהתבשלו ואין דרכם בכך]. את ברכתו העיקרית יצא יד"ח דיעבד, וא"כ כ"ש בכה"ג שלא השתנה הוא עצמו אלא מטרתו, שודאי יצא עכ"פ דיעבד בברכת העץ, אף אם נימא שהם טפילים.]

אות נ"ח

ברכת שמן זית שלא היה דעתו עליו

מעשה באיש יהודי שהיה רגיש שלמן זית, כי אילו היה אוכלו תיכף היתה נעשית לו פריחה בכל גופו. ויהי היום ויתארח אותו האיש אצל חבירו ויגש לפני אורחו סלט ירקות, והיה ניצב על השולחן שמן זית, והיה המארח שופך בצלחתו עוד ועוד היממנו, והיה האורח מסתכל עליו ועיניו כלות.

וישאל המארח לאורח, מדוע זה פניך כלות, הא לך מלא חופניים, כי טוב הוא לזיכרון ולכל דבר, ויען המתארח את האורח, אין ביכולתי ליקח הימנו, כי רגיש גופי וניזוק ממנו.

והיה המארח שוחק והולך ואמר אי משום הא לא איריא כי יש לי כדור (טובלען) המעביר כל מיני פריחות ועתה אכול כאשר תאבה נפשך.

ועכשיו יש לנו לדון האם צריך האורח לברך שוב על שמן הזית, כי לא נפטר בברכת הסלט, ואין לומר שיפטר בדעת בעה"ב, כי קודם דברי בעה"ב היה ברור

לו שאף אם יצונו בעל הבית לאכול לא יאבה ולא ישמע אליו, כי הוא מזיקו. ופשוט שבכה"ג לא נאמר דין דעת בעה"ב.

ואם אכן צריך לברך עליו, מסתברא שיש לו לברך העץ, כברכת שמן זית באניגרון, אלא שזה לכאורה רק לדעת השו"ע שברכת הטפל כדקאי קאי, אבל לדעת הרמ"א שברכת הטפל שהכל, גם בכה"ג לכאורה יש לו לברך על השמן זית שהכל.

ובאמנם נחלקו גדולי הדור, שמוסיף סוכר לקפה שלא היה דעתו עליו, שדעת שבט הלוי שאין לברך עליו כיון שהוא טפל המתערב כ"כ עם העיקר, וכה"ג אינו עולה בשם בפנ"ע ונפטר בברכת העיקר אע"פ שלא היה דעתו עליו. ואמנם החוט השני ס"ל שגם בכה"ג יש לחזור ולברך.

ולכאורה האי נידון דומה להנ"ל, אלא שלא אבין סברת שבט הלוי למה לא לברך כיון שנהנה ממנו ולא היה דעתו עליו.

אלא שיתכן לומר שלא דמי הנידונים, כיון שכאן השמן זית ניכר בפנ"ע, סוף דבר שהסברא נוטה לברך עליו אבל לא העץ כ"א שהכל.

אות נ"ט

לברך על קליפת התמר

הריני כעת בישוב מצפה רמון, [שנסעתי שמה להתבודד מעט במנוחת הקיץ, ושאלתי למורה אם רשאים ליסוע שמה או שיש לחוש שהוא חו"ל, וענה שהוא פלוגתת האחרונים, ויכולים להקל כי בלא"ה שרי לצאת לחו"ל לצורך בריאות. ולבסוף שקיל ההוא גברא למטרפסיה, כי התארחתי שמה בבית חב"ד, והביאו שמה הרבה אורחים מצפון הארץ והתערבבה מנוחתי וחזרתי ארצה מהרה.]

והתיישבתי במנהגי מאז לברך על תמר שלם, ולטעום מעט מקליפתו, כיון שהיא קלה ביותר לבדיקה, וכך לא יהיה הפסק בין ברכה לאכילה. ועתה חושבני שלא טוב עבדנא, כי הקליפה היא החלק הפחות חביב של התמר, וקימ"ל מברך על החביב ופוטר את שאינו חביב. ואין לומר שכיון שהוא חתיכה א' חלה הברכה על כולו בלא נ"מ באיזה חלק שבו, שהרי בפת חזינן שיש לבצוע על חלק יפה שלו.

ואפילו דיעבד יש לדון שלא מהני ברכת, ויש לחזור ולברך על התמר עצמו משום דינא דהרשב"א, וה' יכפר על השגגות ויעמידני על האמת בכל תורתו.

אלא שזוה נראה רחוק. כי הוי מין א', וא"כ לא"ר ודאי א"צ לברך שנית. ואפילו למג"א שמצריך ברכה שנית במין א', שמא בחתיכה אחת חלה הברכה על כולה, ובפת מברך על היותר חביב רק למעליותא בעלמא.⁶²

אלא שהאמת אין להכחיש שלא מצאנו בפוסקים דין הקדמה של פרוסה של מאכל א' רק בפת, וא"כ אולי אין להחמיר בזה אם לא בפת. אבל איני יודע סברא לכך. ולכן טוב לי יותר לחשוב שלא אמרו כן רק בפת, כי הוי שכיחא מילתא שיהיה נאפה במקום א' יותר מחבירו, ואין לי הכרעה בזה.

אות ס'

פריכיות מדגנים מעורבים ועוגיות קווקר

הנה לפני פריכיות (קייק) הנקראים פריכיות מתערובת דגנים, [ואמנם בלשון תורה רק ה' מינים נחשבים כדגן, ובפריכיות אלו יש חיטה ואורז קינואה ותירס.] וכן עוגיות קווקר שהוא שיבולת שועל, וארצה לידע מה להקדים.

ברכת הפריכיות

והנה לגבי פריכיות נחלקו פוסקי הזמן אם ברכתם מזונות או אדמה, כיון שנדבקים ע"י חימום והתפחה של עצמם, ונחלקו אם נחשב זה כבישול או כקליות.

א"כ להסוברים שברכת הפריכיות אדמה ודאי יש להקדים את העויות שיבושת שועל, ואמנם אני נוהג כהסוברים שברכתו מזונות, וע"ז יש לדון האם יש להקדים לברך על הפריכיות או על העוגיות.

קדימת פת שאינה מעורבת

כי בפשטות יש מעלה לפריכיות שהם מחיטה, אלא שכתב הפמ"ג (סימן ר"ח) שפת וכן תבשיל שעשוי משעורים לחוד, קודם לפת חיטה המעורבת עם שאר קטניות, כי מה שהמין לבדו ואינו מעורב הוי חשיבות יתירה ממעלת מין ז' והו"ד בבה"ל.

ולפ"ז לכאורה יש להקדים את העוגיות, כי לכאורה גם שיבולת שועל לבדה קודמת לחיטה מעורבת.

אם יש חסרון בעירוב שקדים וכדו'

⁶² שוב ראיתי שנידון זה תליא בפלוגתא הפוסקים אם נפלה הפריסה שרצה לברך עליה, אם צריך לברך שנית על שאר הלחם משום דין "תורמוס שנפל", ובקו' דינא דהרשב"א היקל בזה משום דספק ברכות להקל.

אלא שיש לדון שהרי בעוגיות יש גם קצת אגוזים שקדים וחמוציות, ושמא גם זה יחשיבו לפת מעורבת, ויהיו שתיהם שוים.

אמנם שמסתבר שלא נאמר דין זה אלא שיש תערובת של קמחים, אבל מה שמוסיף מינים אחרים משום תבלין וכדו' זה אינו מחשיבו לפת מעורבת. שהרי בכל פת יש מלח וכו' וודאי שאינו מפחית מחשיבותו, ולכאורה גדר הדבר שרק היכא ששם הפת הוא ע"ש התערובת נחשב כפת מעורבת, [אלא א"כ אין שם העיסה עליהם מפני חוסר חשיבותם או מפני שמערבים הרבה מינים ומכל מין לבדו אין חשיבות כ"כ].

ולפ"ז אפילו אם יש מעט קמח חיטה בשיבולת שועל עדיין נחשבת כפת שאינה מעורבת וקודמת לתערובת של חיטה ושאר מינים.

ואמנם מסתבר שכ"ז היכא שהקדים הם טחונים גס בעיסה, שאז הם משמשים רק כתבלין ותוספת, אבל אם הם טחונים דק ויש מהם כמות ניכרת, שוב נחשבת כפת מעורבת והחיטה תקדום לה.

דין "גרירא" בחיטה ואורז

אלא שיש לדון כיון שאיכא דאמרי שעיסת אורז שמעורבת עם חיטה נעשית כולה חייבת בחלה ויוצא בה יד"ח בפסח, כיון שהאורז נגרר אחר החיטה, א"כ שמא תיחשב כאילו הפריכיה כולה מחיטה משום דין גרירת האורז. [אילו לא היו בה התירס וכו'.⁶³]

אלא שנראה שאין להקדים את הפריכיות מג' טעמים.

א. דהא מילתא ספיקא דדינא, שהרי י"א שצריך לאכול כזית מהחיטה עצמה, ולא והכרע הדין בהלכות פסח.

ב. גם נלע"ד שלא נאמר דין זה אלא באופן שיכול להחמיץ, משא"כ בפריכיות שכל לישתם נעשית ע"י לחות של עצמם הו"ל כמי פירות שאינם מחמיצים, ושוב לא שייך סברת גרירא, וצ"ב בזה. [וזה נ"מ גדולה לגבי עוגות שמכינים ממי פירות ותערובת חיטה וקמח אורז, וראיתי נוהגים לצרף האורז, ולהנ"ל זה אינו נכון, כיון שמי פירות אינם מחמיצים].

⁶³ כי אם יש בה תירס, הרי הוא ודאי לא נגרר והדרא להיות פת מעורבת. ולגבי שיעור הכזית לברכה אחרונה, לא ידענא אחרי מי נגרר האורז, וכגון בעושה העשויה שליש חיטה שליש אורז ושלש תירס. האם נימא שהאורז נגרר כולו אחר החיטה, או שמתחלק לפי חשבון. ולכאורה כיון שהטעם הוא משום גרירא אזי הולך כל האורז אחר החיטה, ויש להחשיב עיסה זו כמו שיש בה ג' שלישי דגן.

ג. ובאמת נראה שגם אם ברכת הפריכיות מזונוות, הרי אין דינם כפהב"כ אלא כמע"ק, וכבר כתב הרב בשולחנו שפהב"כ קודמת למע"ק.

אות ס"א

אם להרמב"ם שלם קודם לחביב

ארצה לרשום עכשיו דבר חדש שהשמתי ליבי אליו היום, והא גופא היה לי לחידוש האיק לא השמתי ליבי לדבר זה, מאחר שהכרתי שורשיו, אלא שכבר כתב במסילת ישרים בהקדמתו שכן הוא הנוהג שבעולם, מילתא דלא רמיא עלייה דאינשי לאו אדעתיה, ואין לי אלא לשוב בתשובה ולתקן דרכי לפניו ית"ש.

כי היה לפני תפוח שלם ואגוזים קלופים, [שהם תמיד פרוסים כי כמעט ואין בנמצא לקלפם בשלימותם]. ובירכתי על השלם ולא כיונתי להדיא לפטור את האגוזים, כיון שהיו מונחים לפני, וחשבתי שאף אם הם חביבים יותר, אין לומר שלא יפטרו משום דינא דהרשב"א, שהרי קימ"ל שלם קודם לחביב.

ועכשיו חזינא שיש לדון בזה לדעת הרמב"ם, שהרי זה דין פשוט בגמ' שפרוסה של חיטים קודמת לשלמה של שעורים, [ורק יר"ש יצא ידי שניהם להניח את הפרוסה תחת השלימה]. והרמב"ם הרי ס"ל להלכה כדעת רבנן שחביב הוא יותר חשוב ממין ז'. וא"כ לדעתו אם אמרינן שהמין ז' קודם לשלם, כ"ש שצריך החביב [שהוא חשוב מהמין ז'] להיות קודם לשלם.

ועיינתי לראות מקור הדין ששלם קודם לחביב, וראיתי שהם דברי התוס' והרא"ש ועוד מירושלמי, ושוב יכולים לומר שהם לשיטתם אזלי שמין ז' חשוב מחביב, שוב לא קשיא להו ממה שמין ז' קודם לשלם. אבל הרמב"ם שס"ל שחביב חשוב יותר ממין ז' לא יכול לסבור שהשלם יהיה חשוב יותר מהחביב, מאחר שהוא תחת המין ז' שהוא תחת החביב לדעתו. [ואת הראיה מירושלמי יש לדחות שנקי הוא מעלה יותר מחביב].

ואם כנים הדברים שוב יש לחוש לכתחילה לדעת הרמב"ם, וכמו שכתב המ"ב שהיכא שיש לפניו מין ז' וחביב יש לברך על המין ז' כדעת הרא"ש ולכוין להדיא לפטור את החביב, כדי לחוש לדעת הרמב"ם.

ועיינתי בקו' דינא דהרשב"א מש"כ אודות המברך על שלם לפטור חביב, וראיתי דעייל ונחית בהא דשמא אין לשלם חשיבות עצמית לפטור את החביב אע"פ שהוא קודם לו, [וראייתו ממש"כ הפמ"ג מר"י שקדימת השלם היא רק מצווה מהמובחר ולא חיוב]. אבל לא העיר דבר זה שלכאורה הרמב"ם פליג לגמרי על קדימת השלם לחביב, ולדידיה החביב הוא ברום המעלות שאין למעלה ממנו.

ואמנם כתב שם בהערה שהפמ"ג או בראש יוסף ציין דבר זה שלכאורה להרמב"ם לא יתכן ששלם קודם לחביב, ולא זכר מקומו. ולא ידעתי למה לא העיר שאי"ז נ"מ רק לגבי דיני קדימה אלא גם לגבי דינא דהרשב"א.

ודבר זה הוא הערה גדולה גם בדיני קדימה עצמם, שהרי המחבר לגבי דיני קדימה הביא את גם את דעת הרמב"ם שחביב קודם למין ז', וגם את דעת הרא"ש שמין ז' קודם. ואילו בסימן קס"ח שכתב ששם קודם לנקי [שהוא חביב כמוש"כ בב"י ובמג"א] לא הזכיר כלום שהרמב"ם פליג.

ושמא י"ל שהבין השו"ע שהרמב"ם לא פליג ע"ז, כי ס"ל שנקי הוא חשוב יותר מחביב בעלמא, ובזה ניח"ל הירושלמי. ולכן לגבי נקי סתם הדין ששלם קודם, כי גם הרמב"ם מודה. [אבל במג"א אין נראה כן, שלמד מדין פת נקי ששלם קודם לכל חביב, והו"ל לציין שהרמב"ם פליג.]

ועיין בשיעור המוצג בסוף הקונטרס.

אות ס"ב

לחם משנה משיפון ופרוסה של חיטים

שבת פרשת פקודי ע"ו, הנה זה בביתי מתאכסנת נערה ממוסדות חסד לאברהם סקולען, ולקחה לעצמה הנהגה לבלי אכול קמח חיטה וגם סוכר, ולכן הכינה לה שיעור חלה מקמח שיפון, והשימה בו סוכרזית, [ואתא שפת זו מאוחרת בקדימה הן משום מין ז' והן משום החביבות].

והנה לאיזה סיבה נגמרו החלות הלבנות והמתוקות, ושלחנו להביא מבית חמי חלות לסעודת צפרא דשבתא, ואמנם לאיחור השעה כבר לא נשארו אצלו חלות שלימות כ"א בצועות ויביאו לי כב' שלישי חלה טובה ולבנה. והיה בדעתי לברך את ברכת המוציא על הלחמי שיפון לקיים מצוות לחם משנה.

ועתה אחר נטילת ידיים השמתי ליבי שזכיתי והתגלגל לידי לקיים מצוות רב שלמן בפרוסה של חיטים ושלימה של שעורים, שמניח את הפרוסה תחת השלימה ובוצע, וע"ז אמרו שלימה משנתך וכו'.

אם שייך "מניח את הפרוסה" בחיטה ושיפון

[ושוב ראיתי שטעיתי בזה כי כבר כתב המג"א שכ"ז דוקא בשעורים וחיטים, ששניהם ממש ממין ז', אבל שיפון שהוא רק תולדה של מין ז', כבר גדלה מעלת החיטה עליה כ"כ, עד שאין מתבקש להניח את הפרוסה תחתיה לבצוע משניהם.

אמנם בשעה"צ שם כתב שאי"ז פשוט כ"כ, כיון שסו"ס יש לשיפון מעלת שלם,⁶⁴ אלא שסמך המג"א גם על רש"י, שס"ל שדינא דרב שלמן נאמר רק על שלם ופרוס גדול מאותו המין, ואילו בשל חיטה בוצע עליו לבד. וכיון שכן היה מקום להחמיר בזה.]

אם שייך כשצריך שיפון ללחם משנה

אלא שהיה נראה לי שאי"ז שייך לגבי לחם משנה, כיון שעתה אינני רוצה כלל בפרוסה של חיטים, שהרי אני מחויב לברך על של השיפון מצד חובת לחם משנה. וכך עבידנא שאחזתי בידי את של שיפון לחוד.

אם נפטר החיטים בסתמא

אלא שכיונתי להדיא לפטור את הפרוסה של חיטים, שהרי בלא זה היה לי לברך שנית על של חיטים. כיון שהמברך על אינו חשוב אינו פוטר את החשוב להדיא כ"א ע"י כוונה בפירוש, כמוש"כ הרשב"א.

אם מהני כוונת משמיע לשומע

ואמנם בני ביתי אכלו ג"כ תחילה מהחלות שיפון שאין חביבות, ולא כיוונו להדיא לפטור את של חיטה, והיה נראה להורות בזה שיש לחזור ולברך על של חיטה, שהרי מונח על השולחן לא מהני לפטור את היותר חשוב.

ואע"פ שברכתי חלה גם על שלם חיטה, הרי מסתבר שהברכה של השומע ושל המברך תחול כל אחד לפי כוונתו.

אם מהני דעת לאכול

ואמנם עתה ניחמתי קצת על הוראה זו, כיון שבאמת היתה כאן דעתו לאכול, רק לא היה דעתו לפטור, ואע"פ שבקונטרס דינא דהרשב"א אסף ערימת ראיות שצריך כוונה לפטור ולא סגי בכוונה לאכול, הרי פשטות דברי הבה"ל שכתב שע"י דעת בעה"ב מהני, לא ס"ל הכי. [ומה שיישב בזה בקונטרס הנ"ל, לכאורה אי"ז מספיק.] וכן הערוני מדברי הגהות סמ"ק עמש"כ הרמ"א (סימן ר"ו סע"ה) שיותר טוב שיהיה דעתו על כל מה שיביאו לו, שכתב שע"י כוונה זו מהני אף לדבר היותר חביב, והרי התם לא הצריך הרמ"א דעת לפטור, אלא די בדעת לאכול, ואעפ"כ כתב הסמ"ק שמהני לפטור את היותר חשוב. [ועוד שאם איירי

⁶⁴ לכאורה כוונתו לומר שבשלמא אם היה הסיבה לברך על שלם כיון שמעלת החיטה ע"ז שעורה אינה ברורה כ"כ, אזי יש לחלק בין שעורה לשיפון, אבל כיון שמה שמברך גם על השלימה הוא רק להרויח עוד מעלה [כמוש"כ המג"א בשם התוס' שלצאת ידי שניהם היינו ידי שני הלחמים, שכדאי להרבות במעלות כמה ששייך]. א"כ מה נ"מ בכך שהוא שיפון, סו"ס יש לו מעלת שלם.

בדעת לפטור למה כתב הסמ"ק "נראה לי" שמשמע שהוא חידוש דיליה, הרי בדעת לפטור כו"ע מודו שמהני לפטור את החשוב. [ואע"פ שעיקר הדין ודאי כדבר הקו' הנ"ל,⁶⁵ הרי מכלל ספיקא לא נפקא, ולכאורה יש מקום להחמיר בזה.

דברי משברי ים בכלל ענין זה

והיה ה' בעזרי ופגשתי ברחוב הרב קוטלר את הגאון רבי שמואל אהרון פיש שליט"א, וסיפרתי לפניו דברים כהוינתן, ולא ישרו בעיניו, והיה דעתו שאע"פ שצריך בשבת על לחם משנה, עדיין יש להניח את הפרוסה תחת השלימה. והתוכחתי עימו, שהרי בשו"ע הרב קו"א סימן רמ"ט האריך שהיכא שאינו רוצה לאכול עכשיו את החשוב אין כלל דיני קדימה, וזכרתי שענה לי על דברי, אבל לא הבינותם כראוי, ולכן חשבתי שהצדק עימי ושכחתי דבריו.

ואמנם עתה שמתי עיוני בספרו הנהדר מקודש משברי ים תפילה וברכות, ושמחתי לראות שכתב ע"ז סימן שלם, כי הביא שסיפרתי לו מעשה זה, והסכים עימי בענין שכתבתי שלא יצאו בני ביתי בלא כוונה להדיא אע"פ שאני כיוונתי להדיא.

ואמנם לגבי עצם הענין כתב בפשיטות שצריך להני את הפרוסה של חיטים תחת השיפון, כי אע"פ שכתב המג"א שבשיפון וחיטה אין חיוב להניח, כ"ז היכא שיכול לברך על החיטה לחוד, שבכל עושה מה שראוי לעשות מעיקר הדין, שחיטה קודמת לשלם. אבל כאן שמצד חיוב למם משנה יש לו בלא"ה להחזיק את של שיפון, שוב לא בטלה מעליו החובה להכניס את הפרוסה של חיטה בתוך השלימה של שיפון.

והתבוננתי בדבריו וראיתי כי נעמו, שהרי תוס' אסבר לן שמה שמניח את הפרוסה אינו משום שיש ספק שמא צריך להקדים את השלימה, אלא שיש מצווה לצאת ידי שני הלחמים, והיינו שיש מצווה להרבות במיני ההודאה, שתהיה הודאה גם על שלם וגם על המין ז'. וא"כ כבר אין שום קולא במה שצריך בלא"ה לברך על לחם משנה, שהרי אין ההנחה של הפרוסה תחת השלימה מקלקלת מעלת השלימות.

ושוב הביא שם בספרו שזכה ליכנס לשאול בזה פי תפארת גאון ישראל בעל דרך אמונה שליט"א והשתהה במחשבותיו, והשיב לו שיש להניח את הפרוסה תחת השלימה. והביא שם ראיה [בשם הגאון רבי מנחם מענדל לובין שליט"א] שאי"ז

⁶⁵ ושמא יש לדחות מש"כ שמהני, דכיון שכולל ברכתו שתחול על הכל, והרי אינו יודע מה יבוא לו, שוב אין יכול לפטור את המאכלים מצד דיני דעתו, שהרי אינו יודע מה יבוא עד שיהיה דעתו עליו. ומוכרח שיהיה דעת לפטור, שדעת כזו יכולה לכלול את כל מה שיבוא. ומש"כ "נראה לי", כוונתו שבא לחדש שהכוונה הזו מוגדרת כדעת לפטור ולא כדעת לאכול.

חסרון ללחם משנה ממה שאוחז גם השלימה, ממה שחזינן שעושים כל בלילי פסחים.

נמצא שהדברים מוכרעים, ואין לי אלא לחזור בתשובה, כי אילו רק לא הייתי מקיים את הבציעה על שניהם יחדיו, אלא הייתי בוצע על הפרוסה לחוד, לא הייתי צריך לחזור בתשובה ע"ז, שהרי כן הוא מעיקר הדין. אבל כאן שהקדמתי שיפון על של חיטה, שזה נגד הדין, יש לי לחזור ע"ז בתשובה, כמוש"כ הפמ"ג שהעובר על דיני קדימה "אפשר בר נידוי ומכת מרדות".⁶⁶

סיום טוב

וכדי לסיים בדבר טוב אביא מעשה נפלא שאירע עימי בענין זה, כאשר נסעתי לחזות פני קודשו של אדמו"ר ר' ישראל מסקולען זצ"ל נכנסתי אל הקודש פנימה ואמרתי שיש לי בביתי נערה ממוסדות חסד לאברהם וזה בא בקושי גדול לי ולביתי אם יוכל יתן לנו איזה דברי חיזוק. ויען בנועם דבריו ויאמר הנה היום בנוהג העולם לקנות נכס להשקעה, ואם רוצים נכס יקר, צריך לשלם הון תועפות, אבל יודעים שאם רוצים להשקיע בדבר טוב צריך לשלם, [וחזר ע"ז כמ"פ בל"א מע צאלט און מע צאלט און מע ענדיקט נישט צו צאלן]. אבל יודעים שזה "שווה" ["סאיז ווערט"] כי כמה שמשלמים אח"כ זה שווה.

וכך הוא ג"כ בענין זה שמשלמים ומשלמים וזה קשה, אבל זה משתלם כ"כ, "שווה" בעוה"ז ושווה בעולם הבא, כי ככה זה על דבר ששווה צריך לשלם ולשלם. ולא אוכל להעלות על הדף את ההרגשה במתיקות נועם דבריו האיך שחזר על אלה התיבות משלמים משלמים אבל זה שווה, שווה בעוה"ז, שווה בעוה"ב, כמ"פ בכמה אופנים, בכל פעם במתיקות חדשה.

⁶⁶ אם כי עדיין יתכן לומר שכל עיקר הענין לברך על תרתי אינו מעיקר הדין, ומעיקר הדין הברכה חלה רק על מאכל א', ורק לתוספת הידור יש מעלה לצאת ידי שתי הלחמים. וא"כ בצירור דילן שהייתי חייב לברך על של שיפון, שוב לא עברתי על עיקר הדין, וצ"ב.

אציגה בזה לסיום שיעור שאמרתי ליל שישי י"ג טבת פ"ב

**לבאר האיך יתכן ששלם אינו קדימה חיובית ואעפ"כ הוא חשוב מחביב,
ויכלול אגב אורחא כמה יסודות נפלאים.**

שיעור

קדימת שלם אינה חיוב גמור

הנה הלומד דיני קדימה בשו"ע הרב ומ"ב רואה שמאוד בולט החילוק בין דיני הקדימה של שלם לבין שאר המעלות, שהמ"ב כתב (סימן קס"ח סק"א) שיש לברך על השלם משום הידור מצוה, משא"כ לגבי שאר הקדימות כתב לשון של חיוב.

וכן בשו"ע הרב הן בשו"ע סימן קס"ח והן בלוח פרק ג' כתב לגבי שלימה מצווה מן המובהר, ולגבי שאר קדימות כתב לשון של חיוב, ומכל זה נראה לכאורה שיש חילוק בין קדימה של שלם לבין שאר הקדימות.

שלם נפטר בסתמא

וכיו"ב בזה מצאנו לגבי דין הקדימה בדיעבד, [שכתב הרשב"א והביאו הרמ"א סימן רי"א בסופו שאע"פ שעצם דיני הקדימה אינם לעיכובא, שגם אם לא בירך לפי דיני הקדימה יצא יד"ח, זה דוקא אם כיון בפירוש לפטור את היותר חשוב, אבל בלא"ה צריך לחזור ולברך. כיון שאין החשוב נפטר בסתמא.] שכתבו הפוסקים דין זה לגבי מין ז' וחביב, ואילו לגבי שלם לא מצאנו בפירוש בפוסקים דין זה.

וראיתי בשיעורי הרב אלישיב למסכת ברכות ששאלוהו אם יש דינא דהרשב"א בחביב, והשיב "לא" רבתי. וענין זה צריך הבנה מאי שנא מעלת שלם מכל המעלות שאין זה חיוב ואין הקדימה בו מעכבת בדיעבד.

מקור לזה בפמ"ג בשם רבינו יונה

שוב מצאתי בפמ"ג סימן קס"ח משב"ז סק"א שהביא מדברי הר"י שיש חילוק בין קדימת שלם לכל הקדימות, כי קדימת השלם אינו אלא משום מצווה מן המובהר, משא"כ קדימת מין ז' היא מעיקר הדין. וכתב שגם מדברי הרמב"ם משמע כן.

ולכאורה זה מקור חזק לומר שדין קדימה של שלם אינו מעיקר הדין, כמוש"כ שו"ע הרב ומ"ב. וממילא ג"כ פשיטא שאינו מעכב בדיעבד, כי אם אינו מחויב ודאי שאינו לעיכובא.

הרי חביב קודם לשלם

ואמנם לכאורה יש להקשות ע"ז מחשבון פשוט, שהרי אנן קימ"ל שלם קודם לחביב, שכן מוכח מהדין שהביאו תוס' מהירושלמי שיש להקדים שלם של קיבר על נקי, ולמד מזה המג"א שתמיד שלם קודם לחביב. [שאף שהיה מקום לומר שנקי אינו כחביב, חזינן במג"א שהשווה ביניהם].

וא"כ האיך יתכן לומר ששלם אינו קדימה חיובית ורק מצווה מהמובחר, בזמן שבסדר הקדימות שלם קודם לחביב, הרי הסברא נותנת שקדימה חיובית תקדום לקדימה של רשות.

למה המברך על השלם פוטר חביב

וביותר תקשי לגבי הדין בדיעבד, כי מאחר שאמרינן שא"צ לחזור ולברך על השלם, מוכח שאין לשלם חשיבות לגבי דינא דהרשב"א. והשתא קשיא האיך יתכן לומר שאם לפניו שלם וחביב, נאמר לו שיצטרך לברך על השלם, ואעפ"כ לא יפטר החביב בסתמא.

והרי אין לומר שיפטר בסתמא ע"י השלם, דכיון שאמרינן שאין לשלם חזיות בדינא דהרשב"א לגבי אם בירכו על דברי אחר, מסתבר שגם אין לו חשיבות לפטור אחרים. כי החשיבות של שלם היא רק חשיבות של מצווה מהמובחר ואינה פוטרת חשיבות שהיא מעיקר הדין.

קדימה של חביב הוי מעיקר הדין

ואין לומר שכוונת ר"י רק על מין ז' ולא על חביב, שהרי כל ראית ר"י שהוי מצווה מהמובחר הוא רק לגבי שלם שנאמר בגמ' מצווה מהמובחר, משא"כ דין הקדימה של חביב נשנה במשנה באותה דרגת חומרא של מין ז'.

וגם שרבינו יונה כתב בביאור סברתו שקדימה של שלם היא באותו המין, וזה רק מצווה מהמובחר, משא"כ מין ז' שהוי ב' מינים זה הוי חיוב מעיקר הדין. וחביב הוי ב' מינים, וצ"ל חיוב מעיקר הדין.

ועוד שהרי שו"ע ומ"ב הביאו רק לגבי שלם שהוי מצווה מהמובחר, ואילו בדיני חביב כתבו שיש חיוב, משמע שחביב שווה למין ז' בזה.

רבינו יונה לשיטתו שחביב קודם אתי שפיר

והיה מקום ליישב שרבינו יונה לשיטתו אזיל, שס"ל שבאמת חביב קודם לשלם, כמו שהביא הב"י משמו. [ולמד זאת רבינו יונה מדין חצי בצל, שס"ל שהסברא להקדימו הוא משום שאירי שהוא יותר משובח. ונקט כן להלכה.] דהשתא השלם עומד בתחתית מדריגות הקדימה, ומסתבר לומר שהוא רק קדימת רשות.

אמנם את דברי הפמ"ג אי אפשר לבאר כן, שהרי אנן קימ"ל ששלם קודם לחביב. ושוב קשיא למה כתבו הפוסקים שהוי רק מצווה מן המובחר, וכן למה אין להחמיר בזה לגבי דיעבד לחזור ולברך על שלם משום דינא דהרשב"א. מאחר שכבר ליכא מקור מדברי ר"י כי יותר מסתבר שרק לשיטתייה כתב כן, ולדידן מסתבר לומר שהוי קדימה מעיקר הדין דלא גרע מחביב וכנ"ל.

אם יש ראייה מדברי הרמב"ם

והיה מקום ליישב את דברי הפמ"ג שאע"פ שמדברי ר"י אין ראייה לדידן, עכ"פ סמך עצמו על דברי הרמב"ם שגם ממנו משמע שקדימת שלם אינה אלא רשות, וברמב"ם לא מצאנו שפליג על הירושלמי ששלם קודם לחביב, וא"כ מוכח שאף לדידן יכולים לומר מאיזה טעם ששלם הוא מצווה מהמבחר, אע"פ שהוא מוקדם לחביב.

אלא שלכאורה גם מדברי הרמב"ם ליכא ראייה, שהרי הרמב"ם ס"ל שחביב קודם למין ז', והרי מין ז' קודם לשלם מעיקר הדין כדמוכח בגמ' דידן שהכל מודים שמברך על של חיטה ופטר את השלימה. [ורק משום חומרא אמרינן מניח את הפרוסה תחת השלימה ובוצע.] א"כ על כרחך לא ס"ל להרמב"ם כהא דירושלמי ששלם קודם לחביב, שהרי החביב הוא מעולה ממין ז', ואם מצאנו שהמין ז' הוא יותר חשוב משלם, כ"ש שחביב הוא יותר חשוב משלם, שהרי חביב הוא יותר חשוב ממין ז' להרמב"ם.

וע"כ צ"ל שהרמב"ם לא ס"ל להא דירושלמי,⁶⁷ כי הירושלמי הזה ס"ל כר"י שמין ז' עדיף מחביב, שהרי בהמשך דברי התוספתא [שהיא מקור דברי הירושלמי] נתבאר ששעורים קודמים לשל כוסמין אע"פ שהכוסמין יפים יותר, כיון שהשעורים ממין ז'. חזינן שס"ל כדעת ר"י שמין ז' עדיף מחביב. (ועיין במג"א)

לדעת הרמב"ם המברך על שלם לא פטר חביב

והנה אם נכונים הדברים אתיא לדינא חומרא נוספת לגבי דינא דהרשב"א, כי אם לפניו שלם וחביב אין יכול לברך על השלם ולפטור את החביב בסתמא, כיון

⁶⁷ או שס"ל להרמב"ם שנקי הוא מעלה בפנ"ע ואינו כחביב, ואירי שאינו מחבב יותר את הנקי ולכן קודם לו השלם.

שעכ"פ יש לו לחוש לדעת הרמב"ם ששלם מאוחר לחביב, כמו שהוא מאוחר ממין ז' וכנ"ל.

וא"כ כמוש"כ המ"ב שיש לחוש לדעת הרמב"ם במין ז' וחביב שאע"פ שמברך על המין ז' כדעת הרא"ש יכולין להדיא לפטור את החביב לחוש לדעת הרמב"ם. ה"ה בשלם וחביב שיש לחוש לדעת הרמב"ם לכוין להדיא לפטור את החביב.

ואמנם לדברי הפמ"ג לא מצאנו יישוב, כי לכאורה אין ראיה לומר שקדימה של שלם אינה חיובית, וגם לא מסתבר לומר כן מדמצאנו ששלם קודם לחביב וכנ"ל.

לענין דינא

אלא שמה נעשה שלענין דינא אין לנו יכולת לזוז מדברי הפמ"ג מסברא דנפשינן, מה עוד שדברי שו"ע הרב ומ"ב מאוד משמעין שנקטו כדבריו שקדימת השלם אינה חיובית.

ועכצ"ל שאע"פ שאין ראיה מדברי ר"י והרמב"ם, הבין הפמ"ג שכיון שהר"י הביא ראיה מלישנא דגמ' "מצווה מהמובחר" שוב יש לנו לנקוט כך אע"פ שאין ראיה מדברי ר"י עצמם כנ"ל.

השלם יותר חשוב מצד מעלתו ולא מצד חיובו

אלא שעכ"פ מצווה עלינו ליישב דבר זה, האיך שייך שתהיה קדימה שאינה מעיקר הדין ואעפ"כ תהיה חשובה יותר מקדימה שהיא מעיקר הדין.

ונראה ביאור הדבר שיש סברא מיוחדת בקדימה של שלם, שאע"פ שמצד עצמה אינה חיובית, אחרי שבא להחמיר ע"ע לקיים מצוה מהמובחר זו, יש לה חשיבות יותר גדולה מקדימות של חיוב אחרות.⁶⁸

ולכן אע"פ שמצד גדרי החיוב יש יותר חשיבות לחביב, סו"ס מצד החשיבות יש יותר מעלה לשלם, ומשום הא שלם קודם לחביב, וכן המברך על השלם פוטר את החביב בסתמא. דכיון שבא להחמיר ולברך על השלם יש לזה מעלה יתירה מהחביב. כן נראה לבאר גדרן של דברים.

ביאור סברת הדברים

⁶⁸ שהרי מצאנו כזאת שיש דברים שאע"פ שאינם חיוב הם יכולים לדחות מצווה של חיוב, כגון תפילה עם הנץ החמה אע"פ שאינה חיובית היא דוחה תפילה במנין, אע"פ שהיא מגדרת יותר כחיוב לגבי תפילה בניץ.

אלא שהדברים טעונים ביאור, למה באמת יפה כח מעלת השלם לגבי מעלה וחשיבות, ואין יפה כחה לגבי חיוב. ולאידך מעלת החביב יפה כחה לגבי החיוב ולא לגבי החשיבות. [כלפי השלם].

ונראה לבאר שיש חילוק גדול בין מעלת השלם לשאר מיני המעלות, כי מעלת השלם אינה בעצם הדבר אלא רק בצורתו, ואחר שנפרס התבטלה מעלתו. משא"כ מעלת חביב ומין ז' הם מעלות בעצם הדבר.

דיני הקדימה הם ענף מחיוב ההודאה

ומכמה מקומות נראה שדיני הקדימות הם ענף מדיני חיוב ההודאה, שכיון שיש לברך על כל הנאה, יש להוסיף בהודאה בכך שמייחד את הברכה על הדבר החשוב, והברכה מתפרשת לפי הדבר שחלה עליו, וברך הויא הודאה יותר גדולה, כיון שהברכה שלו מכילה (פאר מאגט) הודאה יותר גדולה.

והנה כשמקדים לברך על המין ז' ועל החביב, הויא ריבוי ההודאה עליהם ענף מדיני חיוב ההודאה. ולכן הוי חיוב, כיון שהוי כעין אביזרייהו של האיסור ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה. דכיון שנהנה חיכו מהמאכל היותר חשוב, יש לו חיוב להוסיף בהודאה עליו ע"י קיום דיני הקדימה.

בשלם אין הנאה מתוספת החשיבות

משא"כ לגבי שלם, כיון שהחשיבות שבו אינו בעצמותו, א"כ אין נהנה חיכו ממעלת השלימות שלו, ושוב אין עליו חיוב מצד ההנאה מהעולם להוסיף בהודאה עליו, כי ההנאה מהשלם ומהפרוסה שווה.

ומהאי טעמא קדימת השלם אינה מעיקר הדין, אלא מצווה מהמובחר, כיון שאין בה את הסברא שאסור ליהנות מהעוה"ז בלא ברכה.

אבל כשבאים לדון איזה מעלה היא יותר חשובה, בזה אמרינן שמעלת השלם היא יותר חשובה ממעלת החביב. וממילא כשנותן הודאה על מעלת השלימות, הוי ההודאה הזו יותר גדולה מהודאה על מעלת החביבות.

ההודאה על שלם חשובה אע"פ שאין בו הנאה שמחייבת הודאה

ובזה מבואר למה הורע כח השלם לגבי החיוב והוחזק כוחו לגבי הקדימה. כי כשבאים לדון מה להקדים, אמרינן דטפי עדיף להקדים את השלם, כיון שבזה תגדל ההודאה יותר מברכת החביב. אבל כשבאנו לדון לגבי החיוב, בזה אמרינן שאין לנו אפשרות לחייב אותו בהודאה על השלם, אע"פ שרבה היא למאוד, כיון שאין לו הנאה מהמעלה הזו.

ולכאורה זה הביאור בדברי רבינו יונה ששלם אין בו קדימה חיובית כיון שהוי מין א', דלכאורה אינו מובן מה בכך שהוא מין א', הרי אם הוא יותר חשוב יש חיוב להקדימו. ולהנ"ל א"ש שמין א' הכוונה בזה שאין הנאה מהחשיבות שלו, כי ההנאה שיש מהחשוב והאינו חשוב היא הנאה מסוג שווה, וכל החשיבות היא רק מדבר צדדי.

למה לא מצאנו בחביב ושלם לברך על שניהם

ובזה יובן ענין אחר שצריך ביאור, בהא דאמרינן יר"ש יצא ידי שניהם שמניח את הפרוסה תחת השלימה, ונקטינן שהיינו פרוסה של חיטה ושלימה של שעורים, שאע"פ שמעיקר הדין קימ"ל שפרוסה של חיטים קודמת, אעפ"כ יר"ש ריוח את כל המעלות, כמוש"כ התוס'.

וקשה למה לא מצאנו עצה טובה זו בכל שאר ספיקות הקדימה, שיברך על שניהם. וביותר קשיא לגבי מין ז' וחביב, שהרי כבר נחלקו בזה בכל הדורות תנאים אמוראים הראשונים והפוסקים, ואע"פ שהמ"ב נטה יותר לומר שיש להקדים מין ז' עדיין אי"ז הכרעה ברורה, והעושה כדעת הרמב"ם להקדים החביב אין למחות בידו.

ולמה לא מצאנו בכל הפוסקים שיאמרו עצה פשוטה זו, שיניח את החביב תחת המין ז' ויאכל שניהם יחדיו, כמו שמצאנו בפרוסה של חיטים ושלימה של שעורים.

לברך גם על אינו חשוב המתחרה מחסיר במעלת הקדימה

ולכאורה ביאור הדבר שבכל מיני הקדימות אי אפשר לברך על שניהם יחד, כי אין נותן בזה קדימה למעלה ההיא, מאחר שמחשיבה כמו מעלה אחרת. וא"כ לברך על שניהם יחד זה היפך מהות הקדימה.

אלא שכל זה דוקא לגבי מין ז' וחביב שהם חשיבויות מצד עצמם, ולכן מעלות הקדימה מתחרים זא"ז ואם מברך על שניהם אין שום משמעות לקדימה כזו, כנ"ל.

אבל במעלת השלם כיון ששונה היא מכל מיני המעלות, שוב אין חסרון לברך על עוד מעלה עימה, דכיון שאין מתחרים המעלות בסוג ערך אחד, שוב אין סתירה במה שמקדים את שניהם, כי לזה יש מעלה מצד עצמותו, ולזה מצד צורתו.

ביאור דברי התוס' בזה

וע"פ יסוד זה יש לבאר דברי התוס' בענין זה. שרש"י יר"ש יצא ידי שניהם היינו פלוגתת ר' הונא ור' יוחנן אם שלם עדיף או גדול, שמניח פרוסה גדולה תחת

שלימה קטנה ובוצע. וכתבו התוס' שר"ת אין יכול לסבור כן, כיון שפליג על רש"י בביאור פלוגתת ר"ה ור' יוחנן, וס"ל שמה שאמר ר"ה מברך על הפתיתים היינו שאם רוצה מברך על הגדול ואם רוצה יברך על השלם, ולכן לדברי ר"ת לא יתכן שע"ז נאמר יר"ש יצא ידי שניהם, ועכצ"ל שזה נאמר על פרוסה של חיטה ושלימה של שעורים.

וביארו התוס' שלר"ת צ"ל מש"כ "שניהם" היינו שני הלחמים, וביאור דבריהם שבשלמא לרש"י "שניהם" היינו פלוגתת ר"ה ור"י, אבל לתוס' למה יש לברך גם על השלימה, הרי לא מצאנו מי שפליג בזה. ולכן ביארו ש"שניהם" אין הכוונה כל השיטות, אלא שני הלחמים, כי אע"פ שמעיקר הדין יכול לברך על של חיטים, הרי טפי עדיף להרבות במיני מעלות ולברך גם על השלם.

ולכאורה יש להקשות דהשתא דאיתת להכי שיש ענין להרבות במיני מעלות, שוב יכול ר"ת לסבור כרש"י, שידי שניהם קאי על גדול ושלם, שאע"פ שאם יבצע על שלם הוא טוב לדברי הכל, טפי עדיף לבצוע על שניהם כדי להרבות במיני מעלות, כמוש"כ התוס' גופייהו לגבי מין ז' ושלם.

ולהנ"ל א"ש, כי הבינו התוס' שאין שייך לומר כן לגבי שלם וגדול, כיון שהם ב' מעלות המתחרות באותו הסוג, ששניהם מעלת הצורה ולא מעלת עצם. ובכה"ג אין לומר מניח את הפרוסה תחת השלימה, כי לברך על שני דברים בבת אחת זה היפך ענין הקדימה, וכמו שביארנו לעיל לגבי מין ז' וחביב.